

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

41'2021

Фахове наукове видання

КАТЕГОРІЯ «Б»

Одеса
Фенікс
2021

CONSTITUTIONAL STATE

41'2021

SCIENTIFIC JOURNAL

Published 4 times a year
Founded in February, 1999

Odesa
Feniks
2021

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

41'2021

*Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання*

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

Одеса
Фенікс
2021

Засновник – Одеський національний університет імені І.І. Мечникова

Редакційна колегія

О.І. Миколенко – головний редактор,
А.О. Богустов, О.В. Гаран, С.В. Саяпін,
Т.В. Степанова, М.О. Стефанчук, Р.О. Стефанчук,
Л.М. Токарчук, В.І. Труба, Н.В. Хендель, О.А. Чуваков

Відповідальний секретар

Н.В. Ільєва

Establisher and publisher – Odesa I. I. Mechnikov National University

Editorial board

О.І. Миколєнко – Editor-in-Chief,
А.О. Bohustov, О. V. Haran, S. V. Saiapyn,
T. V. Stepanova, M. O. Stefanchuk, R. O. Stefanchuk,
L. M. Tokarchuk, V. I. Truba, N. V. Khendel, O. A. Chuvakov

Executive Secretary

N. V. Ilieva

Відповідно до наказу МОН України № 409 від 17.03.2020 р.
науковий журнал «Правова держава» входить до
Переліку наукових фахових видань України
(юридичні науки – КАТЕГОРІЯ «Б»)

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
(протокол № 8 від 23 лютого 2021 р.)

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific
Periodicals of Ukraine,
Ulrich's Periodicals Directory, WorldCat, Citefactor

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

О. В. Гаран

КВІНТЕСЕНЦІЯ РОЗУМІННЯ «ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ» 9

Р. Ф. Гринюк, Ю. В. Гоцуляк

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ
НА РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ 16

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

А. В. Левенець, О. М. Садовська

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ
В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ. 24

С. В. Ромашикін

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ В УКРАЇНІ 31

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ТРУДОВЕ ПРАВО

О. В. Байло

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ)
ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ 38

Д. Є. Корж, А. Л. Святошинюк

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ ДОБРОВІЛЬНОГО
МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ. 44

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО; МОРСЬКЕ ПРАВО

М. В. Міхеєв, М. В. Міхеєв

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В КОНФЛІКТНОМУ
ТА НЕКОНФЛІКТНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 54

О. І. Миколенко, О. М. Миколенко

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ, СЛУЖБОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ
ТА ЇХ КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ 61

А. О. Сурілова

ПРИНЦИП «GOOD GOVERNANCE» У РЕФОРМУВАННІ ПОРТОВИХ
ФОРМАЛЬНОСТЕЙ В УКРАЇНІ 69

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

А. Д. Данилюк

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: ВИДИ ТА ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ. 76

К. Ю. Кармазіна, М. О. Храпицька

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАН ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ В УКРАЇНІ
НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ 83

Т. О. Павлова

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО
ПРОВАДЖЕННЯ 96

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

К. М. Буряк

ОСОБЛИВОСТІ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ
ТРУДОВИХ ВІДНОСИН 103

Б. І. Неділько

ЗНАЧЕННЯ СПРАВИ БЕМБИ ДЛЯ ІНСТИТУТУ ОСОБИСТОЇ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМАНДИРІВ ТА НАЧАЛЬНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ
СВОЇМИ ПІДЛЕГЛИМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА 109

Г. С. Фединяк

ВІДПОВІДНІСТЬ НАЗВ СТРУКТУРНИХ ЧАСТИН МІЖНАРОДНИХ ДВОСТОРОННІХ
ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ ЇХ ТЕКСТУ
(НА ПРИКЛАДІ УГОД ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ). 115

МОЛОДІ ВЧЕНІ

О. Ю. Криворучко, М. С. Шевченко

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ
У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ
В УКРАЇНІ 122

М. В. Сізокрилов

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ. 138

РЕЦЕНЗІЇ

О. І. Миколенко

РЕЦЕНЗІЯ НА ПІДРУЧНИК М. І. СМОКОВИЧ, В. М. БЕВЗЕНКО
«АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА» 145

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ 149

CONTENT

THEORY AND HISTORY OF LAW AND STATE

O. V. Haran

THE QUINTENZENCE OF UNDERSTANDING
«THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION»..... 9

R. F. Hrynyuk, Yu. V. Hotsuliak

THE DOCTRINAL IMPACT OF SOCIAL CONTRACT CATEGORY
ON THE DEVELOPMENT OF THE PHILOSOPHY OF LEGAL SCIENCES 16

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

A. V. Levenets, O. M. Sadovska

CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT REGARDING COMPLIANCE
WITH THE PRINCIPLE OF IMPARTIALITY IN JUDICIAL PROCEEDINGS 24

S. V. Romashkin

PROFESSIONAL PRACTICE OF THE PRIVATE EXECUTOR AS A MEANS
OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF ENFORCEMENT OF JUDGMENTS
IN UKRAINE..... 31

CIVIL LAW AND PROCESS; LABOR LAW

O. V. Bailo

INDIVIDUAL ISSUES OF THE ORGANIZATION OF STATE SUPERVISION (CONTROL)
OF COMPLIANCE WITH LABOR LEGISLATION 38

D. E. Korzh, A. L. Svyatoshnyuk

LEGAL CONSEQUENCES OF VIOLATION OF THE VOLUNTARY HEALTH
INSURANCE CONTRACT UNDER UKRAINIAN LAW 44

ADMINISTRATIVE LAW; MARITIME LAW

M. V. Mikheiev, M. V. Mikheiev

SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN CONFLICT
AND NON-CONFLICT ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS 54

O. I. Mykolenko, O. M. Mykolenko

CURRENT TRENDS IN THE SPHERE OF LEGAL RESPONSIBILITY OF PUBLIC
SERVANTS, SERVICE LAW OF UKRAINE AND THEIR CRITICAL ANALYSIS..... 61

A. O. Surilova

«GOOD GOVERNANCE» PRINCIPLE IN THE REFORM OF PORT FORMALITIES
IN UKRAINE..... 69

CRIMINAL LAW; CRIMINAL PROCESS

A. D. Danylyuk

ECONOMIC VIOLENCE IN THE FAMILY: TYPES AND REASONS FOR USE 76

K. Yu. Karmazina, M. O. Khrapitska

TO THE ISSUE OF THE STATE OF RESTORATIVE JUSTICE IN UKRAINE
AT THE PRESENT STAGE 83

T. O. Pavlova

DIGITALIZATION AS A DIRECTION OF TRANSFORMATION OF CRIMINAL
PROCEEDINGS..... 96

INTERNATIONAL LAW

K. M. Buriak

FEATURES OF CONFLICT-OF-LAWS REGULATION OF INTERNATIONAL
WORK RELATIONS 103

B. I. Nedilko

IMPORTANCE OF THE BEMBA CASE FOR THE INSTITUTE OF PERSONAL
RESPONSIBILITY OF COMMANDERS AND OTHER SUPERIORS FOR THE
COMMITMENT OF CRIMES AGAINST INTERNATIONAL LAW
BY THEIR SUBORDINATES 109

H. S. Phedinyak

CORRESPONDENCE OF THE NAMES OF THE STRUCTURAL PARTS
OF INTERNATIONAL BILATERAL AGREEMENTS WITH THE PARTICIPATION
OF UKRAINE TO THEIR TEXT (ON THE EXAMPLE OF AGREEMENTS
ON SOCIAL SECURITY) 115

YOUNG SCIENTISTS

O. Yu. Kryvoruchko, M. S. Shevchenko

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF INCLUSIVE EDUCATION
IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND SECONDARY EDUCATION
INSTITUTIONS IN UKRAINE 122

M. V. Sizokrylov

LEGAL STATUS OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE 138

RECENSION

O. I. Mykolenko

REVIEW OF THE TEXTBOOK M. I. SMOKOVYCH, V. M. BEVZENKO
«ADMINISTRATIVE PROCESS OF UKRAINE: THEORY, PRACTICE» 145

INFORMATION FOR AUTHORS 149

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225570>

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6757-6309

КВІНТЕСЕНЦІЯ РОЗУМІННЯ «ПРАВО НА СУДОВИЙ ЗАХИСТ»

Стаття присвячена розкриттю окремих питань щодо розуміння правової природи «право на судовий захист» як важливої складової права осіб на захист своїх прав, свобод та інтересів через призму викликів сьогодення. Визначено, що право на судовий захист складне правове явище і включає певні елементи.

Акцентована увага на структурних компонентах «права на судовий захист».

Наголошено, що у період стрімкої трансформації суспільства у площині прав осіб на судовий захист, прослідковується значне збільшення такої кількості осіб, які бажають реалізувати своє право на судовий захист, а це обумовлює підлаштування до нових викликів сьогодення відповідних структур правосуддя, які забезпечують дотримання балансу публічних інтересів між усіма учасниками судового захисту.

Зазначено, що під впливом об'єктивних чинників правова природа «право на судовий захист» стрімко, докорінно змінюється.

Ключові слова: право на судовий захист, права особи, законодавство, право на захист.

Постановка проблеми. Право на судовий захист є важливою складовою права на захист прав, свобод, інтересів осіб. Саме, судовий захист відіграє провідну роль у механізмі забезпечення прав і свобод людини, а рівень судового захисту є основним показником правового характеру держави й демократичності суспільства [1, с. 48].

На підставі показників стану здійснення правосуддя за 2019 рік в Україні можливо проілюструвати обсяг реалізації права на судовий захист. Останнім часом, правом на судовий захист скористалися мільйони осіб. Наприклад, в 2018 році – це 3 343 284 справ, а в 2019 році – це вже 3 460 500. Тобто, намічається динаміка збільшення звернень за судовим захистом прав, свобод та інтересів осіб на 3,4. % [2].

Аналіз досліджень у сфері права на захист прав, свобод, інтересів осіб дозволяє констатувати про відсутність єдності щодо розуміння правової природи та сутності зазначеної категорії. Хоча, сучасне визначення правової природи права на судовий захист вкрай необхідно для вирішення проблем як матеріального так і процесуального права. Як слушно зазначив Я. М. Ніколаєнко: «судовий захист знаходиться на межі матеріального та процесуального права та відображає діалектичний взаємозв'язок між собою різних галузевих сфер. Обидва значення ... існують разом» [1, с. 49].

Сприйняття сутності правової природи «право на судовий захист» не можливе без осмислення його місця в системі захисту прав осіб і залежить від виду провадження (господарського, цивільного, адміністративного судочинства та інше), але однозначно, – це велика кількість справ. На підставі показників стану здійснення правосуддя за 2019 рік в Україні можливо проілюструвати обсяг реалізації права на судовий захист.

Актуальність обраної тематики підсилюється і тим фактом, що нові виклики сьогодення (наприклад, проникнення діджиталізації в усі сфери суспільства; великий розмір держав-

ного боргу України; рецесія національної економіки) обумовлюють гостру необхідність змінити формат відносин між усіма учасниками і це, породжує необхідність у змістовному теоретичному аналізі правової природи права на судовий захист та вироблення сучасної парадигми концептуального розуміння сутності права на судовий захист у системі захисту прав осіб.

Саме необхідність переосмислення права на судовий захист як важливої складової права на захист прав, свобод та інтересів громадян України, іноземців, осіб без громадянства та інших осіб й зумовила наше звернення до заявленої тематики, враховуючи велику кількість справ. Цікавими є статистичні показники стану здійснення правосуддя за 2019 рік, по певним категоріям справ, зокрема: справ і матеріалів кримінального судочинства – 1 292 012; справ і матеріалів адміністративного судочинства – 273 385; справ і матеріалів цивільного судочинства – 998 607; справ і матеріалів про адміністративні правопорушення – 791 976; справ матеріалів господарського судочинства – 104 520 [2].

Враховуючи багатогранність проблематики, вкрай необхідним є проведення правового дослідження, що є, насамперед, своєчасною та актуальною справою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання щодо розуміння сутності правової природи права судового захисту осіб в сучасних умовах є вкрай актуальним у зв'язку із докорінною трансформацією суспільства та окремих його інституцій і гострою необхідністю підвищити рівень довіри до правосуддя та державних інституцій. Правова природа категорії «право на судовий захист осіб» розкривається завдяки науковим дослідженням та правозастосовній практики.

Науковим підґрунтям для розуміння та визначення сутності права на судовий захист є праці вчених-процесуалістів з різних галузей права, зокрема: Т. Алієва, І. Бакірова, О. Беляєвська, Я. Берназюка, Л. Ванєєва, Н. Грень, В. Грибанов, Ю. Грошевого, М. Гурвича, Г. Жиліна, В. Жуйкова, О. Лемак, В. Назарова, Я. Ніколаєнко, В. Крижановський, П. Крашениннікова, А. Коровайко, В. Маляренко, Е. Мотовиловкера, М. Погорельського, М. Полянського, М. Строговича, В. Савицького, М. Треушнікова, В. Уварова, І. Фойницького, О. Шило та інших вчених.

Метою статті є аналіз досліджень у сфері розуміння сутності права на судовий захист через призму сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Правове явище – право на судовий захист – останнім часом усе більше привертає увагу суспільства. Така увага обумовлена багатьма чинниками.

По-перше, законодавче закріплення права на судовий захист прав і свобод для громадян України, іноземців, осіб без громадянства та інших осіб.

Наприклад, стаття 55 Конституції України передбачає, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом [3]. Тобто, кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства та інші особи вважають, що їхні права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші утиски прав і свобод [3]. Крім цього, відповідно положенням статті 6 Конвенції Про захист прав і основоположних свобод гарантується кожному право на справедливий суд, що включає право на розгляд справи [4]; Реалізація цієї норми насамперед вимагає встановлення належної судової процедури здійснення цього права. Істотний вплив на правову природу права на судовий захист мають як загальні закони (наприклад, Закон України «Про забезпечення права на справедливий суд» [5], так і спеціальні, зокрема: Кодекс адміністративного судочинства України [6]; Господарський процесуальний кодекс України [7]; Цивільний процесуальний кодекс України [8]; Кримінальний процесуальний кодекс України [9].

І. Бакірова, акцентує увагу на тому, що право на судовий захист закріплене в кожній формі судочинства, а процедури відрізняються тільки за сферою законодавства, під яку підпадають правовідносини, в котрих виникло порушення [10, с. 286].

Варто відзначити, що на трансформацію регламентації права на судовий захист вплинув Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу Украї-

ни, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» [11].

По-друге, відсутність одностайної наукової позиції щодо правової природи права на судовий захист не дозволяє створити ефективні механізми судового захисту прав, свобод та інтересів осіб. Такий спектр думок щодо поняття «права на судовий захист» обумовлений дуалістичним характером цього права. Т. Сахнова відзначає, що право на судовий захист є одночасно й конституційним, оскільки закріплено в Конституції України, і галузевим, адже механізм його реалізації визначається процесуальним законодавством [10, с. 286].

І. Бакірова, також акцентує увагу на тому, що є певна змістовна тотожність сутності й значення права на судовий захист для процесуальних галузей права, але при цьому є певна специфіка його реалізації щодо відповідної юрисдикції [10, с. 286].

По-третє, наявність недоліків у національному законодавстві, які зменшують рівень ефективності реалізації механізмів реалізації права на судовий захист.

По-четверте, необхідність гармонізації національного правового простору із міжнародними стандартами здійснення правосуддя.

По-п'яте, вплив діджиталізації на усі сфери суспільного життя: формування публічних баз даних, можливість оперативно передавати велику кількість інформації, оперативна е-комунікація між суб'єктами правовідносин та інше, передбачають можливість здійснення он-лайн процедур, доступ до інформації у найкоротші строки та т.п. Перехід на новий формат обумовлює докорінну зміну парадигми щодо розуміння зазначеного правового явища – «право на судовий захист».

Під правами та свободами людини і громадянина слід розуміти правові можливості (надбання), необхідні для існування і розвитку особи, які визнаються невід'ємними, мають бути загальними і рівними для кожного, забезпечуватись і захищатись державою в обсязі міжнародних стандартів [12].

Вивчаючи правову природу категорії «право на судовий захист», необхідно по-перше, звернути увагу на те, що даний правовий феномен має достатньо складну структуру і різні науковці під різними кутами зору досліджують його, а це обумовлює формування певних наукових концепцій та точок зору. А. Коровайко, зазначає, що в праві на судовий захист доцільно виділити дві частини – суб'єктивну (право людини) та об'єктивну (норми гарантії) [10, с. 290].

Категорію «право на судовий захист» можливо також розглядати через призму суб'єктивного права особи, і тоді, зміст цього права буде визначатися сукупністю визначених законодавством повноважень. Наприклад, до таких повноважень особи відноситься: право на позов; право на відкликання позову; право на забезпечення позову; право на оскарження судового рішення; право вимагати певної поведінки від учасників судового процесу та суду; право на отримання обґрунтованого судового рішення; право на виконання судового рішення та т.п. І тут, прослідковується певна тенденція – модифікація законодавства призводить до трансформації змісту права на судовий захист за рахунок зміни переліку повноважень, які обумовлюють його зміст, але строго у відповідності із законом.

Аналіз наукових публікацій свідчить про існування різних підходів до розуміння правової природи права на судовий захист.

Прихильники першої концепції вважають, що поняття «право на судовий захист» тотожне поняттю «право на позов» [1, с. 49]. У межах зазначеної концепції теж існують різноманітні уявлення про сутність категорії «право на позов». Спектр уявлень широкий.

Друга концепція передбачає поєднання у праві на судовий захист двох частин – матеріально-правової та процесуальної. І базується ця концепція на положенні, що у процесуальному праві не може бути самостійного права на звернення до суду, відірваного від права на позов на позов у матеріальному сенсі [1, с. 49].

Як слушно зазначає Я. Берназюк, «можливість людини без перепон одержати судовий захист є головним змістовним аспектом поняття доступу до правосуддя» [13].

Право на судовий захист забезпечується конституційними гарантіями здійснення правосуддя судами, утвореними на підставі Конституції України, та у визначеному законом порядку [13].

Для розкриття правової природи права на судовий захист необхідно визначитися із його складовими.

Наприклад, В. П. Грибанов виділяє три компонента, які пов'язані між собою [14, с. 19]. Перший компонент – це можливість звернення повноваженої особи з вимогою про захист порушеного або оскарженого права або інтересу який охороняється законом, до компетентного органу. Другий компонент – це можливість користуватися всіма передбаченими законом правами і гарантіями у процесі розгляду цієї вимоги. Третій компонент – це можливість оскарження у встановленому законом порядку рішення органу по справі, яке уявляється заявнику неправильним [14, с. 19]

Але з нашої точки зору, дана концепція потребує доповнення за рахунок ще двох складових – забезпечення права на виконання судового рішення та гарантії на реалізацію права на судовий захист.

В той же час, О. Я. Беляєвська пропонує до змісту суб'єктивного прояву цього права включає такі права: 1) на звернення до суду; 2) на розгляд справи судом і винесення кінцевого рішення; 3) на оскарження судового рішення; 4) на належне виконання судового рішення [15].

Реалізація передбачених законом прав є передумовою існування права, адже без цього воно втрачає свій соціальний зміст. Будь-яку особу більше цікавить реалізація її прав, аніж їх формальне декларативне існування [12].

Звісно, що завдяки закріпленню механізму реалізації гарантій права на судовий захист виникає система обов'язків у держави та інших осіб.

У разі відсутності такого обов'язку ... постає звичайний дозвіл, а не суб'єктивне право [1, с. 48].

Певна кагорта науковців дотримуються позиції, що право на судовий захист осіб має дуальний характер. Тобто, включає як загальні компоненти, так і спеціальні. Але проблема у тому, що різні науковці по різному визначають ці складові.

Так наприклад, О. І. Коровайко виділяє у праві на судовий захист два основних блока «загальні елементи-прав» та «спеціальні елементи прав».

Необхідно підкреслити, що спеціальні елементи права на судовий захист сприяють дотриманню загальних елементів-прав права на судовий захист.

До загальних елементів-прав відносить: право на звернення до суду з метою захисту порушеного права; право на участь у належному (справедливому) розгляді справи судом; на обов'язкове й належне виконання судового рішення. А до спеціальних елементів-прав, зараховує: право на захист; право на перекладача; право на оскарження рішень тощо [10, с. 288].

Виділення окремих складових права на судовий захист дозволяє аналізувати стан реалізації права на судовий захист, прогнозувати його розвиток та визначати напрямки такої трансформації.

Поняття «право на судовий захист» можливо визначити як сукупність правових можливостей кожної особи щодо ефективного відновлення в правах, у межах і спосіб передбачений законодавством та забезпечених незалежним і безстороннім судом, шляхом справедливого й публічного розгляду ним справи упродовж розумного строку та забезпечення права на виконання судового рішення та гарантії на реалізацію права на судовий захист.

Висновки і пропозиції. Вирішення окресленої проблематики вкрай важливо, як у контексті теорії права, так і у площині правозастосування, виступаючи важливою гарантією реалізації механізму захисту прав осіб.

Право на судовий захист – важлива складова права на захист.

У період турбулентності суспільства під впливом різноманітних чинників, як внутрішнього так і зовнішнього характеру, правова природа права на судовий захист буде трансформуватися, а перелік його складових – змінюватися й розширюватися.

Розуміння правової природи права на судовий захист залежить від кута зору дослідників, чинного національного законодавства із урахуванням судової практики та практики міжнародних інституцій.

Дослідження правової природи права на судовий захист мають велике значення як для розвитку теорії права так і для формування дієвої практичної діяльності. Перспективним вектором подальших наукових досліджень є вдосконалення національного законодавства і гармонізація його з міжнародними стандартами дотримання права особи на судовий захист.

Як свідчить аналіз наукових публікацій щодо питання змісту права на судовий захист і його реалізації, серед дослідників даної проблематики відсутні узагальнююче поняття даної категорії та осмислення правової природи й визначення його структури через призму викликів сьогодення. Це вказує на необхідність глибокого наукового осмислення певних правових позицій та наданні наукових рекомендацій по вирішенню виявлених проблем. Також, обумовлює продовження наукової дискусії із цього приводу задля розвитку відповідних теоретичних положень і реалізації їх у практичній діяльності.

Список використаної літератури

1. Николаенко Я.М. Поняття та зміст права на судовий захист: сучасний погляд: Вісник МГУ 2014, № 8. С. 48–50
2. Аналітичні таблиці щодо стану здійснення правосуддя за 2019 рік. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19
3. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Конвенція про захист прав і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Про забезпечення права на справедливий суд: Закон України від 12.02.2015 р. № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text>
6. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>
7. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 р. № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12>
8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>;
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text>.
10. Коровайко О.І. Сутність і зміст права на судовий захист у кримінальному судочинстві. Прикарпатський юридичний вісник. 2015. Вип. 3. С. 286–290.
11. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 р. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text>.
12. Способи захисту прав та свобод людини і громадянина. URL: <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413>
13. Право на судовий захист. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst>
14. Грибанов В.П. Право на заштиту как одно из правомочий субъективного гражданского права. Вестник МГУ. Право. 1968. № 3. С. 19.
15. Белявская О. Я. Конституционное право человека и гражданина на судебную защиту: понятие, проблемы реализации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. СПб. 2007.

References

1. Nykolaienko Ya. M. (2014). Poniattia ta zmist prava na sudovyi zakhyst: suchasnyi pohliad. Visnyk MHU, № 8. P. 48–50 [in Ukrainian].
2. Analitychni tablytsi shchodo stanu zdiisnennia pravosuiddia za 2019. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka/analit_tabl_19 [in Ukrainian].
3. Konstytutsiia Ukrainy (2015). Ofits. tekst. Kyiv 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card> [in Ukrainian].
4. Konventsiya pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
5. Pro zabezpechennia prava na spravedlyvyi sud: Zakon Ukrainy vid 12.02.2015 № 192-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19#Text> [in Ukrainian].

6. Kodeks administratyvnoho sudochynstva Ukrainy vid 06.07.2005 № 2747-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> [in Ukrainian].
7. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 06.11.1991 № 1798-XII URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1798-12> [in Ukrainian].
8. Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrainy vid 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012 № 4651-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
10. Korovaiko O.I. (2015). Sutnist i zmist prava na sudovyzi zakhyst u kryminalnomu sudochynstvi. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Vyp. 3. P. 286–290 [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv: Zakon Ukrainy vid 03.10.2017. 2147-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2147-19#Text> [in Ukrainian]
12. Sposoby zakhystu prav ta svobod liudyny i hromadianyna. URL: <https://kadubovecka-gromada.gov.ua/news/1597320413/> [in Ukrainian].
13. Pravo na sudebnuyu zashchitu. URL: <http://ccu.gov.ua/storinka-knygy/439-pravo-na-sudovyy-zahyst> [in Ukrainian].
14. Hribanov V.P. (1968). Pravo na zashchitu kak odno iz pravomochen subektivnogo grazhdanskogo prava. Vesnik MHU. Pravo, № 3, P. 19 [in Russian]
15. Belyayevskaya, O. Ya. (2007). Konstitutsionnoye pravo cheloveka i grazhdanina na sudebnuyu zashchitu: ponyatiye, problemy realizatsii: dis kand. yurid. nauk: 12.00.02. SPb [in Russian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

О. В. Гаран, докт. юрид. наук, профессор
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID: 0000-0002-6757-6309

КВИНТЭССЕНЦИЯ ПОНИМАНИЯ «ПРАВО НА СУДЕБНУЮ ЗАЩИТУ»

Резюме

Статья посвящена раскрытию отдельных вопросов в понимании правовой природы «право на судебную защиту» как важной составляющей права лиц на защиту своих прав, свобод и интересов через призму вызовов современности. Определено, что право на судебную защиту сложное правовое явление и включает определенные элементы.

Акцентируется внимание на структурных компонентах «права на судебную защиту». Отмечено, что в период стремительной трансформации общества в плоскости прав лиц на судебную защиту, прослеживается значительное увеличение такого количества лиц, желающих реализовать свое право на судебную защиту, что обуславливает современный подход к новым вызовам соответствующих структур правосудия, которые обеспечивают соблюдение баланса публичных интересов между всеми участниками судебной защиты.

Под влиянием объективных факторов правовая природа «право на судебную защиту» стремительно, коренным образом меняется.

Ключевые слова: право на судебную защиту, права человека, законодательство, право на защиту.

O. V. Haran, Doctor of Jurisprudence, Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: admin.kaf@ukr.net
ORCID:0000-0002-6757-6309

THE QUINTENZENCE OF UNDERSTANDING «THE RIGHT TO JUDICIAL PROTECTION»

Summary

The article is devoted to the disclosure of certain issues concerning the understanding of the legal nature of the "right to judicial protection" as an important component of the right of individuals to protection of their rights, freedoms and interests through the prism of today's challenges. It is determined that the right to judicial protection is a complex legal phenomenon and includes certain elements.

Emphasis is placed on the structural components of the "right to judicial protection".

The allocation of individual components of the right to judicial protection allows to analyze the state of implementation of the right to judicial protection, to forecast its development and to determine the direction of such transformation.

The concept of "right to judicial protection" can be defined as a set of legal possibilities of each person for effective restoration of rights, within the limits and in the manner prescribed by law and provided by an independent and impartial court, by a fair and public hearing within a reasonable time. Decisions and guarantees for the exercise of the right to judicial protection. The right to judicial protection is ensured by constitutional guarantees of the administration of justice by courts established on the basis of the Constitution of Ukraine and in the manner prescribed by law.

Studies of the legal nature of the right to judicial protection are of great importance both for the development of the theory of law and for the formation of effective practice. A promising vector of further research is the improvement of national legislation and its harmonization with international standards of observance of the individual's right to judicial protection.

It is emphasized that in the period of rapid transformation of society in the field of rights of persons to judicial protection, there is a significant increase in the number of persons wishing to exercise their right to judicial protection, and this leads to adjustment to new challenges of relevant justice structures. between all participants in judicial protection.

It is noted that under the influence of objective factors, the legal nature of the "right to judicial protection" is changing rapidly, radically.

Keywords: right to judicial protection, individual rights, legislation, right to protection.

УДК 340.14

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225571>

Р. Ф. Гринюк, докт. юрид. наук, професор, ректор
Донецький національний університет імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Вінницька область, 21021, Україна
e-mail: grinuk@donnu.edu.ua

Ю. В. Гоцуляк, докт. юрид. наук, доцент, доцент
Донецький національний університет імені Василя Стуса
Кафедра теорії та історії держави і права та адміністративного права
вул. 600-річчя, 21, Вінниця, Вінницька область, 21021, Україна
e-mail: y.hotsulyak@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-4592>

ДОКТРИНАЛЬНИЙ ВПЛИВ КАТЕГОРІЇ СУСПІЛЬНОГО ДОГОВОРУ НА РОЗВИТОК ФІЛОСОФІЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

У статті досліджуються особливості впливу теорії суспільного договору на філософські основи правової науки. Автором аналізуються класичні доктрини Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, у яких розроблялась теорія суспільного договору, обґрунтовується вплив цієї теорії на інтерпретацію окремих правових принципів, функції права та вихідних правових витоків. Досліджується природа правового компромісу між суспільним та державним правовими початками.

Ключові слова: суспільний договір, правовий компроміс, політико-правові вчення, філософія правової науки, права доктрина.

Постановка проблеми. Теорія суспільного договору завжди займала важливе місце для осмислення природи генезису держави та права. Особливого поширення вона дістала у правових вченнях Нового часу, коли теологічних аргументів апостола Павла (всяка влада від Бога) уже було не достатньо для пояснення витоків таких складних явищ як держава і право. У цей період право секуляризується і хоч влада все ще залишається священною, втім для філософів того часу актуалізується питання пошуку істинних основ правового буття.

Метою статті є дослідження особливостей впливу теорії суспільного договору на філософські основи правової науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями теорії суспільного договору займалась значна кількість як класиків правової думки, так і вітчизняних вчених, зокрема, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, серед вітчизняних дослідників можна виділити таких як: А. Заєць, І. Каневский, В. Кузнецов, А. Ружило, Д. Усов.

Виклад основного матеріалу. Для того, щоб зрозуміти цінність теорії суспільного договору для розвитку юридичної науки, варто спочатку з'ясувати, яка парадигма передувала в онтології права. Як уже згадувалось, мова іде про теологічні основи права, яскравими представниками яких були А. Августин та Т. Аквінських. Так окрема, Августин переконаний, щоб саме у волі Бога концентрується верховна влада, порядок, судочинство: «В його волі верховна влада, яка допомагає добром волі духів добрих, судить злих, упорядковує всілякі і деяким дає владу, а деяким не дає ... від Якого всякий образ, всякий вид, всякий порядок» [1, с. 230]. Отже маємо, класичну середньовічну парадигму, у якій право, політика, теологія єдині. Маємо зауважити, що метою даної роботи не є спростування цих положень, а намагання виокремити суто правовий секуляризований дискурс, виокремити зміст правового буття. Отже, маємо положення, що розміщає правові витокі суто у метафізичному просторі. Втім навіть для релігійної людини стає очевидним той факт, що такий підхід залишає без відповіді цілу низку питань. А саме, чи має право при такому генезисі свій окремий автономний зміст? Чи спроможна людина (чи соціум) на фундаментальну правотворчість? У середньовічному теологічно-правовому дискурсі ці питання навіть не ставляться, проте їх актуальність є лише питанням часу.

Поза всяким сумнівом, у права мають бути потужні основи його буття, втім особливості його змісту, що полягають у процесах впорядкування наштотвхують на думку, що таких основ може бути кілька, і що джерела правової науки є багатовимірними.

Класичними представниками дискурсу про суспільний договір є Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо. Теорія суспільного договору починається зі з'ясування причин складних відносин між сувереном та народом, оскільки особливістю державної влади є добровільне підкорення її волі, що для істоти, яка наділена свободою є непростим завданням.

З позиції Т. Гоббса, свобода у чистому вигляді не є благом, швидше навпаки – це деструктивне начало, що диктує кожній правосвідомості абсолютне право на все. У такому природному стані актуалізується базовий інстинкт самозбереження, адже «право на все» кожного легко може трансформуватись у право всіх на всіх, і як це вдало сформулював сам філософ «війни всі проти всіх» (лат. *bellum omnium contra omnes*). Т. Гоббс вказує: «З цього основного природного закону, який наказує людям прагнути миру, впливає другий закон, згідно з яким людина мусить погодитися, якщо на це згодні й інші, тією мірою, якою вона вважає це необхідніше заради миру і захисту себе, відмовитися від свого права на всі речі й вдовольнитися тією мірою свободи у ставленні до інших людей, яку б вона визнала за іншими людьми стосовно себе» [2, с. 156]. Отже, перехід від хаосу до порядку має відбуватись через відмову від абсолютного права та взаємне самообмеження. У такий спосіб більш чітко розгортається впорядкувальний атрибут правового буття, що у теорії права представлений як регулятивна функція права. Отже, стає зрозумілим, що навіть без теології людина приречена на право, на самообмеження заради порядку, хоча б заради власного виживання. Так починається дискурс про природне право як тлумачення впорядкувальних змістів через природу людини.

Схожої позиції притримується і Гуго Гроцій: «...дотримання договорів вимагається природним правом (необхідне існування певного порядку взаємних зобов'язань між людьми, який є найбільш природним)» [3, с. 18]. Взаємне обмеження неможливе без домовленості, без угодоздатності. Таким чином потреба у мирі, у порядку приводить до глобального договору, що закладає взаємні права та зобов'язання його учасників. Для юридичної науки договір стає не просто цивільно-правовою категорією, а й онтологічною основою порядку.

Щоб абсолютне індивідуальне начало стало правовим необхідні певні перехідні процеси, на які вказує Т. Гоббс: «Від права відмовляються або простим зреченням його, або перенесенням його на іншу людину. Простим зреченням відмовляються від права тоді, коли той, хто відмовляється, не переймається тим, до кого перейде благо цього права» [2, с. 157]. Отже, зречення та перенесення, саме ці процеси є переходом від індивідуального до загальноправового стану суспільства. Зречення абсолютного права на все є необхідною умовою порядку, адже так формується правовий атрибут загальності, без якого право немислиме, адже саме так забезпечується його вплив на кожного. Перенесення ж абсолютного права означає не що інше як формування політичної влади, передача частини абсолютних прав суверену для забезпечення системності правової реальності. Через положення теорії суспільного договору ієрархія правової системи стає секуляризованою, незалежною від метафізичних начал, починає отримувати суто правовий зміст.

Навідмінно від Т. Гоббса, Дж. Локк не вважає первісний правовий стан суспільства деструктивним, філософ не вбачає у категорії свободи руйнівний зміст, це є повно незалежність людини, абсолютний лібералізм: «...це – стан повної свободи щодо їх дій і щодо розпорядження своїм майном і особистістю відповідно до того, що вони вважають відповідним для себе в межах закону природи, не питаючи дозволу у будь-якої іншої особи і не залежачи від будь-якої волі» [4, с. 263]. Отже, «договірний стан» Локка – це життя згідно закону природи, власної свободи, рівності. Згідно цієї теорії, взаємообмеження не потребує суверена, воно закладене природним законом. Дж. Локк переконаний, що свобода не є деструктивною категорією, вона не тотожна зі свавіллям. Правовий атрибут впорядкування розгортається у суспільстві не через інстинкт самозбереження чи потребою виходу зі стану війни, а через додаткові потреби суспільства, через недосконалість форм, продиктованих природним пра-

вом. З іншого боку, Локк, демонструє концентрацію правових змістів не у надприродних началах, а у самій людині, саме людина є джерелом правової потенції.

Природний стан формує ще один важливий принцип права: «...стан рівності, за якого вся влада і вся юрисдикція є взаємними, – ніхто не має більше іншого. Немає нічого більш очевидного, ніж те, що істоти однієї і тієї ж породи і виду за свого народження без різниці отримують однакові природні переваги...» [4, с. 263]. Той факт, що кожна особа наділена абсолютно однаковим обсягом правоздатності за своєю природою свідчить про природну рівність. Справді, з правової точки зору, людина це в першу чергу індивід, що має однакові характеристики, а тому уже в самій правосвідомості закладається визнання цих характеристик і за іншими. Таким чином, навідмінно від Т. Гоббса, Дж. Локк покладає положення, що деструктивні процеси не походять із природи людини, це швидше порушення цієї природи. Наділена однаковою свободою і як наслідок цього – рівністю у сприйнятті один одного особа без усіяких зречень здатна до правового компромісу. Якщо ми виокремлюємо спільні ознаки – ми неодмінно маємо прийти до рівності. Таким чином, теорія суспільного договору Дж. Локка дозволяє доктринально обґрунтувати ключові правові принципи як невід’ємні правові атрибути буття людини.

Однак, Дж. Локк вказує що категорія свободи межує із свавіллям: «...хоча це є стан свободи, це все-таки не стан свавілля; хоча людина в цьому стані має необмежену свободу розпоряджатися своєю особистістю і власністю, у неї немає свободи знищити себе або хоча б будь-яку іншу істоту...» [4, с. 264]. Незважаючи на відмінність поглядів Локка та Гоббса, вони обидва сходяться на неможливості протирічити інстинкту самозбереження, свобода майнова не тотожна свободі щодо іншого – рівного собі, оскільки тут діє принцип «якщо посягаєш на іншого, то й інший може посягнути на тебе». Правовий компроміс, як вбачається, починається уже із базових інстинктів, що обмежують волю людини. Більше того, свобода – це не єдиний природний закон, поряд має місце рівність, договір, власність. Тим самим можна дійти висновку, що правове буття розгортається не в одному змістовому атрибуті, наприклад, свобода без договору є свавільною, договір без рівності – «кабальним».

Дж. Локк покладає положення, що договір є базисом правового стану суспільства: «Адже варто їм лише одного разу укласти між собою договір і прийти до згоди щодо обмеженої влади, з одного боку, і про покору – з іншого, як стан війни і рабства припиняється на весь час, доки діє договір» [4, с. 275]. Теорія суспільного договору дає можливість подивитись на природу влади, а також комунікації суверена та народу суто із правової та антропологічної точки зору, виокремити їх логіку, навідмінно від теологічного підходу і його принципу «заданості». Впорядкування як ключова правова характеристика розкривається через угодоздатність, як здатність підкорюватись встановленим вимогам. Звісно у теорії суспільного договору є багато критиків і, можливо, у XXI столітті вона виглядає не зовсім спроможною, оскільки має забагато умовностей і занадто теоретична. Втім, з іншого боку, не можна не визнати, що саме ця теорія вперше розкриває деякі невід’ємні правові змісти: угодоздатність правосвідомості, взаємообмеження, підкорення, загальність.

Щодо природи договору цікаво висловлювався Ш.Л. Монтеск’є: «...страх спонукає людей тікати один від одного; але як тільки вони побачать, що страх їх є взаємним, у них з’явиться бажання підійти один до одного» [5, с. 14]. Мотиваторами до укладення угод можуть бути різні як внутрішні, так і зовнішні чинники, людина приречена на комунікацію, яка в свою чергу неможлива без взаємних обмежень, правовий розвиток цивілізації по суті своїй являє собою певну множину конвенцій на мікро- та макрорівнях та роботу над їх вдосконаленням. Правова держава та громадянське суспільство є наслідком суспільного договору про обмеження влади, права людини є наслідком боротьби за покращення конвенції між владою та суспільством. Через договірну природу проходять більшості правових та політичних інститутів.

Такої ж позиції притримується і Дж. Локк: «Четвертий аргумент ми можемо винести із самого існування людської спільноти; адже без такого закону у людей не може бути жодного спілкування або єднання, тому що існують дві основи, на які, як відомо, спирається людське

суспільство: певна форма держави та організації правління і відданість договору» [6, с. 8]. Отже, правове буття це так чи інакше завжди співбуття, екзистенція людини – це завжди комунікація, спілкування. Навряд чи людина здатна розвиватись та мати цивілізоване обличчя без мови, виховання, культури, які однак для нормального існування теж потребують стану порядку. Таким чином, суспільний договір закладає природні умови для нормального співбуття. Угодоздатність є тим фактором, що приводить суспільне життя до єдності. Навіть тоталітарне політико-правове життя потребує певних форм договору, утвердження у правосвідомості суспільства правильності дій влади.

Важливим аспектом розкриття значення суспільного договору для правового компромісу є теорія природного права. Локк дає наступне розуміння природного закону: «...цей закон природи може бути описаний як прояв божественної волі, що пізнається завдяки світочу природи, що вказує нам, що узгоджується і що не узгоджується з розумною природою, і тим самим наказує нам щось або забороняє» [6, с. 4]. У цій цитаті, філософ розкриває ще одну важливу правову категорію – розумність. Так чи інакше, у будь-якого начала має бути своя точка відліку його змісту, право у цьому випадку не є виключення. Якщо ж мова не про Абсолют, то все одно має бути категорія, що не підлягає апеляції та сумніву. У даному випадку – це розум. Право не починається у нормах, воно бере свій генезис із змістів порядку, що мають розкриватись через призму атрибутів – свободи, рівності, договору, розуму, ієрархії тощо.

«Без закону природи руйнується і друга основа людського суспільства – відданість договорам і угодам: було б безглуздим очікувати, що людина залишиться відданою угоді лише тому, що вона щось обіцяла, тим часом як їй пропонуються більш вигідні умови» [6, с. 8]. Отже, відданість угодам є дещо вроджене, продиктоване самою природою людини. Філософ влучно підмічає, що має значення саме відданість договору, адже воля людини доволі мінлива. Для цього потрібен внутрішній атрибут, який би змушував підкорятись і дотримуватись угод. Такою характеристикою виступає природне право, що здатне закладати у правосвідомості відповідні змісти.

Варто погодитись із дослідником правового вчення Дж. Локка І.А. Канєвським: «Втіленням природної рівності виступає початкова готовність людей слідувати розумним природним законам» [7, с. 70]. З онтологічної позиції такі явища як правоздатність, угодоздатність є не лише здатність набувати чи укладати, а в першу чергу – здатність сприймати, розкривати та засвоювати фундаментальні правові істини.

Ще одним класичним представником теорії суспільного договору є Ж.-Ж. Руссо. У своїй концепції народного суверенітету він торкається категорії договору як невід'ємного атрибута правового буття: «Через суспільний пакт ми наділили політичне тіло існуванням і самим життям. Нині йдеться про те, щоб через законодавство наділити його рухом і волею (без якого немислима спільнота вільних людей [8, ст. 130]). Бо сам собою вихідний акт, через який це тіло формується і набуває єдності, ще аж ніяк не визначає того, що йому потрібно для самозбереження» [9, ст. 44]. У такому метафоричному висловлюванні криється важлива цінність суспільного договору. Саме суспільний договір на думку Руссо є первісною правовою потенцією для держави. І справді, маємо два начала – державне та суспільне. Відносини між цими началами є дуже складними, подекуди – протирічливими, тому обов'язково має бути чинник, здатний призвести до єдності, коли воля держави виконується народом. Руссо вбачає цей чинник у соціальному пакті. Якщо немає згоди, взаємообмеження, то співбуття наврядчи можливе. Це черговий раз підкреслює важливість угодоздатності для розгортання правового буття у суспільстві.

Для Руссо суспільна угода є наслідком недосконалості людської природи: «Все гарне і впорядковане є таким за природою речей і не залежить від домовленостей між людьми. Усяка справедливість йде від Бога, лише Він є її джерелом; проте, якби ми могли отримувати її з такої височини, то не мали б потреби ані в уряді, ані в законах. Безсумнівно, існує універсальна справедливість, що походить від самого лише розуму, але ця справедливість, аби ми спромоглися прийняти її, повинна бути обоюдною. Якщо дивитися на речі з людської

точки зору то, через відсутність природної санкції закони справедливості не мають ніякої вартості серед людей» [10, с. 44]. У цьому випадку французький філософ схожий у своєму підході до Т. Гоббса, який первісний природний стан людини розумів як дещо, непридатне для нормального існування. Руссо свідомий того, що людина здатна лише частково пізнати істину, а тому кожен слідуючи виключно власним переконанням обов'язково буде помилятися. Помилки ж у комунікації завжди тягнуть за собою деструктивні процеси, порушення порядку. Саме тому і потрібні домовленості, потрібен правовий компроміс, взаємообмеження. Справді, природне право не здатне карати і це дуже суттєвий практичний недолік цієї теорії. Суспільний договір виступає перехідною точкою від теоретичних природно-правових конструкцій до практики їх реалізації. Щоб політична влада функціонувала – про неї потрібно домовитись, інакше правосвідомість обов'язково її відчужить. Звісно, мова іде не про конкретний формальний договір (хоча, таким цілком можуть виступати фундаментальні правові акти), а про дух закону, що формується у суспільстві протягом тривалого часу, про сприйняття та інтерпретацію індивідуальною та колективною правосвідомістю правових змістів.

Д. В. Усов виділяє історичний аспект розуміння суспільного договору: «Руссо йде принципово іншим шляхом, акцентуючи увагу на формальних умовах легітимації. Руссо, на відміну обґрунтування правових та моральних принципів поза історичними умовами, але на засадах конкретного договору, звертається до процедурного типу легітимації, що є, по суті, подальшим продуктивним розвитком гоббсівського емпірично зорієнтованого бачення суспільної угоди» [11, с. 123]. Руссо виділяє географічні причини суспільного договору. Мова про те, що допоки людина мала достатньо особистого життєвого простору, щоб тісно не пересікатись у комунікації – вона могла вільно користуватись своєю свободою, своїм природним правом без будь-яких обмежень. І справді, проблема обмеження свободи постає лише тоді, коли має місце свобода іншого (згідно відомого вислову, згідно якого, свобода людини закінчується там, де починається свобода іншого). Якщо немає тісної комунікації, то зрештою немає і пороків, які вона породжує (зздрість, відчуження). Саме із появою комунікації з'являються проблеми, що потребують впорядкування (нерівність, власність, майно), з рештою, з'являється право. Втім, варто зауважити, що така конструкція у Руссо теж є доволі теоретичною, як і «війна всіх проти всіх» Гоббса, але вона дозволяє чітко простежити наскільки важливою є угодоздатність для правового буття, адже буття людини це завжди співбуття, а відповідно, завжди потреба у договорі.

Висновки і пропозиції. 1. Договір як правовий атрибут та угодоздатність як правова властивість людини є онтологічною основою порядку (а не просто цивільно-правовою категорією)

2. Теорія суспільного договору Т. Гоббса відстоює положення, що зречення та перенесення абсолютної свободи та абсолютного «права на все» є переходом від індивідуального до загальноправового стану суспільства, що дає можливість дати відповідь на питання щодо внутрішнього правового становлення та розвитку людини як правової істоти

3. Локк демонструє концентрацію правових змістів не у надприродних началах, а у самій людині, саме людина є джерелом правової потенції. Згідно позиції Дж. Локка, наділена однаковою свободою і як наслідок цього – рівністю у сприйнятті один одного особи без усіляких зречень здатні до правового компромісу. Таким чином, теорія суспільного договору Дж. Локка дозволяє доктринально обґрунтувати ключові правові принципи як вроджені, невід'ємні правові атрибути буття людини.

4. Теорія суспільного договору дає можливість подивитись на природу влади, а також комунікації суверена та народу суто із правової та антропологічної точки зору, виокремити їх логіку, навідрізно від теологічного підходу і його принципу «заданості». Впорядкування як ключова правова характеристика розкривається через угодоздатність, як здатність підкорюватись встановленим вимогам. Саме ця теорія вперше розкриває деякі невід'ємні правові змісти: угодоздатність правосвідомості, взаємообмеження, підкорення, загальність.

5. Мотиваторами до укладення угод можуть бути різні як внутрішні, так і зовнішні чинники, людина приречена на комунікацію, яка в свою чергу неможлива без взаємних обмежень, правовий розвиток цивілізації по суті своїй являє собою певну множину конвенцій на мікро- та макрорівнях та роботу над їх вдосконаленням.

6. Ж.-Ж. Руссо наголошує, що саме суспільний договір на думку є первісною правовою потенцією для держави. Суспільний договір виступає перехідною точкою від теоретичних природно-правових конструкцій до практики їх реалізації.

Список використаної літератури

1. Августин Блаженный. О Граде Божиим. Мн.: Харвест, Москва: АСТ, 2000. 1296 с.
2. Гоббс Томас. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної. К.: Дух і літера. 2000. 606 с.
3. Заєць А. П. Ідеї природного права у творчості Гуго Гроція. Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. 2017. Т. 200. С. 16–20.
4. Локк Дж. Два трактата о правлении. Сочинения в трех томах. Т. 3. М.: Мысль. 1988. 668 с. (Филос. Наследие. Т. 103). С. 135–406.
5. Монтескье Ш. Л. О духе законов. Перевод А. Матешука. М.: Мысль, 1999. 674 с.
6. Локк Дж. Опыт о законе природы. Сочинения в трех томах. Т. 3. М.: Мысль. 1988. 668 с.
7. Каневский И. А. Генезис государства и права в политико-правовом учении Джона Локка. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». Серія: Політологія. 2014. Т. 228. Вип. 216. С. 70–75.
8. Кузнецов В. Н. Франсуа Мари Вольтер. М.: Мысль, 1978. 220 с.
9. Ружило А. Проблеми формування правової свідомості у контексті нового педагогічного мислення. Проблеми гуманітарних наук. Філософія. 2017. Вип. 37. С. 133–141.
10. Руссо Ж. Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права. К.: «PortRoyal». 2001. 349 с.
11. Усов Д. В. Контрактualізм Т. Гоббса та Ж. Ж. Руссо в контексті проблем сучасної практичної філософії. Мультиверсум. Філософський альманах. 2019. Вип. 34. С. 119–131.

References

1. Blessed Augustine. (2000). About the City of God. Harvest, Moscow: AST, 1296 p. [in Russian].
2. Hobbes Thomas. (2000). Leviathan, or Essence, the structure and powers of the church and civil state. K.: Spirit and letter. 606 p [in Ukrainian].
3. Zaets A.P. (2017). Ideas of natural law in the works of Hugo Grotius. Scientific notes of NaUKMA. Legal sciences. T. 200. S. 16–20. [in Ukrainian].
4. Locke J. (1988). Two treatises on government. Works in three volumes. T. 3. M.: Thought. 668 s. (Philos. Heritage. T. 103). S. 135–406. [in Russian].
5. Montesquieu Sh. L. (1999). On the spirit of laws. Translated by A. Mateshuk. Moscow: Mysl', 674 p. [in Russian].
6. J. Locke. (1988). Experiments on the law of nature. Works in three volumes. T. 3. M.: Thought. 668 s. [in Russian].
7. Kanevsky I. A. (2014). Genesis of state and law in the political and legal doctrine of John Locke. Scientific works of Petro Mohyla Black Sea National University. Series: Policy. T. 228. Vip. 216. S. 70–75. [in Russian].
8. Kuznetsov V. N. (1978). François Marie Voltaire. Moscow: Mysl', 220 p. [in Russian].
9. Ruzhilo A. (2017). Problems of formation of legal consciousness in the context of new pedagogical thinking. Problems of the humanities. Philosophy. Vip. 37. S. 133–141. [in Ukrainian].
10. Rousseau Jean-Jacques. (2001). About a social agreement, or principles of political law. K.: "PortRoyal". 349 p. [in Ukrainian].
11. Usov D. V. (2019). Contractualism of T. Hobbes and J.J. Rousseau in the context of problems of modern practical philosophy. Multiverse. Philosophical Almanac. Vip. 34. S. 119–131. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

Р. Ф. Гринюк, докт. юрид. наук, профессор, ректор
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса
ул. 600-летия, 21, Винница, Винницкая область, 21021, Украина
e-mail: grinuk@donnu.edu.ua

Ю. В. Гоцуляк, докт. юрид. наук, доцент, доцент
Донецкий национальный университет имени Василя Стуса
Кафедра теории и истории государства и права и административного права
ул. 600-летия, 21, Винница, Винницкая область, 21021, Украина
e-mail: y.hotsulyak@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-4592>

ДОКТРИНАЛЬНОЕ ВЛИЯНИЕ КАТЕГОРИИ ОБЩЕСТВЕННОГО ДОГОВОРА НА РАЗВИТИЕ ФИЛОСОФИИ ПРАВОВОЙ НАУКИ

Резюме

В статье исследуются особенности влияния теории общественного договора на философские основы правовой науки. Автором анализируются классические доктрины Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.-Ж. Руссо, в которых разрабатывалась теория общественного договора, обосновывается влияние этой теории на интерпретацию отдельных правовых принципов, функции права и выходных правовых истоков. Исследуется природа правового компромисса между общественным и государственным правовыми началами.

Ключевые слова: общественный договор, правовой компромисс, политико-правовые учения, философия правовой науки, правовая доктрина.

R. F. Hrynyuk, Doctor of Juridical Sciences, Professor, Rector
Vasyl' Stus Donetsk National University
600th anniversary Street, 21, Vinnitsia, 21021, Ukraine
e-mail: grinuk@donnu.edu.ua

Yu. V. Hotsuliak, Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor
Vasyl' Stus Donetsk National University
the Department of Theory and History of State and Law and Administrative Law
600th anniversary Street, 21, Vinnitsia, 21021, Ukraine
e-mail: y.hotsulyak@donnu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6765-4592>

THE DOCTRINAL IMPACT OF SOCIAL CONTRACT CATEGORY ON THE DEVELOPMENT OF THE PHILOSOPHY OF LEGAL SCIENCES

Summary

The article researches the peculiarities of the social contract theory influence on the philosophical foundations of legal science. The author analyzes the classical doctrines of T. Hobbes, J. Locke, J.-J. Rousseau, who created the theory of social contract, the article substantiates the influence of this theory on the interpretation of certain legal principles, the function of law and the initial legal origins. It is studied the nature of the legal compromise between public and state legal principles.

It is stated the scientific position that the contract as a legal attribute and negotiability as a legal property of the person are the order ontological foundations (instead of simply a civil category). T. Hobbes's theory of the social contract defends the position that the renunciation and transfer of absolute freedom and absolute "right to everything" is a transition from the individual to the general legal state of society, which makes it possible to answer questions

about internal legal formation and human development as a legal entity. Locke demonstrates the concentration of legal meanings not in supernatural principles, but in man himself, since it is a person who is the source of legal potential. According to the position of J. Locke, individuals are endowed with equal freedom and as a consequence, equality in the perception of each other without any renunciation, and thus, are capable of legal compromise. Therefore J. Locke's theory of social contract allows to doctrinally substantiate key legal principles as innate integral legal attributes of human existence.

The theory of social contract makes it possible to look at the nature of power, as well as communication between the sovereign and the people from a purely legal and anthropological point of view, to distinguish their logic unlike the theological approach and its principle of «given». Order as a key legal characteristic is revealed through bargaining power as the ability to obey established requirements. This theory for the first time reveals some inalienable legal meanings: the legal capacity of legal consciousness, mutual restraint, subjugation, generality.

Keywords: social contract, legal compromise, political and legal doctrines, philosophy of legal science, legal doctrine.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.645(4):347.91(477):174

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225573>

А. В. Левенець, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: angel1lev@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

О. М. Садовська, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: olgasad@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9897-082X>

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЩОДО ДОТРИМАННЯ ПРИНЦИПУ НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ В СУДОВОМУ ПРОЦЕСІ

Стаття присвячена сутності принципу неупередженості судді у судовому процесі як окремого елемента права на справедливий суд, визначеного низкою положень національного та міжнародного права. Обґрунтовано, що в контексті істотного впливу діяльності Європейського суду з прав людини на здійснення судочинства в Україні, розгляд окремих напрямків його практики має особливу актуальність не лише для її розуміння, але й для ефективного застосування в судовому процесі. Особливу увагу в ході дослідження зосереджено на розгляді суб'єктивних та об'єктивних факторів упередженості судді, їх співвідношенні та взаємодії. Аналіз практики ЄСПЛ щодо забезпечення принципу неупередженості судді дозволяє виокремити такі позиції: найменші сумніви в упередженості судді мають бути досліджені в процесі; упередженість судді має бути встановлена шляхом суб'єктивних та об'єктивних критеріїв; обов'язок переконати учасників у своїй неупередженості лежить на судді. Такі позиції ЄСПЛ мають певні відмінності у національній судовій практиці, де частіше за все суддя може не задовольнити клопотання про відвід, якщо вважатиме його необґрунтованим.

Ключові слова: судовий процес, принцип неупередженості, суб'єктивні та об'єктивні критерії, відвід, практика ЄСПЛ.

Постановка проблеми. Одним з найважливіших прав людини в сучасній демократичній державі є право на справедливий суд. Забезпечення справедливого правосуддя, яке базується на верховенстві права, витікає з низки міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Україною, а отже є частиною національного законодавства, а також міжнародних зобов'язань, порушення яких призводить не лише до накладання відповідних санкцій (як наприклад виплата значних грошових коштів з державного бюджету), але й до значних репутаційних втрат, що прямо відзначаються на міжнародному положенні нашої держави та низка інших негативних наслідків. Одним з таких документів є Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, ратифікована Україною 17 липня 1997 року. Ратифікація вказаного міжнародного договору розповсюдила на територію нашої держави юрисдикцію Європейського суду з прав людини (далі ЄСПЛ), який на сьогодні є чи не найавторитетнішим міжнародним судовим інститутом, до якого, після використання ефективних засобів захисту на національну рівні, звертаються громадяни України в пошуку справедливості. Практика ЄСПЛ, так само як і сама Конвенція 1950 року, відповідно до Закону «Про виконання рішень та застосування практики Європейського

суду з прав людини» 2006 року, визнані джерелами права України, а отже потребують постійного аналізу та співвідношення правових позицій ЄСПЛ з відповідною практикою вітчизняного судочинства. Враховуючи, що більшість винесених проти України рішень ЄСПЛ стосуються саме порушення ст. 6 Конвенції, тобто права на справедливий суд, аналіз кожного з елементів, що складають зміст «справедливого суду» має особливу актуальність та значення. Одним з таких складових є принцип неупередженості суду (судді), сутність та зміст якого і буде нами розглянуто у відповідній статті через призму практики ЄСПЛ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання незалежного та неупередженого правосуддя в Україні викликають особливий інтерес не лише у теоретиків та науковців, але й дуже часто стають темою для дискусій серед практиків та експертів в різних галузях, а саме серед суддів, адвокатів, фахівців з державного управління та ін. Зокрема, що стосується практики Європейського суду та її правового аналізу, відзначити можна таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як П. П. Андрушко, О. О. Дудоров, К. П. Задой, С. В. Клименко, В. Т. Маляренко, П. М. Рабінович, Т. М. Слінько, О. О. Сорока, Т. І. Фулей, О. В. Ільїна, В. С. Петренко та багатьох інших. Проблему права на справедливий суд та справедливе правосуддя, в тому числі – в практиці ЄСПЛ, розглядали С. Бондарчук, В. Городовенко, І. Гриценко, Е. Трегубова, М. Погорецький, С. Сливка, Т. Цувіна та інші. Проте, залишається актуальним дослідження окремих елементів права на справедливий суд, особливо – неупередженість та безсторонність суду як один з найскладніших таких елементів.

Мета статті полягає у здійсненні дослідження змісту принципу неупередженості та безсторонності судді в судовому процесі через призму практики Європейського суду з прав людини, визначення критеріїв упередженості судді та окреслення проблеми достатності сумнівів в упередженості судді для його відводу/самовідводу.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, що закріплює право на справедливий суд, «кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом» [1, ст. 6]. Зі змісту наведеної статті можемо зробити висновок, що одним з важливих складових елементів справедливого правосуддя є принцип «незалежності та безсторонності судді» при розгляді справи у судовому провадженні, тобто його неупередженості.

Також слід зазначити, що принцип неупередженості чи то об'єктивності судді є другим в переліку принципів (першим встановлено незалежність), визначених Бангалорськими принципами поведінки судді, схвалених Резолюцією ЕКОСОП ООН 27 липня 2006 року. Згідно цього документу, «об'єктивність судді є необхідною умовою для належного виконання ним своїх обов'язків. Вона проявляється не тільки у змісті винесеного рішення, а й в усіх процесуальних діях, що супроводжують його прийняття» [2]. Далі наводиться низка показників об'єктивності судді: «1) при виконанні своїх обов'язків суддя вільний від будь-яких схильностей, упередженості чи забобонів; 2) поведінка судді в процесі засідання та за стінами суду має сприяти підтримці та зростанню довіри суспільства, представників юридичної професії та сторін у справі до об'єктивності суддів та судових органів; 3) суддя по можливості обмежує себе у здійсненні дій, що можуть стати приводом для позбавлення його права брати участь у судовому засіданні та виносити рішення у справах та ін.» [2].

Так само вимога щодо неупередженості (об'єктивності) судді міститься у процесуальних кодексах України: ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК) встановлює: «завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави...» [3, ст. 2], ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (КПК): «завданнями кримінального провадження є ... забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрун-

Повертаючись до об'єктивних критеріїв неупередженості судді, слід відзначити, що до них належать факти, які стосуються зовнішньої організації суду та незалежно від поведінки судді можуть викликати сумніви в його упередженості. До таких факторів частіше за все належать ситуації, коли суддя, який розглядає справу, вже брав в ній участь в іншій якості (експерта, прокурора, адвоката та ін.). Також істотним в цьому відношенні може виступати процес обрання та призначення суддів на посади, процедура притягнення їх до відповідальності та інші важливі складові елементи незалежності судді, яка є дуже близькими за змістом до його об'єктивної неупередженості. Підтвердженням тому є позиція ЄСПЛ, висловлена у рішенні «Олександр Волков проти України» (№ 21722/11), постановленому 9 січня 2013 року. Суд зазначає, що «концепції незалежності та об'єктивної безсторонності тісно пов'язані між собою та залежно від обставин можуть вимагати спільного розгляду» [8, п. 107]. Далі в цьому рішенні Суд проводить аналіз обставин, які свідчать про відсутність незалежності та неупередженості не лише суду, а й всіх інших органів та інституцій, які були задіяні у звільненні судді О. Волкова з посади голови Верховного Суду України (Вищої Ради Юстиції, парламентського комітету, безпосередньо під час заслуховування відповідного питання у Верховній Раді України). Проте найголовнішими в цьому рішенні можна вважати висновки ЄСПЛ щодо порушення принципу незалежності та неупередженості судового процесу саме під час розгляду справи у ВАСУ, який мав би виправити помилки та процедурні порушення, допущені раніше. Так, Суд зазначає, що «судовий перегляд здійснювався суддями ВАСУ, які також перебували в межах дисциплінарної юрисдикції ВРЮ. Це означає, що стосовно цих суддів також могло бути порушене дисциплінарне провадження у ВРЮ. З огляду на широкі повноваження ВРЮ стосовно професійних кар'єр суддів (призначення на посаду, притягнення до дисциплінарної відповідальності та звільнення з посади), а також на відсутність захисних механізмів незалежності та безсторонності ВРЮ (як розглядалося вище), Суд не переконаний у тому, що судді ВАСУ при розгляді справи заявника, в якій однією зі сторін була ВРЮ, могли забезпечувати «незалежність та безсторонність», які вимагаються статтею 6 Конвенції» [8, п. 130]. Отже, однією з найважливіших умов неупередженості судді в об'єктивному сенсі є забезпечення реальної незалежності суду та суддів як від власних судових структур (вищестоящих судів чи органів суддівського самоврядування), так і від інших гілок влади та посадових осіб (президента, парламенту, прокуратури та ін.).

Одним з прикладів порушення принципу неупередженості судді в об'єктивному сенсі можна вважати конфлікт інтересів, який має бути достатньою причиною для судді заявити самовідвід у справі. Така позиція ЄСПЛ наводиться у справі Шкрля проти Хорватії, рішення в якій було постановлено 11 липня 2019 року. Суть заяви полягала в тому, що на думку заявника, «під час розгляду справи проти нього в порядку спрощеного провадження, судовий розгляд справи не був неупередженим, як того вимагає пункт 1 статті 6 Конвенції, оскільки суддя, який розглядав справу, в іншому провадженні проти нього ж, надав згоду відсторонитися від справи, через конфлікт з матір'ю заявника» [9, п. 3]. Навіть незважаючи на те, що мова йшла про незначну справу – заявник був притягнутий до адміністративної відповідальності за порушення правил дорожнього руху – Європейський суд визнав заяву прийнятною через те, що «зацікавлена особа повинна мати можливість оскаржити будь-яке рішення, прийняте проти неї, перед судом, що надає гарантії, закріплені статтею 6 Конвенції» [9, п. 37]. Дослідивши позиції та пояснення сторін в цій справі, Суд дійшов висновку, що оскільки «суддя, який розглядав справу проти заявника одноособово, лише за кілька днів до того погодився бути відведеним від участі в розгляді іншої справи проти заявника, з тієї самої причини, що стосувалась його неупередженості» [9, п. 38] (як вже було зазначено, він працював з матір'ю заявника і до того ж перебував з нею в давнішому конфлікті), «це створило ситуацію, яка викликала обґрунтовані сумніви щодо неупередженості судді Б.Л.В.» [9, п. 41]. Важливою в цій конкретній справі є також позиція Суду, яка полягає в тому, що «коли судді під час судового провадження стали відомі обставини, які виправдовують його відвід від участі в розгляді справи ще до початку слухання», він «повинен був клопотати перед Головою Пазинського суду з розгляду нетяжких злочинів

6. Цувіна Т. А. Незалежність суду у контексті практики Європейського суду з прав людини. Актуальні проблеми судового права: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкіна (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 106–108.
7. Неупередженість суду (суддів) у контексті практики Європейського суду з прав людини (по матеріалам Юридичного вісника України). Медиагрупа Адвокат-Консалтинг. URL: <http://advocat-cons.info>.
8. Справа «Олександр Волков проти України» від 09.01.2013 (Заява № 21722/11). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
9. CASE of ŠKRLJ v. CROATIA (application no. 32953/13). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194299>
10. Чорний В. Відвід суддів і упередженість в практиці ЄСПЛ: Юридичний інтернет-ресурс «Протокол», 05.04. 2019. URL: https://protocol.ua/ua/vidvid_suddiv_i_uperedgenist_v_praktitsi_espl

References

1. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (1950, November 2). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
2. Bangalore Principles of Judge Conduct (2006, July 27). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text [in Ukrainian].
3. Civil Procedure Code of Ukraine (2004, March 18). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> [in Ukrainian].
4. Criminal Procedure Code of Ukraine (2012, April 13). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
5. CASE OF Paunović v. Serbia (Application no. 54574/07) (2019). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-198991>
6. Tsvina T. A. (2015). Independence of the Court in the context of the practice of the European Court of Human Rights. Aktualni problemy sudovoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prak. konf., prysviach. pamiati prof. I. Ye. Marochkina (p.p. 106–108). [in Ukrainian].
7. Impartiality of the court (judges) in the context of the practice of the European Court of Human Rights (according to the materials of the Legal Bulletin of Ukraine). URL: <http://advocat-cons.info>. [in Ukrainian].
8. CASE OF Alexander Volkov v. Ukraine (Application No. 21722/11) (2013). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text [in Ukrainian].
9. CASE of ŠKRLJ v. CROATIA (application no. 32953/13) (2020). URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-194299>.
10. Chornyi V. (2019) Recusal of judges and bias in ECHR practice. URL: https://protocol.ua/ua/vidvid_suddiv_i_uperedgenist_v_praktitsi_espl [in Ukrainian].

Стаття надійшла 11.02.2021 р.

А. В. Левенец, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: angellev@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

О. Н. Садовская, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: olgasad@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9897-082X>

ПРАКТИКА ЕСПЧ ОТНОСИТЕЛЬНО СОБЛЮДЕНИЯ ПРИНЦИПА БЕСПРИСТРАСТНОСТИ В СУДЕБНОМ ПРОЦЕССЕ

Резюме

Статья посвящена определению принципа беспристрастности судьи в судебном процессе, как отдельного элемента права на справедливый суд, закрепленного рядом положений национального и международного права. Обосновано, что в контексте существенного влияния деятельности Европейского суда по правам человека на осуществление судопроизводства в Украине, рассмотрение отдельных направлений его практики имеет особую актуальность не только для ее понимания, но и для эффективного применения в судебном процессе.

Особое внимание в ходе исследования сосредоточено на рассмотрении субъективных и объективных факторов беспристрастности судьи, их соотношении и взаимодействии. Выявлены различия в понимании принципа беспристрастности судьи в судебном процессе в практике ЕСПЧ и национальных судов, что находит свое выражение в разном применении институт отвода и самоотвода судьи.

Ключевые слова: судебный процесс, принцип беспристрастности, субъективные и объективные критерии, отвод, практика ЕСПЧ.

A. V. Levenets, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: angel1lev@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1941-513X>

O. M. Sadovska, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: olgasad@yahoo.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9897-082X>

CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT REGARDING COMPLIANCE WITH THE PRINCIPLE OF IMPARTIALITY IN JUDICIAL PROCEEDINGS

Summary

The article is devoted to the essence of the principle of impartiality of a judge in court proceedings as a separate element of the right to a fair trial, defined by a number of national and international law provisions. It is substantiated that in the context of the significant impact of the European Court of Human Rights on the implementation of judicial proceedings in Ukraine, consideration of certain areas of its practice is particularly relevant not only for its understanding but also for effective application in a court. The study focuses on the subjective and objective factors of a judge's impartiality, their relationship and interaction. It was revealed that the subjective component of the judge's impartiality is the lack of internal convictions and views of the judge, indicating his interest in the outcome of the case. The objective component has an external character and is manifested in the presence of external factors that can influence the judge when considering the case. The most significant objective factors are: the judge's relationship or other close relationship with the participants in the trial, the judge's participation in the same trial in a different capacity, the possibility of pressure on the judge by other judges, especially the court administration, and by other authorities; officials on whom a judge's career or even his or her tenure may depend. This approach to the objective impartiality of a judge allows us to speak of its close connection with independence, which is much broader in content, but its essence is precisely the ability of a judge to freely and objectively make a decision on the case. A comparative analysis of the principle of impartiality of judges in the judicial process, which is applied in the practice of the ECHR and national courts, revealed certain differences. Thus, the position of the ECHR is that even in the slightest doubt about the bias of a judge that may arise by the part of the process, the burden of proving its absence lies on the judge by providing sufficient objective data. In national judicial practice often the approach is applied when a judge may not grant a request for recusal if he considers it unfounded, so the participant must prove the validity of his doubts about the judge's impartiality by himself.

Keywords: trial, principle of impartiality, subjective and objective criteria, withdrawal, practice of the ECHR.

УДК 347.952

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225574>

С. В. Ромашкін, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: romashkinsv@ukr.net

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРИВАТНОГО ВИКОНАВЦЯ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ СУДУ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання реформи примусового виконання рішень суду, підвищення ефективності процесу виконання рішень суду, а також впровадження діяльності приватного виконавця. Висвітлено особливості роботи приватного виконавця відносно його мотивації, обмеження видів виконавчих документів, які можуть виконувати приватні виконавці та ін. Наголошено, що необхідно здійснити відповідні зміни, зокрема реорганізацію системи виконання рішень суду та підвищення ефективності виконавчого провадження в Україні.

Ключові слова: приватні виконавці, примусове виконання, рішення суду, державна виконавча служба.

Постановка проблеми. Україна має проблеми із виконанням рішень суду. Невтішну статистику про низькі показники такого виконання часто наводять як профільне Міністерство юстиції України, так і численні експертні організації. Таке становище має свої наслідки як для звичайних громадян, так і для бізнесу (йдеться як про реалізацію права на правосуддя та можливість захищати свої права у судах, так і про захист прав інвесторів та ін.). Виконання рішення суду або виконавче провадження є завершальним етапом судового провадження. Так, якщо судові рішення не виконуються, збитків зазнають не тільки кредитори, а й сам судовий процес втрачає сенс. Щоб це якось виправити та покращити ефективність процесу виконання рішень суду, а також зменшити навантаження на державних виконавців в Україні було впроваджено і діяльність приватного виконавця.

Україна наблизилася не тільки до серйозних реформ у судовій системі, але й і важливого факту довіри до судів – виконання рішень суду. Як зазначають фахівці, якщо проаналізувати теперішній стан правосуддя в Україні, то у органах виконання рішень суду є істотні проблеми, такі, як максимально низька частка фактичного виконання рішень суду; відсутність ефективної системи відповідної мотивації державних виконавців; системні недоліки щодо взаємодії державних виконавців з іншими державними та недержавними установами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дозволяє вказати, що запропонована тема не є достатньо розробленою, хоча й теоретичні засади не нові для правознавства. Але сучасна дійсність потребує нового осмислення питань примусового виконання рішень суду. Різноманітні аспекти примусового виконання рішень суду були предметом дослідження таких вчених як: Н. Ю. Голубева, К. В. Гусаров, І. Жаботинський, Є. Желтухін, О. Купер, М. Л. Мазур, М. Є. Черемиська, К. І. Чижмарь, О. Шевченко, М. М. Ясинка та ін.

Метою статті є розробка та аналіз реформи системи органів примусового виконання рішень суду, підвищення ефективності процесу виконання рішень суду, а також впровадження діяльності приватного виконавця.

Виклад основного матеріалу. Реформа системи органів примусового виконання рішень суду, є нагальною та довгоочікуваною. Мабуть, можна обмежитись і тим, що внести деякі зміни та доповнення до законів про виконавче провадження, збільшити на 20 % заробітну плату державним виконавцям, на такий самий процент збільшити їх кількість та заявити про те, що реформа ДВС відбулася. Таке «реформування» вже декілька разів проводилось за час існування державної виконавчої служби та до будь-якого покращення у цьому напрямку не призводили.

Такий інститут діє в багатьох країнах Східної та Західної Європи та деяких пострадянських країнах. На його ефективність вказує те, що жодна з країн, яка перейшла на приватну форму виконання, або запровадила її як альтернативу державним судовим виконавцям, до старої системи не повернулася [1].

У республіці Сербія, що як і Україна належить до посткомуністичних країн, була така ж сама ситуація. На початку створення органів приватної виконавчої служби їм віддали повноваження щодо стягнення заборгованості з комунальних платєжів. Так впродовж півроку-року населення вже почало повертати заборгованість.

Основна причина несплати боргів не в тому, що люди не мають можливості платити. Вони просто не бажають це робити, бо знають, що ніхто не змусить їх повернути свої борги.

Існує велика різниця у мотивації державного і приватного виконавця. Державний виконавець отримує фіксовану зарплату, незалежно від того, скільки судових рішень він виконає. Тоді як у приватного розмір його заробітку напряму залежить від кількості виконаних рішень суду.

Наприклад, у Франції державна виконавча служба має чотири підрозділи, один з яких займається тільки поверненням державних позик, але показник його роботи досить низький.

Чому приватного виконавця часто залучають до виконання рішень? Тому що знають, що він зможе повернути заборгованість. Має для цього мотивацію. Він починає працювати близько 6 ранку і закінчує – о 21.00–21.30. Тоді як графік роботи державного виконавця може тривати часом з 9 до 16 [2].

За законом, рішення суду (ухвали, рішення, постанови, судові накази) можуть виконуватись як у добровільному так і у примусовому порядку. Якщо боржник відмовляється виконувати судові рішення добровільно, кредиторі необхідно звернутися до суду, який розглядав цю справу, із заявою про видачу відповідного виконавчого листа. Потім із цим виконавчим листом потрібно обрати, чи звернутися із заявою до державної виконавчої служби або приватного виконавця?

Важливо пам'ятати, що цей виконавчий лист може бути пред'явлений до примусового виконання протягом 3-х років. Якщо громадянин бажає звернутися до приватного виконавця, тоді він може знайти відповідного спеціаліста у Реєстрі приватних виконавців, який веде Міністерство юстиції України. Приватні виконавці працюють у відповідних виконавчих округах, якими є Автономна Республіка Крим, області, міста Київ чи Севастополь. Також важливо знати, що виконавчий документ пред'являється до виконання за місцем знаходження боржника чи його майна.

Приватні виконавці обмежені сумами, які вони можуть стягувати. Так, із початку 2018 року максимальна сума стягнення яку може прийняти приватний виконавець до свого провадження складає двадцять мільйонів гривень.

За законом, приватні виконавці отримують:

- 1) офіційну винагороду у розмірі 10 % від стягнутої суми (боргу, вартості майна) та/або
- 2) від двох (для фізичних осіб) до чотирьох (для юридичних осіб) мінімальних зарплат за рішеннями немайнового характеру,
- 3) а також можливості отримання додаткової винагороди, яка погоджується зі стягувачем.

Також передбачається сплата так званого авансового внеску у розмірі 2 % від суми стягнення. Приватний виконавець може укласти договір зі стягувачем, яким встановити розмір додаткової винагороди і порядок її сплати. Проте подібний договір може і не укладатись. У такому випадку додаткова винагорода не сплачується взагалі [3].

Для відкриття виконавчого провадження потрібно подати до приватного виконавця такі документи: заяву про примусове виконання судового рішення у письмовій формі, оригінал або дублікат виконавчого документа, квитанцію про сплату авансового внеску, крім випадків, якщо стягувач звільняється від сплати цього авансового внеску, документ, що

підтверджує повноваження свого представника (у випадку, коли заява подається представником стягувача), а також інші необхідні документи (у разі виконання рішення щодо конфіскації майна). На кожен поданий на примусове виконання виконавчий документ завжди подається окрема заява щодо примусового виконання рішення суду.

Відповідно ст. 5 Закону України «Про виконавче провадження» передбачаються такі обмеження щодо категорій виконавчих документів, які виконують приватні виконавці. Для деяких людей це може стати певним сигналом, що не потрібно зв'язуватися з приватним виконавцем, адже потім може виявитися, що він не має права виконувати цей виконавчий документ. Таким чином буде втрачений будь який сенс та дорогоцінний час.

Незважаючи на те, що обмеження визначені аж в 11 пунктах, які на перший погляд можуть видатися значними, вони не є критичними для системи приватних виконавців. З усієї бази виконавчих документів, яка накопичилася в нашій державі, зовсім незначна частка тих, які підпадають під «мораторій» на виконання приватними виконавцями. Так, приватні виконавці не можуть виконувати рішення суду, де боржником є держава у майже всіх її видах, рішення адміністративних судів та рішення Європейського суду з прав людини, а також деякі категорії соціально-важливих рішень. Проте переважна більшість виконавчих документів в Україні – це документи про стягнення коштів з фізичних осіб та підприємства, які приватні виконавці можуть виконувати. На сьогодні вони мають для цього достатній інструментарій.

Так, на виконавчих документах, де стороною є держава, потрібно зупинитися окремо. Приватні виконавці не можуть виконувати рішення суду, в яких боржником є держава, державні органи, Національний банк України, органи місцевого самоврядування, посадові особи, державні та комунальні підприємства (частка держави чи територіальної громади 25 % і більше), а також коли стягувачем є держава або державні органи. Однак коли рішення ухвалено на користь державних органів та комунальних підприємств, приватні виконавці мають право виконувати такі документи. Тому, саме на останньому хотілося б звернути увагу, адже на сьогодні кількість справ, відкритих приватними виконавцями за виконавчими документами на користь державних органів чи комунальних підприємств, є мінімальною. Виникла абсурдна позиція, оскільки держава, яка добре розуміє переваги співпраці з приватними виконавцями, з ними майже і не співпрацює...

Ст. 37 Закону України «Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів», приватні виконавці несуть за свої рішення, дії чи бездіяльність та завдану третім особам шкоду цивільно-правову, адміністративну чи кримінальну відповідальність у порядку та обсягах, встановлених законом, а також дисциплінарну відповідальність у порядку, встановленому законом [4].

Певною мірою гарантами належного виконання приватними виконавцями своїх обов'язків є Міністерство юстиції України та Асоціація приватних виконавців України в особі Ради приватних виконавців України. Ці органи можуть проводити перевірки діяльності приватних виконавців та вносити до Дисциплінарної комісії подання про притягнення приватних виконавців до дисциплінарної відповідальності.

Останнім аргументом щодо добросовісності приватних виконавців може слугувати постійна підтримка професійної репутації. В юридичних кругах інформація розповсюджується з великою швидкістю. Коли неналежним чином відпрацювати тільки один виконавчий документ, то це стає відомо багатьом. Приватні виконавці добре розуміють, що у зв'язку з тим, що професія досить молода, до неї прикута велика увага суспільства. Недобросовісні дії лише одного приватного виконавця спричиняють негативні наслідки для всієї професії.

До того ж, приватний виконавець не має права відмовити у прийнятті виконавчого документа чи у продовженні виконання виконавчого документа, який вже було прийнято, коли стягувач не бажає укладати договір про додаткову винагороду.

Також, потрібно пам'ятати, для того щоб приватний виконавець міг розпочати виконавче провадження, стягувачу потрібно сплатити авансовий внесок. Практика вказує, що багато стягувачів на етапі пред'явлення виконавчого документа ставлять питання щодо подальшої долі авансового внеску. Відповідно до ст. 44 Закону України «Про виконавче

провадження», авансовий внесок не є доходом приватного виконавця. Він може бути спрямований виключно на витрати виконавчого провадження. У разі наявності у боржника коштів, достатніх для покриття витрат виконавчого провадження, вони покладаються на боржника. У такому випадку авансовий внесок повертається стягувачу в повному обсязі. У разі відсутності чи недостатності коштів у боржника для покриття таких витрат авансовий внесок повертається в сумі, що залишилася. Перелік витрат виконавчого провадження є вичерпним і встановлюється Наказом Міністерства юстиції України від 29.09.2016 р. № 2830/5 «Про встановлення видів та розмірів витрат виконавчого провадження» [5].

Реформа виконавчого провадження не викликає захвату у тієї частини громадян, які є боржниками. Реформа непопулярна як серед громадян-позичальників за валютними кредитами, так і серед великого бізнесу, який також має великі борги перед банками та контрагентами.

Недосконалі аргументи противників цієї реформи базуються на тому, що частка судових рішень є законними та справедливими, що на сьогодні певним чином «компенсується» майже неонов'язковістю їхнього виконання.

Проте можливість оскарження незаконного рішення суду повинна бути гарантована відповідними процесуальними кодексами, регулювання справедливого балансу праводносин кредитора та боржника держава має вирішувати у законодавчому полі, і всі ці питання не повинні бути на стадії виконання рішення суду.

Зрозуміло, іншу позицію займають ті громадяни, які є стягувачами, та які роками не в силах домогтися отримання присуджених сум. Така неефективна система примусового виконання судових рішень призводить до парадоксальної ситуації, коли вигідніше бути боржником аніж кредитором.

Відповідно до законодавства, необхідно докорінно змінити процедуру виконавчого провадження, скасувавши зайві бюрократичні перепони, вдосконалити процедуру примусового виконання рішень суду та реалізації арештованого майна, автоматизувати дії виконавців, запровадити відкритий Єдиний реєстр боржників, що значно зменшить корупційні складові. Також щодо реформи виконавчої служби переважна більшість фахівців підтримує запровадження змішаної системи органів примусового виконання рішень з введенням інституту приватних виконавців. Для уникнення ризиків зловживань приватними виконавцями введено багатоступеневий контроль за їх діяльністю, який не повинен перешкоджати здійсненню ними професійної діяльності, запроваджено органи самоврядування приватних виконавців.

Дуже важливим чинником є скасування норм про корумпований адміністративний контроль за діяльністю приватних виконавців, який переведений в оскарження всіх дій виконавців у судові органи.

Таким чином, ефективне впровадження цієї реформи повинно залишити в минулому ганебну для нашої держави критику європейських політичних та судових органів про порушення Україною Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо сприяння з боку держави в потуранні невиконанню остаточних та обов'язкових до виконання рішень суду.

Але варто погодитись з деякими критиками, що така реформа значно погіршить становище боржників – фізичних осіб, особливо щодо проблемних іпотечних кредитів. Ця критика, з одного боку є визнання ними великих проблем у зазначеній сфері, а з другого боку, попри їхні пропозиції щодо відмови від реформи, акцентовано увагу на введенні окремих механізмів правового захисту боржників – фізичних осіб.

Таким механізмом захисту, який вже тривалий час існує в «цивілізованих» країнах, законом закріплені процедури реструктуризації боргів фізичних осіб чи визнання їх банкрутами.

Наглядними для розуміння цієї проблеми будуть цифри – згідно з офіційними даними Мін'юсту України у 2018 р. на виконанні органів ДВС знаходилось близько 8 млн виконавчих документів на суму понад 440 млрд грн., а середній відсоток виконання становив 25 %.

Законом «Про виконавче провадження» введена автоматизована система виконавчого провадження, складовою якого є Єдиний реєстр боржників. Усі документи та рішення з виконавчого провадження мають виготовлятися та зберігатися у цій системі. За неможливості втручання у таку систему, її функціонування усуватиме ризики зловживання з боку виконавців та одночасно сприятиме дисципліні їх роботи, особливо враховуючи те, що законом врегульовані строки для здійснення виконавчих дій і прийняття рішень.

Але не тільки сторонам виконавчого провадження потрібно звернути увагу на створення Єдиного реєстру боржників, який буде відкритим. З часу винесення постанови про відкриття виконавчого провадження в ньому буде міститися інформація про боржників, про категорію і підставу стягнення. Сторони з реєстру зможуть взяти інформацію про номер виконавчого провадження, про орган ДВС або приватного виконавця та про засоби зв'язку з ними, а для фізичних осіб та іншого суб'єкта господарювання це буде одним із важливих засобів перевірки добросовісності свого контрагента.

Так, зі статусом державних виконавців в цілому все зрозуміло, а от зрозуміти хто ж такі приватні виконавці, достатньо цікаво. Так, приватним виконавцем є громадянин України, який уповноважений державою здійснювати діяльність з примусового виконання рішень у порядку, встановленому законом. Також зазначено, що приватний виконавець є суб'єктом незалежної професійної діяльності, на кшталт арбітражних керуючих. Відповідно до положень Податкового кодексу України, ст. 14, п. 14.1 пп. 14.1.226 (яка буде змінена), самозайнята особа – платник податку, який є фізичною особою – підприємцем чи провадить незалежну професійну діяльність, якщо така особа не є працівником у межах такої підприємницької чи незалежної професійної діяльності. Незалежна професійна діяльність – це участь фізичної особи у науковій, літературній, артистичній, художній, освітній або викладацькій діяльності, діяльність лікарів, приватних нотаріусів, адвокатів, арбітражних керуючих (розпорядників майна, керуючих санацією, ліквідаторів), аудиторів, бухгалтерів, оцінщиків, інженерів чи архітекторів, особи, зайнятої релігійною (місіонерською) діяльністю, іншою подібною діяльністю за умови, що така особа не є працівником або фізичною особою – підприємцем та використовує найману працю не більш як чотирьох фізичних осіб.

Відтак, особи, що бажають стати приватними виконавцями, мають сплачувати податок у розмірі 15 % або 20 % від задекларованої раз на рік суми доходу авансовим платежем.

Але не всі охочі матимуть право стати приватним виконавцем. По-перше, приватним виконавцем може бути громадянин України, не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту ступеня магістра, володіє державною мовою, має стаж роботи у галузі права після отримання диплома магістра не менше двох років та склав кваліфікаційний іспит. Відповідно до закону, приватним виконавцем не може бути особа, що не відповідає зазначеним вимогам. По-друге, не може бути приватним виконавцем особа, яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною. По-третє, особа яка має не зняту або не погашену в установленому законом порядку судимість та яка скоїла корупційне правопорушення або порушення, пов'язане з корупцією, – протягом трьох років з дня скоєння. В-четвертих, особа, якій за порушення вимог законодавства анульовано свідоцтво про право на зайняття нотаріальною або адвокатською діяльністю, здійснення діяльності приватного виконавця або арбітражного керуючого (розпорядника майна, керуючого санацією, ліквідатора), – протягом трьох років з дня прийняття відповідного рішення. По-п'яте, звільнена з посади судді, прокурора, співробітника правоохоронного органу, з державної служби або служби в органах місцевого самоврядування у зв'язку з неналежним виконанням такою особою службових обов'язків, – протягом трьох років з дня такого звільнення. Отже, законодавець заздалегідь подбав про «облік моралі» потенційних приватних виконавців та й не тільки. Так, приватний виконавець під час здійснення своєї діяльності не може займатися іншою оплачуваною (крім викладацької, наукової і творчої діяльності, медичної практики, інструкторської та суддівської практики із спорту та роботи в органах Асоціації приватних виконавців України) або підприємницькою діяльністю [2].

Висновки і пропозиції. Наявність приватних виконавців не означає самоусунення держави від області виконання рішень публічних органів влади та управління. Держава здійснює контроль та регулювання цієї сфери шляхом ліцензування, страхування професійної відповідальності, атестації, гарантує захист у разі порушення прав та законних інтересів виконавця, стягувача чи боржника.

Відтак, для подолання цих проблем необхідно впровадити відповідні зміни, зокрема здійснення реорганізації системи органів виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження. Свочасним та доцільним здійснення кодифікації норм щодо виконавчого провадження в єдиний Кодекс виконавчого провадження, де необхідно врегулювати статуси державного і приватного виконавців, систему і структуру виконавчих органів; завдання, принципи, форми та функції їх діяльності; взаємовідносини з органами державної влади і правоохоронними органами України й зарубіжжя, корпоративними та приватними організаціями; способи та засоби урядового, міністерського, громадського контролю, а також прокурорського нагляду; застосування технічних засобів; залучення експертів та інших спеціалістів до проведення виконавчих дій; порядок та обсяги матеріально-технічного, фінансового та кадрового забезпечення; окреслення правового та соціального захисту.

Список використаної літератури

1. Шевченко О. Хто такі приватні виконавці і чим їхні повноваження відрізняються від державних? URL: <https://blog.liga.net/user/ashevchenko/article/hto-taki-privatni-vikonavtsi-i-chim-ihni-povnovajennya-vidriznyayutsya-vid-derjavnih>
2. Купер О. Що варто знати про приватних судових виконавців. URL: https://rus.lb.ua/society/2018/07/19/403151shcho_varto_znati_pro_privatnih_sudovih.html
3. Боєру В. С. Структуризація причин низького рівня ефективності виконання рішень юрисдикційних органів в Україні. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/10> https://rus.lb.ua/news/2019/01/02/416265_prichina_nesplati_borgiv_tomu_shcho.html
4. Желтухін Є. В Україні з'являться приватні виконавці та приватні виконавчі служби. URL: https://rus.lb.ua/news/2019/01/02/416265_prichina_nesplati_borgiv_tomu_shcho.html
5. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/ndd/diyalnist_pr_vukon
6. Жаботинський І., Хавалко О. Чотири міфи про приватних виконавців. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chotiri-mifi-pro-privatnih-vikonavciv.html>

References

1. Shevchenko O. Who are private performers and how do their powers differ from public ones? URL: <https://blog.liga.net/user/ashevchenko/article/hto-taki-privatni-vikonavtsi-i-chim-ihni-povnovajennya-vidriznyayutsya-vid-derjavnih> [in Ukrainian].
2. Cooper O. What you must know about the private court executors. URL: https://rus.lb.ua/society/2018/07/19/403151shcho_varto_znati_pro_privatnih_sudovih.html [in Ukrainian].
3. Boeru V. S. Structure of the reasons for the low efficiency level of enforcement Ukraine structure of the reasons for the low efficiency level of enforcement. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-5/10> [in Ukrainian].
4. Zheltukhin E. Private performers and private executive services will appear in Ukraine. URL: https://protocol.ua/ua/v_ukrini_z_yavlyatsya_privatni_vikonavtsi_ta_privatni_vikonavchi_slugbi/ [in Ukrainian].
5. The official site of the Ministry of Justice of Ukraine. URL: https://minjust.gov.ua/ndd/diyalnist_pr_vukon [in Ukrainian].
6. Zhabotinsky I., Khavalko O. Four myths about private performers. URL: <https://jur-gazeta.com/publications/practice/inshe/chotiri-mifi-pro-privatnih-vikonavciv.html> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

С. В. Ромашкин, доцент

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Кафедра конституционного права и правосудия

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

e-mail: romashkinsv@ukr.net

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЧАСТНОГО ИСПОЛНИТЕЛЯ ОТНОСИТЕЛЬНО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛНЕНИЯ РЕШЕНИЙ СУДА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье рассмотрены вопросы реформирования системы органов принудительного исполнения решений суда, повышения эффективности процесса исполнения решений суда, а также введение деятельности частного исполнителя. Освещены особенности работы частного исполнителя в отношении его мотивации, ограничения видов исполнительных документов, которые могут исполнять частные исполнители и т.д. Обращено внимание, что нужно провести соответствующие изменения, в частности проведение реорганизации системы исполнения решений суда и повышение эффективности исполнительного производства.

Ключевые слова: частные исполнители, принудительное исполнение решений суда, судебные решения, государственная исполнительная служба.

S. V. Romashkin, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor

Odessa I. I. Mechnikov National University

the Department of Constitutional Law and Justice

Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

e-mail: romashkinsv@ukr.net

PROFESSIONAL PRACTICE OF THE PRIVATE EXECUTOR AS A MEANS OF IMPROVING THE EFFICIENCY OF ENFORCEMENT OF JUDGMENTS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the study about the reform of the system of compulsory execution judgments of the court increasing the efficiency of the process of execution of court judgments, as well as the introduction of the work of a private executor. The features of the private contractor's activity are highlighted in relation to his motivation, restrictions on the categories of executive documents that can be executed by private executors, etc. In addition, the article highlighted that it is necessary to make appropriate changes, in particular, the implementation of the reorganization of the system for the execution the judgments of the court in the context of increasing the efficiency of enforcement proceedings.

The presence of private performers does not mean the self-exclusion of the state from the scope of implementation of decisions of public authorities and in this case the state exercises control and regulation through licensing, professional liability insurance, certification, guarantees protection in case of violation of the rights and legitimate interests of the executor.

Our research serves as a basis for the development of new approaches to the creation of state policy in the area of enforcement, which contribute to the proper formation of the relevant regulatory framework, as well as for the successful solution of the existing issues relating to the development of an enforcement mechanism of judgments of jurisdictional authorities in Ukraine.

Therefore, to solve all this problems, it is expedient to codify the norms concerning enforcement proceedings into a single Code of Enforcement Proceedings, which should regulate the status of public and private executors, the system and structure of executive services; tasks, principles, forms and functions of their activity; relations with public authorities and law enforcement agencies of Ukraine and abroad, corporate and private organizations; methods and means of governmental, ministerial, public control, as well as prosecutorial supervision; application of technical means; involvement of experts and other specialists in carrying out executive actions; the order and volume of logistical, financial and personnel support; delineation of legal and social protection.

Keywords: private executors, enforcement, judgment, executive service.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС; ТРУДОВЕ ПРАВО

УДК 349. 2

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225578>

О. В. Байло, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: bailo.olena@onu.edu.ua

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО НАГЛЯДУ (КОНТРОЛЮ) ЗА ДОДЕРЖАННЯМ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ

У статті розглянуті проблемні питання організації державного нагляду (контролю) за додержанням законодавства про працю. Детерміновано актуальність теми дослідження залежністю стану забезпеченості прав людини від ефективності нагляду та контролю з боку держави в результаті дослідження матеріалів судової практики зроблено висновок про суттєві процедурні порушення проведення заходів державного нагляду (контролю). Проаналізовано положення проекту Трудового кодексу України щодо організації державного нагляду за дотриманням трудового законодавства. На основі проаналізованих нормативно-правових актів, вироблено і запропоновано зміни до законодавства, що покликані усунути недоліки в організації діяльності суб'єктів нагляду і контролю за додержанням законодавства про працю, що в цілому сприятиме реалізації державної політики у сфері ефективної зайнятості населення.

Ключові слова: Державна служба України з питань праці, інспекційні відвідування, підстави призначення позапланових перевірок; повноваження суб'єктів нагляду (контролю), заходи державного нагляду (контролю).

Постановка проблеми. Україна позиціонує себе, як правова та соціальна держава, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [1; ст. 3]. Реалізація прав та свобод особи у сфері праці знаходиться у прямій залежності від ефективності нагляду та контролю за дотриманням трудового законодавства з боку держави та активності у протидії тіншовій економіці та незадекларованій праці. Не дивлячись на розгалужену систему контролюючих державних органів, непоодинокими залишаються випадки порушення норм трудового законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості регулювання відносин щодо нагляду і контролю за дотриманням трудового законодавства вивчались багатьма фахівцями, такими як: В. Б. Авер'янов, О. М. Алтуніна, Н. Б. Болотіна, А. О. Галай, Д. І. Голосніченко, В. В. Жернаков, М. І. Іншин, І. Я. Кисельов, В. В. Лазор, Л. І. Лазор, Р. З. Лівшиць, А. Р. Мацюк, А. В. Мельник, П. Д. Пилипенко, С. М. Прилипкома, В. І. Прокопенко, О. І. Процевський, А. А. Пухтецька, В. Г. Рогань, Н. М. Хуторян, Г. І. Чанишева, О. М. Ярошенко та інших. Зокрема В. І. Прокопенко наголошував, що «держава для досягнення ефективності законодавства як такого, і особливо законодавства про охорону праці уповноважує відповідні органи та інспекції по дотриманню і виконанню законодавства всіма суб'єктами правових відносин здійснювати свої повноваження в формі нагляду і контролю» [2, с. 393]. Актуальність дослідження правовідносин у сфері державного нагляду (контролю) детермінована і тим, що державний контроль (нагляд) за дотриманням трудового законодавства та інших нормативних правових актів, що містять норми трудового права розглядається у науці трудового права як юрисдикційний спосіб захисту трудових прав та свобод.

Метою статті є системне вивчення окремих питань організації діяльності та компетенцій основних органів, які здійснюють заходи державного нагляду (контролю) у сфері праці.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до статті 259 КЗпП «державний нагляд та контроль за додержанням законодавства про працю юридичними особами незалежно від форми власності, виду діяльності, господарювання, фізичними особами – підприємцями, які використовують найману працю, здійснює центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України» [3].

До основних повноважень Державної служби України з питань праці (надалі – Держпраці) належить саме здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про працю, які визначені Положенням про Державну службу України з питань праці, яке затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 96 від 11 лютого 2015 р.

Держпраці – центральний орган виконавчої влади України, утворений відповідно до вимог постановою Кабінету Міністрів від 10 вересня 2014 р. № 442 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади», внаслідок реформування системи органів державної влади шляхом реорганізації Державної служби гірничого нагляду та промислової безпеки та Державної інспекції з питань праці, а також передачі Державною санітарно-епідеміологічною службою частини функцій у сфері реалізації державної політики з гігієни праці та дозиметричного контролю робочих місць і доз опромінення працівників.

Правові та організаційні засади ефективного здійснення заходів державного нагляду (контролю) Держпраці визначені Законом України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» (надалі – Закон України № 877-V) та Порядком здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю, який затверджено Постановою Кабінету Міністрів України № 823 від 21 серпня 2019 р. (надалі – Постанова № 823).

Законодавством визначено види та форми заходів державного нагляду (контролю). Так, заходи можуть бути плановими та позаплановими, які здійснюються у формі перевірок, ревізій, оглядів, обстежень та в інших формах, визначених законом.

Дослідження матеріалів судової практики засвідчує неефективність проведення заходів державного нагляду (контролю) у сфері праці у зв'язку із порушенням процедури проведення таких заходів. Переважна більшість судових розглядів справ за адміністративними позовами суб'єктів господарювання до Територіальних управлінь Держпраці про визнання протиправною та скасування постанови вирішуються на користь суб'єктів господарювання. Так, Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду, розглянувши у відкритому судовому засіданні в режимі відеоконференції у касаційному порядку адміністративну справу № 804/3566/17 за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «Новомосковська швейна фабрика «Пан-та-Пані» до Головного управління Держпраці у Дніпропетровській області про скасування припису та постанов встановив: «Суд касаційної інстанції погоджується із твердженнями Держпраці про те, що на центральний орган виконавчої влади відповідно до Конвенції МОП № 81 (1947 р.) покладено повноваження зі здійснення державного нагляду (контролю) за дотриманням законодавства про працю. Аналіз положень цього міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України, дозволяє зробити висновок, що Держпраці, встановивши в ході позапланової перевірки, яка призначена у суворій відповідності до закону, порушення законодавства про працю з питань, які не були предметом перевірки, однак є типовими для всіх працівників, та безпосередньо стосуються правопорушення, яке зумовило призначення позапланової перевірки, має право винести припис та застосувати фінансову відповідальність до винної особи.

Водночас, Держпраці під час проведення перевірки суб'єкта господарювання у будь-якому випадку повинна дотримуватися порядку призначення та проведення такої перевірки, визначеному законодавством України, а зазначена Конвенція не передбачає винятків щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності за результатами перевірки, призначеної та проведеної з грубим порушенням порядку, визначеного національним

законодавством та результати якої не породжують для суб'єктів господарювання правових наслідків» [4]. Схожа позиція висловлена у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів об'єднаної палати Касаційного адміністративного суду від 19 жовтня 2018 року у справі № 805/3137/17-а та від 9 липня 2020 року у справі № 823/647/17, а також від 09.02.2021 року.

Одним із нарізних каменів процедури здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері праці залишаються підстави для здійснення таких позапланових заходів (інспекційних відвідувань).

В цілому положення Постанови № 823 у багатьох питаннях не узгоджені із положеннями Закону України № 877-V, який видається можливим визначити як основний нормативно-правовий акт, що визначає основні принципи і порядок здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності.

Варто відзначити, що саме через безпідставне розширення повноважень Держпраці із здійснення заходів державного нагляду (контролю) Шостим апеляційним адміністративним судом було визнано незаконною та нечинною постанову Кабінету Міністрів України від 29.04.2017 року № 295 «Деякі питання реалізації статті 259 Кодексу законів про працю України та статті 34 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», яка за змістом майже повністю співпадає із змістом Постанови № 823.

Відповідно до статті 6 Закону України № 877-V підставами позапланових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) є:

- подання суб'єктом господарювання письмової заяви до відповідного органу державного нагляду (контролю) про здійснення заходу державного нагляду (контролю) за його бажанням;
- виявлення та підтвердження недостовірності даних, заявлених суб'єктом господарювання у документі обов'язкової звітності, крім випадків, коли суб'єкт господарювання протягом місяця з дня первинного подання повторно подав такий документ з уточненими достовірними даними або якщо недостовірність даних є результатом очевидної опіски чи арифметичної помилки, яка не впливає на зміст поданої звітності;
- перевірка виконання суб'єктом господарювання приписів, розпоряджень або інших розпорядчих документів щодо усунення порушень вимог законодавства, виданих за результатами проведення попереднього заходу органом державного нагляду (контролю);
- звернення фізичної особи (фізичних осіб) про порушення, що спричинило шкоду її (їхнім) правам, законним інтересам, життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, з додаванням документів чи їх копій, що підтверджують такі порушення (за наявності);
- неподання суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності за два звітні періоди підряд без поважних причин або без надання письмових пояснень про причини, що перешкоджали поданню таких документів;
- доручення Прем'єр-міністра України про перевірку суб'єктів господарювання у відповідній сфері у зв'язку з виявленими системними порушеннями та/або настанням події, що має значний негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави;
- настання аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання [5].

Цей перелік можна вважати вичерпним, оскільки Законом України № 877-V встановлено, що проведення позапланових заходів з інших підстав, крім передбачених статтею 6, забороняється, крім позапланових заходів, передбачених частиною четвертою статті 2 цього Закону. Зміст частини четвертої статті 2 зазначеного закону не стосується перевірок у сфері праці.

Натомість пунктом 5 Постанови № 823 визначено підстави для інспекційних відвідувань, який налічує більше 10 пунктів. Серед доволі суперечливих можна, зокрема, назвати такі підстави як рішення суду; повідомлення посадових осіб органів державного нагляду (контролю), правоохоронних органів про виявлені в ході виконання ними повноважень ознак порушення законодавства про працю щодо неоформлення та/або порушення порядку оформлення трудових відносин; інформація ДПС та її територіальних органів та Пенсійного фонду України та його територіальних органів [6; п. 5].

Безумовно, посилена увага до заходів державного контролю саме з питань виявлення неоформлених трудових відносин є позитивним явищем і створює сприятливі умови для розбудови правової держави та розвитку ринкової економіки. Проте неузгодженість норм різних нормативно-правових актів абсолютно нівелює основні засади та завдання державної політики у сфері забезпечення ефективної зайнятості.

Проект Трудового кодексу України (реєст. номер 2410 від 08.11.2019) серед інших підстав для видачі доручення на проведення інспекційного відвідування визначає: повідомлення посадових осіб органів державного нагляду (контролю) про можливі порушення трудового законодавства, виявлені ними під час виконання контрольних повноважень; інформація інших органів державної влади про порушення трудового законодавства; інформація професійних спілок, їх організацій, об'єднань професійних спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань. Автори проекту передбачили необхідність прийняття рішення про доцільність проведення інспекційних відвідувань з вище наведених підстав, відповідним головним державним інспектором праці [7]. Проте такий механізм правового забезпечення також потребує вдосконалення шляхом деталізації окремих положень.

Висновки і пропозиції. З метою забезпечення прав і свобод людини пріоритетним стає питання забезпечення єдності державної політики на всіх стадіях правового регулювання. Одним з основних напрямів державної політики у сфері зайнятості населення до 2022 року є забезпечення створення гідних умов праці та детінізація відносин у сфері зайнятості населення, а реалізація цього напрямку буде здійснюватися в тому числі шляхом удосконалення законодавства про працю з урахуванням міжнародних стандартів та посилення контролю за його дотриманням. Звідси актуальним завданням є подальше вдосконалення механізмів координації правотворчої діяльності, встановлення контролю за процесами застосування правових норм.

Чинне законодавство, наділяючи певним обсягом повноважень Держпраці, не визначає чіткого механізму їх реалізації. Отже, першочерговим кроком на шляху підвищення ефективності заходів державного нагляду (контролю) має стати гармонізація національного законодавства. Так, вважаємо доцільним внести зміни до положень статті 2, 6 Закону України № 877-V та надати можливість Держпраці здійснювати інспекційні відвідування з питань виявлення неоформлених трудових відносин неухильно дотримуючись положень Закону України № 877-V з урахуванням особливостей, визначених нормативно-правовими актами у відповідній сфері та міжнародними договорами.

Ефективність заходів державного нагляду (контролю) у сфері праці, в першу чергу, залежить від професіоналізму посадових осіб Держпраці, а не від тривалості та кількості за певний проміжок часу інспекційних відвідувань та покликані на попередження порушень трудових прав.

Список використаної літератури

1. Конституція України: офіц. текст. Київ: КМ, 2013. 96 с.
2. Прокопенко В. І. Трудове право України: підручник. Харків: Консум, 1998. 480 с.
3. Кодекс законів про працю України: затверджено Законом УРСР від 10.12.1971, № 322-VIII. Відомості Верховної Ради УРСР. 1971. № 50 (Додаток). С. 375
4. Постанова Верховного Суду від 27.10.2020 р. у справі № 804/3566/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566310> (дата звернення: 15.02.2021)
5. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності: Закон України від 05.04.2007 р., № 877-V. Відомості Верховної Ради України. 2007. № 29. Ст. 389

6. Порядок здійснення державного контролю за додержанням законодавства про працю: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2019 р. № 823 Дата оновлення: 08.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019> (дата звернення: 15.02.2021).
7. Проект Трудового кодексу України (реєстр.номер 2410 від 08.11.2019) URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 (дата звернення: 15.02.2021).

References

1. Constitution of Ukraine No. 254k/96-BP 28.06.1996.: official text Kyiv: KM. 2013. 96 p. [in Ukrainian]
2. Prokopenko V. I. (1998). Labor law of Ukraine: textbook. Kharkiv: Konsum, 480 p. [in Ukrainian]
3. Code of Labor Laws of Ukraine: approved by the Law of the USSR of December 10, 1971, № 322-VIII // Information of the Verkhovna Rada of the USSR. 1971. № 50 (Appendix). p.375 [in Ukrainian]
4. Resolution of the Supreme Court of 27.10.2020 in case № 804/3566/17 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566310> [in Ukrainian]
5. On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity: Law of Ukraine of April 5, 2007, № 877-V. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 2007. № 29. Art. 389 [in Ukrainian]
6. Procedure for state control over compliance with labor legislation: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of August 21, 2019 № 823 Date of update: 08.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/823-2019> [in Ukrainian]
7. Draft Labor Code of Ukraine (registration number 2410 dated November 8, 2019) URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=67331 [in Ukrainian]

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

Е. В. Байло, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: bailo.olena@onu.edu.ua

ОТДЕЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ОРГАНИЗАЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО НАДЗОРА (КОНТРОЛЯ) ЗА СОБЛЮДЕНИЕМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА О ТРУДЕ

Резюме

В статье рассмотрены актуальные вопросы организации государственного надзора (контроля) за соблюдением законодательства о труде. Детерминирована актуальность темы исследования зависимостью состояния обеспеченности прав человека от эффективности надзора и контроля со стороны государства. В результате исследования материалов судебной практики сделан вывод о существенных процедурных нарушениях проведения мероприятий государственного надзора (контроля). Проанализированы положения проекта Трудового кодекса Украины относительно организации государственного надзора за соблюдением трудового законодательства. На основе проанализированных нормативно-правовых актов, выработаны и предложены изменения в законодательство, которые будут способствовать устранению недостатков в организации деятельности субъектов надзора и контроля за соблюдением законодательства о труде, что в целом будет способствовать реализации государственной политики в сфере эффективной занятости населения.

Ключевые слова: Государственная служба Украины по вопросам труда, инспекционные посещения, основания проведения внеплановых проверок; полномочия субъектов надзора (контроля), мероприятия государственного надзора (контроля).

O. V. Bailo, Candidate of Juridical Sciences, Associated Professor
Odessa I.I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: bailo.olena@onu.edu.ua

INDIVIDUAL ISSUES OF THE ORGANIZATION OF STATE SUPERVISION (CONTROL) OF COMPLIANCE WITH LABOR LEGISLATION

Summary

The article considers the problematic issues of the organization of state supervision (control) over the observance of labor legislation. The urgency of the research topic is determined by the dependence of the state of human rights on the effectiveness of supervision and control by the state. The relevance of the study of legal relations in the field of state supervision (control) is determined by the fact that state control (supervision) over compliance with labor legislation and other regulations containing labor law is considered in the science of labor law as a jurisdictional way to protect labor rights and freedoms.

The study of case law shows the ineffectiveness of state supervision (control) in the field of labor in connection with the violation of the procedure for such measures. The vast majority of court proceedings on administrative claims of business entities to the Territorial Departments of the State Labor Service on the recognition of illegal and revocation of the decision are decided in favor of business entities.

The article pays special attention to the problematic issues of the procedure of implementation of measures of state supervision (control) in the field of labor, namely the grounds for the implementation of such unscheduled measures (inspection visits). During the inspection of an business entity, the State Labor Service must in any case follow the procedure for appointing and conducting such inspection, established by the legislation of Ukraine. Convention no. 81 (1947) does not provide for exceptions to bring business entities to justice based on the results of inspections violation of the procedure established by national law and the results of which do not give rise to legal consequences for business entities.

The provisions of the draft Labor Code of Ukraine on the organization of state supervision over compliance with labor legislation are analyzed.

On the basis of the analyzed normative-legal acts, amendments to the legislation are developed and offered, which will eliminate shortcomings in the organization and activity of subjects of supervision and control over observance of the labor legislation that as a whole will promote realization of the state policy in the field of effective employment.

Keywords: State Service of Ukraine for Labor, inspection visits, grounds for unscheduled inspections; powers of subjects of supervision (control), measures of state supervision (control).

УДК 347.421

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225579>

Д. Є. Корж, студентка 4 курсу, спеціальності "Право"
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: dariakorzh120900@ukr.net

А. Л. Святошнюк, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: arina_leonidovna@ukr.net

ПРАВОВІ НАСЛІДКИ ПОРУШЕННЯ ДОГОВОРУ ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню особливостей правових наслідків порушення договору добровільного медичного страхування за законодавством України. Окрема увага приділяється таким правовим наслідкам порушення договору добровільного медичного страхування, як: одностороння відмова від договору, зміна договору, сплата неустойки. Наводяться правові позиції із судової практики з питань, що розглядаються.

Ключові слова: договір добровільного медичного страхування; порушення договору; правові наслідки порушення договору; одностороння відмова; зміна договору; сплата неустойки.

Постановка проблеми. Добровільне медичне страхування (далі – ДМС) у багатьох країнах світу має суттєве значення у сфері фінансування охорони здоров'я населення. Висновки Європейської обсерваторії по системам та політиці охорони здоров'я з аналізу досвіду 34 країн свідчать про те, що за останні роки найбільш значним є збільшення частки приватних витрат населення саме країн Східної Європи на добровільне медичне страхування [1, р. 4–5].

Наведене вище твердження кореспондується також і з українськими дослідженнями страхового ринку. Зокрема в Україні відбувається приріст структури чистих страхових премій на 40,4 %, що свідчить про зростання попиту на вказаний сегмент послуг [2, с. 7].

Дослідження правових наслідків порушення договору ДМС є важливим у зв'язку з наступним. Таке втілене в установлену належну форму взаємне волевиявлення двох та більше осіб викликає науковий інтерес з огляду, по-перше, на зростання питомої ваги ДМС у структурі страхування та, по-друге, на напрямок розвитку державної політики за сучасних умов у сфері охорони здоров'я. Дещо деталізуючи останній аспект, необхідно зазначити, що в п. 2 ч. 3 ст. 4 Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення», законодавець акцентує увагу саме на тому, що медичне страхування є одним із засобів покриття медичних послуг та лікарських засобів, що не включені до програми медичних гарантій [3]. Отже, визначається важлива допоміжна роль такого виду фінансування у забезпеченні державою дотримання прав і свобод людини і громадянина в сфері охорони здоров'я.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти зазначеної проблематики були предметом дослідження таких вчених, як: П. З. Іванишин, В. Ю. Стеценко, С. Г. Стеценко, О. В. Літвінова, О. В. Манжосова, А. О. Островська, С. А. Пилипенко, Т. В. Яворська, Н. В. Міловська, З. Р. Бахрієва. Проте, в наукових працях вказаних авторів досліджувалися лише загальні проблеми страхування в Україні (у тому числі й медичного), а питання, пов'язані з правовими наслідками порушення договорів ДМС, спеціально не досліджувались.

№ 124/9838/13-ц, а також Вільнянським районним судом Запорізької області у рішенні від 05.09.2013 р. по справі № 314/2413/13-ц. Внаслідок розгляду даних справ суди дійшли висновку, що між сторонами існують виключно договірні зобов'язання, які регулюються спеціальним Законом України «Про страхування», главою 67 ЦК України, нормами ст. 992 ЦК України, якими не передбачено такий вид відповідальності страховика, як відшкодування моральної шкоди, отже, відсутні підстави для задоволення вимог про її відшкодування. Тобто вказане свідчить про відсутність єдності правозастосовної практики.

Крім цього, необхідно зауважити, що брак доказів на підтвердження моральної шкоди є розповсюдженою підставою для незадоволення вказаної позовної вимоги про відшкодування (наприклад, справи № 335/4362/19, № 22-ц/796/13871/2014, № 314/2413/13-ц, № 22-ц-1777/11, № 309/3022/14-ц), а також неодноразово було наголошено на тому, що за своєю сутністю вказана позовна вимога є похідною від вимоги про стягнення страхового відшкодування, тому підлягає задоволенню виключно у випадку доведення позивачем його права на отримання страхового відшкодування.

Висновки і пропозиції. Таким чином, на основі проведеного дослідження, було виокремлено особливості ДМС: 1) спеціальні суб'єкти – медичні заклади та ін.; 2) специфічні умови ДМС (наявність у договорі тарифів на медичне страхування та ін.); 3) особливий об'єкт ДМС.

Досліджуючи такий правовий наслідок порушення ДМС як одностороння відмова, автори доходять висновку, що ЦК України надає певну свободу сторонам у випадку розірвання договору. Однак, законодавством встановлюються певні обмеження у випадку односторонньої відмови страховика від договору особистого страхування. Така відмова не допускається без згоди страховика. Якщо ж застрахована особа відмовляється сплачувати страхові платежі, страховик має право відмовити у виплаті страхового платежу лише за умови настання підстав, передбачених ст. 991 ЦК України.

Зокрема, випадки відмови страхувальника від здійснення страхового відшкодування можливо узагальнити у такі категорії: ті, причиною яких є навмисна поведінка застрахованої особи (подання неправдивих відомостей про факт настання страхового випадку, а також навмисні дії страхувальника (застрахованої особи), спрямовані на настання страхового випадку, недотримання приписів лікуючого лікаря, які призвели до ускладнення захворювання), а також ті, причини яких не залежать від волі страхувальника (застрахованої особи) (отримання послуг, вартість яких перевищує страхову суму, отримання травм або захворювань внаслідок форс-мажорних обставин або отримання медичних послуг, які не є включеними до програми страхування).

Розглянувши судову практику у справах, що стосуються односторонньої відмови від договору, встановлено, що при порушенні ДМС, розповсюдженим є неуважне дослідження страхувальником обставин, у разі настання яких, страховик зобов'язаний здійснити певні виплати, а також хибне переконання відносно того, що вони не охоплюються страховим випадком. Зокрема, важливим у таких справах є з'ясування та розмежування судом, чи було вказане захворювання хронічним, або таким, що є гострим за характером перебігу, за допомогою спеціальних медичних знань (листів-роз'яснень, наукової літератури) та на основі відповідної медичної документації (витягу з історії хвороби, консультативного висновку тощо).

Крім цього, специфічною підставою у досліджуваних договорах ДМС для односторонньої відмови від виконання зобов'язань зі сторони страховика виступає факт передачі іншій особі (не застрахованій у рамках даного договору) «індивідуальної медичної картки», або «іменної картки», або «індивідуальної сервісної картки» (єдине найменування відсутнє) з метою одержання нею медико-санітарної допомоги, передбаченої договором ДМС. Вказана підстава кореспондується з обов'язком страхувальника/застрахованої особи отримувати медичну допомогу особисто у визначених правилами страхування закладах охорони здоров'я.

Розглядаючи такий правовий наслідок порушення ДМС, як сплата неустойки, встановлено, що існуючим законодавством розміру суми такої неустойки не передбачено.

References:

1. Sagan A., Thomson S. (2016). Voluntary health insurance in Europe: role and regulation. London: World Health Organization WHO Press. (136 p.). URL: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0005/310838/Voluntary-health-insurance-Europe-role-regulation.pdf?ua=1
2. Results of insurance companies for the first half of 2019. URL: <https://forinsurer.com/files/file00665.pdf> [in Ukrainian].
3. Law of Ukraine on the state financial guarantees of medical care for the population No 2168-VIII. (2017, October, 19). Verkhovna Rada Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2168-19> [in Ukrainian].
4. Pilipenko S. A. (2016). The concept and features of a voluntary medical insurance contract. *Predprinimatelstvo, khoziaystvo i pravo*. (2), 24–28 [in Russian].
5. Ivanishin P. Z. (2004). Civil law regulation of voluntary health insurance contract. PhD's thesis. Kazan [in Russian].
6. Tax Code of Ukraine: Law of Ukraine. (2010, October, 2). Verkhovna Rada Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
7. Manzhosov A. V. (2012). Certain aspects of voluntary medical insurance in Ukraine. European perspectives. *Kiyv: Spetsializovane vidavnistvo UNESCO*. (2), 195–199 [in Ukrainian].
8. Civil Code of Ukraine. (2003, January, 16). Verkhovna Rada Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> [in Ukrainian].
9. Milovska N. V. (2017). Contractual liability of the parties in insurance obligations. *Yuridichna Ukraina*. Kyiv: Yurinkom-Inter. (23), 19–26 [in Ukrainian].
10. Law of Ukraine on insurance No 85/96. (1996, March, 7). Verkhovna Rada Ukraini. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
11. Resolution of the Highest specialized court of Ukraine for the consideration of civil and criminal cases in the case No 6–1118sk16. (2016, March, 31). *Yediniy Derjavniy Reyestr Sudovih Rishen*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/56940493> [in Ukrainian].
12. Resolution of the Kherson Court of Appeal in the case No. 661/3854/16-s. (2018, November, 27). *Yediniy Derjavniy Reyestr Sudovih Rishen*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/78211028> [in Ukrainian].
13. Resolution of the Dnieper Court of Appeal in the case No 214/7173/18. (2020, February, 19). *Yediniy Derjavniy Reyestr Sudovih Rishen*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/87947020> [in Ukrainian].
14. Litvinova A. V. (2012). Liability of the parties under the insurance contract. *Law Forum*. Kharkov: Electronne profesiynne naukove vidannia. (№ 3), 379–384 [in Ukrainian].
15. Bakhrieva S. G. (2010). Termination of the insurance contract and its consequences. *Scientific notes of the Tauride National University named after V.I. Vernadsky. Seriya Yuridicheskiye nauki*. V. 23 (62). (2), 292–299 [in Russian].
16. Civil Code of Ukraine: Scientific and practical commentary (explanation, interpretation, recommendations on the use of positions of higher judicial authorities, the Ministry of Justice, scientists, specialists). (2012). I. V. Spasibo-Fateyeva (Ed.). V. 7: General provisions on obligations and contract. M.: FL-P Lisnyak L. S. [in Ukrainian].
17. Resolution of the Higher Economic Court of Ukraine in the case No 909/932/15. (2017, February, 6). *Yediniy Derjavniy Reyestr Sudovih Rishen*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/64621002> [in Ukrainian].
18. Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court in the case No 465/4287/15. (2019, December, 11). *Yediniy Derjavniy Reyestr Sudovih Rishen*. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/86402010> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

Д. Е. Корж, студентка 4 курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: dariakorzh120900@ukr.net

А. Л. Святошнюк, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: arina_leonidovna@ukr.net

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ НАРУШЕНИЯ ДОГОВОРА ДОБРОВОЛЬНОГО МЕДИЦИНСКОГО СТРАХОВАНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена исследованию особенностей правовых последствий нарушения договора добровольного медицинского страхования по законодательству Украины. Особое внимание уделяется таким правовым последствиям нарушения договора добровольного медицинского страхования, как: односторонний отказ от договора, изменение договора, уплата неустойки. Приводятся правовые позиции из судебной практики по вопросам, которые рассматриваются.

Ключевые слова: договор добровольного медицинского страхования; нарушение договора; правовые последствия нарушения договора; односторонний отказ; изменение договора; уплата неустойки.

D. E. Korzh, 4-th year Student
Odesa National I. I. Mechnikov University
Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: dariakorzh120900@ukr.net

A. L. Svyatoshnyuk, PhD in Law, Associate Professor
Odesa National I. I. Mechnikov University
Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: arina_leonidovna@ukr.net

LEGAL CONSEQUENCES OF VIOLATION OF THE VOLUNTARY HEALTH INSURANCE CONTRACT UNDER UKRAINIAN LAW

Summary

The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal consequences of violation of the contract of voluntary medical insurance under the legislation of Ukraine. Special attention is paid to the legal consequences of violation of the contract of voluntary medical insurance, such as: unilateral refusal of the contract, modification of the contract, payment of a penalty. The legal positions of the jurisprudence on the issues under consideration are given.

The study of the legal consequences of breaching the health insurance contract is important in connection with the following. Such an appropriate form of mutual expression of the will of two or more persons is of scientific interest in view, firstly, of the increase in the share of the said contract in the structure of insurance and, secondly, of the direction of development of state policy in modern conditions in the field of health care.

In the article there are specified the features of the medical insurance contract. There are also specified its peculiarities.

Examining the legal consequence of a violation of a voluntary health insurance contract, such as a unilateral refusal, it was established that the Civil Code of Ukraine grants certain freedom to the parties in the event of termination of the contract. However, the legislation establishes certain restrictions in case of unilateral refusal of the insurer from the personal insurance contract.

Cases of the insured's refusal to make insurance compensation are summarized in the category: those caused by the intentional behavior of the insured person (submission of false information about the fact of the occurrence of the insured event, as well as intentional actions of the insured person (insured person) aimed at the occurrence of an insured event, non-compliance with the prescriptions of the attending physician, which led to a complication of the disease) as well as those whose reasons do not depend on the insured's will (insured person) (receiving services that exceed the insured amount, suffering injuries or illnesses due to force majeure or receiving medical services that are not included in the insurance program).

Having considered the judicial practice in cases of unilateral refusal of the contract, it was established that in case of violation of the contract of voluntary medical insurance, it is common for the insured to inattentive study the circumstances in which the insurer is obliged to make certain payments, as well as a false belief that they are not covered by the insurance case.

Keywords: voluntary health insurance contract; breach of contract; the legal consequences of a breach of a treaty; unilateral withdrawal from a contract; modification of the contract; payment of penalty.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО; МОРСЬКЕ ПРАВО

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225581>

М. В. Міхєєв, канд. юрид. наук, старший викладач
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені
К. Д. Ушинського
Кафедра політичних наук і права
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса, 65020, Україна
e-mail: mykhailomikheiev@gmail.com

М. В. Міхєєв, викладач
Навчально-науковий інститут права ім. Володимира Великого МАУП
Кафедра правоохоронної та антикорупційної діяльності
вул. Фрометівська, 2, Київ, 03039, Україна
e-mail: m.mikheiev@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5384-5985

СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРОВАДЖЕНЬ В КОНФЛІКТНОМУ ТА НЕКОНФЛІКТНОМУ АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

У статті проаналізовано коло учасників адміністративних проваджень в залежності від того до якої з двох груп проваджень вони відносяться: конфліктні або неконфліктні. Зазначено, що для термінологічного позначення учасників неконфліктних проваджень особливу увагу треба приділити процесуальній позиції, яку вони виконують в адміністративному провадженні. В статті визначено дві групи учасників неконфліктних проваджень першу з яких становлять органи державної виконавчої влади і місцевого самоврядування та їх посадові особи, які розглядають і вирішують адміністративні справи. Другу групу учасників неконфліктного провадження складають фізичні та юридичні особи, а також за деяких умов об'єднання громадян без статусу юридичної особи, які захищають в адміністративному процесі особисті права та законні інтереси. В Україні закони, що встановлюють порядок здійснення адміністративного провадження, не містять стандартних процесуальних термінів для позначення фізичних та юридичних осіб як учасників адміністративного провадження. Запропоновано аналізувати суб'єктів конфліктних проваджень залежно від виду провадження, в якому вони беруть участь, тобто орієнтуючись на такі види адміністративних проваджень, як: адміністративно-деліктне провадження, дисциплінарне провадження, провадження за скаргами громадян, провадження адміністративних справ у порядку адміністративного судочинства. Автори дійшли висновку, що сьогодення система суб'єктів конфліктних і неконфліктних проваджень є складною та розгалуженою, що впливає на гнучкість механізму захисту прав і законних інтересів громадян у цілому. Вбачається доцільним провести реформування системи конфліктних проваджень та передбачити мінімум уповноважених органів із широкою компетенцією. Також, потреба уніфікованого підходу до термінологічного визначення учасників неконфліктних проваджень є значною проблемою у правозастосуванні яка потребує нагального вирішення.

Ключові слова: адміністративні справи, адміністративні провадження, конфліктні і неконфліктні провадження, суб'єкти адміністративних проваджень.

Постановка проблеми. Теперішній стан реалізації неконфліктних та конфліктних проваджень щодо аналізу та вирішення адміністративних справ фізичних та юридичних осіб вирізняється невпорядкованістю й уривчастістю. Це також відноситься і до понять учасників таких адміністративних проваджень, адже одних й тих же учасників можуть називати по-різному.

Органи Національної поліції (ст. 222 КУпАП), маючи значну компетенцію у сфері провадження справ про адміністративні правопорушення, посідають чільне місце в системі суб'єктів конфліктних проваджень. Національна поліція уповноважена на розгляд таких справ про адміністративні правопорушення: про порушення громадського порядку, правил дорожнього руху, правил, що забезпечують безпеку руху транспорту, правил користування засобами транспорту, правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на транспорті, а також про незаконний відпуск і незаконне придбання бензину або інших паливно-мастильних матеріалів [7].

Від імені органів Національної поліції розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право працівники органів і підрозділів Національної поліції, які мають спеціальні звання, відповідно до покладених на них повноважень.

Уповноваженими працівниками підрозділів Національної поліції штраф може стягуватися на місці вчинення адміністративного правопорушення незалежно від розміру вичислено за допомогою безготівкових платіжних пристроїв [7].

Подібне розмежування предмета відання формує певні умови для швидкого реагування на правопорушення та забезпечує неминуче покарання правопорушника.

Надання Національній поліції таких повноважень спричинено серйозністю справ про адміністративні правопорушення, що перебувають у їхній компетенції. Усі вищезазначені функції реалізуються з єдиною метою – забезпечення громадського порядку.

Надзвичайної уваги заслуговують і галузеві органи, тобто органи, які уповноважені притягати до адміністративних санкцій у різних сферах державного управління, зокрема органи Державної прикордонної служби, Центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері міграції, залізничного транспорту, морського та річкового транспорту, органи рибохорони, органи державної санітарно-епідеміологічної служби, органи державного фінансового контролю.

Проаналізувавши компетенцію галузевих органів слід зазначити про те, що їхні посадові особи мають право на проведення перевірок підконтрольних об'єктів, вільного доступу до них, надання висновків, проведення експертизи тощо. Галузеві органи розмежовують за критерієм сфери поширення повноважень. Спеціалізація органів за сферою державного управління забезпечує професійний та своєчасний розгляд справи. Галузеві органи управління під час розгляду справи здійснюють різносторонній аналіз та дослідження всіх обставин справи, що позитивно впливає на оперативність притягнення правопорушника до відповідальності.

Право на притягнення особи до дисциплінарної відповідальності має особа (орган), що наділена правом на прийняття на роботу працівника, тобто суб'єктом дисциплінарного провадження є посадова особа, за якою нормативними актами закріплено право звільнення організаційно підвладних працівників. Коло суб'єктів дисциплінарного звинувачення залежить від правового становища працівника, який вчинив адміністративний проступок.

Правовий статус суб'єктів провадження за скаргами громадян регламентований, насамперед, Законом України «Про звернення громадян» та КАСУ. Розгляд скарги відбувається безпосередньо посадовою особою (органом), зважаючи на принцип підлеглих. Головне завдання таких суб'єктів полягає в об'єктивному та своєчасному розгляді справи, в аналізі фактів справи, прийнятті рішення згідно чинного законодавства і забезпеченні його реалізації.

Не менш важливим суб'єктом адміністративно-деліктного провадження є місцеві загальні суди у справах про адміністративні правопорушення. Правовий статус місцевого загального суду закріплено ст. 221 КУпАП. Специфіка правового статусу суду вбачається, насамперед, у належних йому повноваженнях. Компетенцію суду поширено на всі склади адміністративних правопорушень незалежно від сфери. [8].

Висновки і пропозиції. Отже, сьогодення система суб'єктів конфліктних і неконфліктних проваджень є складною та розгалуженою, що впливає на гнучкість механізму захисту прав і законних інтересів громадян у цілому. Вбачається доцільним провести реформування системи конфліктних проваджень та передбачити мінімум уповноважених органів із широкою компетенцією. Також, потреба уніфікованого підходу до терміноло-

гічного визначення учасників неконфліктних проваджень є значною проблемою у правозастосуванні і яка потребує нагального вирішення.

Список використаної літератури:

1. Бандурка О. М. Адміністративний процес: підручник для ВНЗ. К.: Літера ЛТД, 2002. 286 с.
2. Сорокин В. Д. Административный процесс и административно-процессуальное право. СПб., 2002. 474 с.
3. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навч. посіб. / Е. Ф. Демський. К.: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
4. Про звернення громадян: Закон України № 394/96-ВР від 02.10.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>.
5. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності. Закон України № 877-V від 05.04.2007 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>.
6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України № 280/97-ВР від 21.05.1997 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.
7. Адміністративне право України. Повний курс: підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України № 8073-X від 07.12.1984 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

References

1. Bandurka O. M. (2002). Administrative process: a textbook for universities / O. M. Bandurka, M. M. Tishchenko. K.: Litera LTD, 286 p. [in Ukrainian].
2. Sorokin V. D. (2002) Administrative process and administrative-procedural law. SPb., 474 p. [in Russian].
3. Demsky E. F. (2008). Administrative procedural law of Ukraine: textbook. way. / E. F. Demsky. K.: Yurinkov Inter, 496 p. [in Ukrainian].
4. About the address of citizens. Law of Ukraine № 394/96-BP dated 02.10.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text>. [in Ukrainian].
5. On the basic principles of state supervision (control) in the sphere of economic activity. Law of Ukraine № 877-V dated 05.04.2007 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text>. [in Ukrainian].
6. About local self-government in Ukraine. Law of Ukraine № 280/97-BP of 21.05.1997 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>. [in Ukrainian].
7. Administrative law of Ukraine (2018). Full course: textbook / Galunko V., Dikhtievsky P., Kuzmenko O., Stetsenko S. and others. Kherson: OLDI-PLUS, 446 p. [in Ukrainian].
8. Code of Ukraine on Administrative Offenses: Law of Ukraine № 8073-X of 07.12.1984 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.01.2021 р.

М. В. Михеев, канд. юрид. наук, старший преподаватель
Южноукраинский национальный педагогический университет
имени К. Д. Ушинского
Кафедра политических наук и права
ул. Старопортофранковская, 26, Одесса, 65020, Украина
e-mail: mykhailomikheiev@gmail.com

Н. В. Михеев, преподаватель
Учебно-научный институт права им. Владимира Великого МАУП
Кафедра правоохранительной и антикоррупционной деятельности
ул. Фрометовская, 2, Киев, 03039, Украина
e-mail: m.mikheiev@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5384-5985

СУБЪЕКТЫ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОИЗВОДСТВ В КОНФЛИКТНЫХ И НЕКОНФЛИКТНЫХ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРОИЗВОДСТВАХ

Резюме

В статье проанализирован круг участников административных производств в зависимости от того к какой из двух групп производств они относятся: конфликтные или неконфликтные. Отмечено, что для терминологического обозначения участников неконфликтных производств особое внимание надо уделить процессуальной позиции, которую они выполняют в административном производстве. В статье определены две

группы участников неконфликтных производств первую из которых составляют органы государственной исполнительной власти, местного самоуправления и их должностные лица, которые рассматривают и решают административные дела. Вторую группу участников неконфликтного производства составляют физические и юридические лица, а также при некоторых условиях объединения граждан без статуса юридического лица, защищающие в административном процессе личные права и законные интересы. В Украине законы, устанавливающие порядок осуществления административного производства, не содержат стандартных процессуальных терминов для обозначения физических и юридических лиц как участников административного производства. Предложено анализировать субъекты конфликтных производств в зависимости от вида производства, в котором они участвуют, то есть ориентируясь на следующие виды административных производств: административно-деликтные производства, дисциплинарные производства, производства по жалобам граждан, производства административных дел в порядке административного судопроизводства. Авторы пришли к выводу, что сегодняшняя система субъектов конфликтных и неконфликтных производств является сложной и разветвленной, что влияет на гибкость механизма защиты прав и законных интересов граждан в целом. Представляется целесообразным провести реформирование системы конфликтных производств и предусмотреть минимум уполномоченных органов с широкой компетенцией. Также, потребность унифицированного подхода к терминологическому определению участников неконфликтных производств является значительной проблемой в правоприменении, которая требует неотложного решения.

Ключевые слова: административные дела, административные производства, конфликтные и неконфликтные производства, субъекты административных производств.

M. V. Mikheiev, Ph.D., Senior Lecturer
South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky
Department of Political Science and Law
Staroportofrankivs`ka Street, 26, Odesa, 65020, Ukraine
e-mail: mykhailomikheiev@gmail.com

M. V. Mikheiev, Lecturer
Educational and scientific institute of law named after Vladimir the Great MAUP
The Department of Law Enforcement and Anti-Corruption
Frometivska Street, 2, Kyiv, 03039, Ukraine
e-mail: m.mikheiev@gmail.com
ORCID0000-0002-5384-5985

SUBJECTS OF ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS IN CONFLICT AND NON-CONFLICT ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS

Summary

The article analyzes the range of participants in administrative proceedings, depending on which of the two groups of proceedings they belong to: conflict or non-conflict. It is noted that for the terminological designation of participants in non-conflict proceedings, special attention should be paid to the procedural position they perform in administrative proceedings. The article defines two groups of participants in non-conflict proceedings, the first of which consists of state executive bodies and local governments and their officials who consider and resolve administrative cases. The second group of participants in non-conflict proceedings consists of individuals and legal entities, as well as, under certain conditions, associations of citizens without the status of a legal entity, who protect personal rights and legitimate interests in the administrative process. The laws establishing the procedure for conducting administrative proceedings do not contain standard procedural terms for designating individuals and legal entities as participants in administrative proceedings in Ukraine. It is proposed to analyze the subjects of conflict proceedings depending on the type of proceedings in which they

participate, that is, focusing on such types of administrative proceedings as: administrative-tort proceedings, disciplinary proceedings, proceedings on complaints of citizens, administrative proceedings by way of administrative proceedings. The authors concluded that system of subjects of conflict and non-conflict proceedings is complex and branched, what affects the flexibility of the mechanism of protection of the rights and legitimate interests of citizens as a whole today. It is considered to reform the system of conflict proceedings and to minimize of authorized bodies with broad competence. Also, the need for a unified approach to the terminological definition of participants in non-conflict proceedings is a significant problem in law enforcement that needs to be addressed urgently.

Keywords: administrative cases, administrative proceedings, conflict and non-conflict proceedings, subjects of administrative proceedings.

УДК 342.9

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225582>

О. І. Миколенко, докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: O. Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

О. М. Миколенко, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2080-413X

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У СФЕРІ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПУБЛІЧНИХ СЛУЖБОВЦІВ, СЛУЖБОВОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЇХ КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

У статті здійснено критичний аналіз сучасних тенденцій у сфері юридичної відповідальності публічних службовців та сфері службового права України. Встановлено, що неузгодженість і незавершеність національного законодавства з питань публічної служби негативно відображається на ефективності юридичної відповідальності публічних службовців. Зроблено висновок, що службове право слід розглядати як інститут адміністративного права, який має міжгалузевий характер. Юридична ж відповідальність публічних службовців є підінститутом службового права України. З'ясовано, що зміст національного законодавства дозволяє виділити наступні види юридичної відповідальності публічних службовців: 1) дисциплінарна відповідальність, яка регламентується переважно нормами адміністративного права; 2) дисциплінарна відповідальність, яка регламентується нормами трудового права; 3) адміністративна відповідальність, яка регламентується нормами адміністративно-деліктного права, а саме, нормами КУпАП; 4) матеріальна відповідальність, яка регламентується нормами адміністративного та цивільного права; 5) кримінальна відповідальність, яка регламентується нормами КК і КПК України.

Ключові слова: публічна служба, юридична відповідальність публічних службовців, службове право, ретроспективна відповідальність.

Постановка проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, які присвячені правовому регулюванню публічної служби та правовому статусу публічного службовця, окремим аспектам дисциплінарної чи адміністративної відповідальності публічних службовців, питання юридичної відповідальності публічних службовців та перспектив розвитку службового права України залишаються мало дослідженими і, в той же час, актуальними для сучасної адміністративної науки.

Серед обставин, які свідчать про актуальність теми, можна виділити наступні.

По-перше, дослідження великої кількості адміністративно-правових явищ, які представлені в нашому суспільстві, в основному носять вузько спеціалізований характер, зокрема:

а) присвячені особливостям притягнення посадової особи до адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у конкретній сфері суспільних відносин (наприклад, у сфері охорони природи та використання природних ресурсів, у сфері житлово-комунального господарства, або за вчинення адміністративних правопорушень, які пов'язані з корупцією, тощо);

б) присвячені особливостям притягнення до дисциплінарної відповідальності окремого виду публічних службовців (зокрема, багато уваги в науковій літературі приділяється

4. Губанов О. О. Юридична відповідальність публічних службовців: порівняльно-правове дослідження: автореф. дис. ...док-ра юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2020. 36 с.
5. Мельник Р. С. Інститут державної служби чи службове право? Юридична Україна. 2010. № 11. С. 65–70.
6. Ківалов С. В., Біла-Тіунова Л. Р. Публічна служба в Україні: підручник. 2-е вид. Одеса, 2011. 688 с.
7. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015. Відомості Верховної Ради. 2016. № 4. Ст. 43.
8. Про судоустрій та статус суддів: Закон України від 02.06.2016. Відомості Верховної Ради. 2016. № 31. Ст. 545.
9. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014. Відомості Верховної Ради. 2014. № 49. Ст. 2056.

References

1. Konstytutsiya Ukrainy. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>. (data zvernennya: 15.01.2021). [in Ukrainian].
2. Dyakyna Y.A. (2007). Sluzhebnoe pravo kak kompleksnaya otrasl' prava: avtoref. dys... dok-ra. yuryd. nauk: 12.00.14. Rostov-na-Donu, 38 p. [in Russian].
3. Dobrobaba M. B. (2013). Sluzhebno-delyktnoe pravo kak kompleksnyy pravovoy ynstitut admynstratyvnoho prava. Vestnyk VHU. № 1. P. 252–264. [in Russian].
4. Hubanov O.O. (2020). Yurydychna vidpovidal'nist' publichnykh sluzhbovtstv: porivnyal'no-pravove doslidzhennya: avtoref. dys. ...dok-ra yuryd. nauk: 12.00.07 administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo. Zaporiz'kyu natsional'nyu universytet. Zaporizhzhya, 36 p. [in Ukrainian].
5. Mel'nyk R.S. (2010). Instytut derzhavnoyi sluzhby chy sluzhbove pravo? Yurydychna Ukrayina. № 11. P. 65–70. [in Ukrainian].
6. Kivalov S. V., Bila-Tiunova L. R. (2011). Publichna sluzhba v Ukrayini: pidruchnyk. 2-e vyd. Odessa, 688 p. [in Ukrainian].
7. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrayiny vid 10.12.2015. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. 2016. № 4. St. 43. [in Ukrainian].
8. Pro sudoustriy ta status suddiv: Zakon Ukrayiny vid 02.06.2016. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. 2016. № 31. St. 545. [in Ukrainian].
9. Pro zapobihannya koruptsiyi: Zakon Ukrayiny vid 14.10.2014. Vidomosti Verkhovnoyi Rady. 2014. № 49. St. 2056. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 03.02.2021 р.

А. И. Миколенко, докт. юрид. наук, профессор, заведующий кафедры
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: O. Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000–0002–9755–9454

А. Н. Миколенко, докт. юрид. наук, профессор
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
ORCID ID: 0000–0003–2080–413X

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ В СФЕРЕ ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ПУБЛИЧНЫХ СЛУЖАЩИХ, СЛУЖЕБНОГО ПРАВА УКРАИНЫ И ИХ КРИТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ

Резюме

В статье осуществлен критический анализ современных тенденций в сфере юридической ответственности публичных служащих и сфере служебного права Украины. Установлено, что несогласованность и незавершенность национального законодательства о публичной службе негативно отражается на эффективности юридической ответственности публичных служащих. Сделан вывод, что служебное право следует рассматривать как институт административного права, который имеет межотраслевой характер. Юридическая же ответственность публичных служащих является поединститутом служебного права Украины. Установлено, что содержание национального за-

конодательства позволяет выделить следующие виды юридической ответственности публичных служащих: 1) дисциплинарная ответственность, которая регламентируется преимущественно нормами административного права; 2) дисциплинарная ответственность, которая регламентируется нормами трудового права; 3) административная ответственность, которая регламентируется нормами административно-деликтного права, а именно, нормами КУоАП; 4) материальная ответственность, которая регламентируется нормами административного и гражданского права; 5) уголовная ответственность, которая регламентируется нормами УК и УПК Украины.

Ключевые слова: публичная служба, юридическая ответственность публичных служащих, служебное право, ретроспективная ответственность.

O. I. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
Head the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: O. Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

O. M. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: mikolenkoalena@gmail.com
ORCID ID: 0000-0003-2080-413X

CURRENT TRENDS IN THE SPHERE OF LEGAL RESPONSIBILITY OF PUBLIC SERVANTS, SERVICE LAW OF UKRAINE AND THEIR CRITICAL ANALYSIS

Summary

The article provides a critical analysis of current trends in the sphere of legal liability of civil servants and the sphere of employment law of Ukraine. It is established that the inconsistency and incompleteness of the national legislation on public service has a negative impact on the effectiveness of legal liability of public servants. A small number of works in administrative law which, firstly, solve the conceptual problems of administrative law, and secondly, combine knowledge of the theory of law, the science of administrative law and the work of other branches of science. It is concluded that official law should be considered as an institution of administrative law, which has a cross-sectoral nature. The legal responsibility of public servants is a sub-institute of service law of Ukraine. The cross-sectoral nature of service law is due to the fact that today it combines the rules of administrative, constitutional, labor, civil and criminal law. It was found that the content of national legislation allows to distinguish the following types of legal liability of public servants: 1) disciplinary liability, which is regulated mainly by the rules of administrative law; 2) disciplinary liability, which is regulated by labor law; 3) administrative liability, which is regulated by the rules of administrative tort law; 4) material liability, which today is partially regulated by the rules of administrative law (we are talking about the procedure for voluntary compensation for material damage) and mainly by the rules of civil law (we are talking about the procedure for forced compensation for material damage); 5) criminal liability, which is provided by the norms of criminal and criminal procedural legislation. It is established that the legal liability of public servants can only be retrospective, that is, used only for the commission of illegal acts by these employees. Arguments are given regarding the lack of positive responsibility of public servants. The use of this concept in the scientific literature is due only to the reluctance of scientists to break away from the archaic ideas about the structure of the rule of law, legal sanctions and incentives.

Keywords: public service, legal responsibility of public servants, service law, retrospective responsibility.

УДК 342.95:656.61(477):35.01:32.001

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225584>*А. О. Сурілова*, асистентка

Національний університет «Одеська морська академія»

Кафедра морського права

вул. Дідріхсона, 8, Одеса, 65029, Україна

e-mail: makarevichn95@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8819-0483>

ПРИНЦИП «GOOD GOVERNANCE» У РЕФОРМУВАННІ ПОРТОВИХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено визначенню можливостей та напрямів удосконалення правового та організаційного забезпечення здійснення адміністративних формальностей у морських портах України. Актуальність проблематики дослідження обумовлюється необхідністю побудови оновленої концепції портових формальностей та відсутністю сучасних правничих досліджень у сфері удосконалення механізмів кларування суден в Україні. Завдання статті полягає у визначенні можливостей застосування принципу «good governance» для формування оновленого організаційно-правового механізму оформлення суден у морських портах України. У статті охарактеризовано нормативно-правовий базис спрощення портових процедур в Україні та акцентовано увагу на важливості якісної організації його виконання. Окреслено загальні положення принципу «good governance» та можливості його застосування у портовій галузі України.

Ключові слова: «good governance», морський порт, портові формальності, кларування судна, портові процедури.

Постановка проблеми. Практика оформлення суден у морських портах України вже довгий час не полишає провідних позицій у колі експертних обговорень. Системні проблеми та корупційні ризики, пов'язані зі здійсненням екологічного контролю, призвели до ліквідації двох морських екологічних інспекцій на початку 2020 року, а запровадження Морською адміністрацією нові організаційні механізми оформлення суден викликали обурення та протести через недосконалі логістичні рішення. Ці та багато інших проблем стоять на порядку денному та очікують вирішення найближчим часом, адже стабільна та ефективна робота морегосподарського комплексу багато у чому забезпечує соціальну, економічну та політичну стабільність у країні. І на теперішній час необхідно поступово відмовлятися від все ще властивих сучасному публічному адмініструванню морської галузі України командних механізмів та сумнівних за своєю доцільністю практик, і наслідувати ідеї принципу «good governance» з метою якнайкращого упорядкування портових процедур та визнання інтересів отримувачів публічних послуг пріоритетними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика, пов'язана з управлінням портовою сферою та здійснюваними у портах формальностями частково розглядаються у працях Т.В. Аверочкиної, С.В. Андрущенко, Л.В. Валуєвої, С.В. Ківалова, С.О. Кузнецова, Г.О. Панчук, В.В. Серафімова та деяких інших дослідників. А принцип «good governance» досліджується у розробках представників наукових напрямів політичного менеджменту та державного (публічного) управління (А. Ахмад, О.П. Воробйова, К.І. Козлов, В.П. Солових, Ю.П. Стрілець), адміністративного права (В.Б. Авер'янов, В.А. Дерещ, А.А. Пухтецька), але не отримує проєкції на сферу портових формальностей. Крім того, здійснювані у державі намагання їх інноваційного розвитку досі не дали необхідного позитивного ефекту та жадають нових теоретико-прикладних ініціатив. У зв'язку з цим, **мета статті** полягає у визначенні можливості застосування принципу «good governance» для удосконалення механізмів оформлення суден у морських портах України.

Виклад основного матеріалу. Галузеве морське та портове законодавство України перебуває на етапі значного оновлення та усвідомленої необхідності якісної імплементації світових стандартів правового та організаційного забезпечення морської діяльності. На

Список використаної літератури

1. Морська доктрина України на період до 2035 року, затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 07.10.2009 р. № 1307. Офіційний вісник України. 2009. № 94. Ст. 3216.
2. Про внесення змін до Морської доктрини України на період до 2035 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 р. № 1108. Офіційний вісник України. 2019. № 2. Ст. 53.
3. Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 11.07.2013 р. № 548-р. Офіційний вісник України. 2013. № 61. Ст. 2194.
4. Про морські порти України: Законом України від 17.05.2012 р. Офіційний вісник України. 2012. № 45. Ст. 1729.
5. Порядок оформлення приходу суден у морський порт, надання дозволу на вихід суден у море та оформлення виходу суден із морського порту, затверджений наказом Міністерства інфраструктури України від 27.06.2013 р. № 430. Офіційний вісник України. 2013. № 76. Ст. 2857.
6. Порядок виконання митних формальностей на морському та річковому транспорті, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 10.03.2015 р. № 308. Офіційний вісник України. 2015. № 39. Ст. 1175.
7. Convention on Facilitation of International Maritime Traffic (FAL), 1965. URL: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1965-Convention-on-Facilitation-of-International-Maritime-Traffic.pdf>
8. Black Sea MoU, 2000. URL: <http://www.bsmou.org/downloads/reference/Memorandum%20text%20including%2012th%20amendment.pdf>
9. Стрілець Ю. П. Принцип підконтрольності в контексті концепції «good governance». Актуальні проблеми державного управління. 2011. № 2. С. 319–325.
10. Авер'янов В. Б., Дерезь В. А., Пухтецька А. А. Концептуальні засади реформування органів виконавчої влади України з урахуванням європейських принципів та стандартів належного урядування («good governance»). Форум права. 2006. № 2. С. 4–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index
11. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&rom=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&rom=EN)
12. Ахмад А. Суб'єкти політичного менеджменту в парадигмі належного урядування («good governance»). Грани. 2018. Т. 21. № 7. С. 11–16. DOI: 10.15421/171888
13. Воробйова О. П. Сучасні управлінські моделі New Public Management і Good Governance та їх запровадження в Україні. Ефективність державного управління. 2015. Вип. 42. С. 230–234.
14. Аудит економіки України. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>
15. Украина сократила время на оформление захода судов в порты в 2 раза Мининфраструктуры. URL: https://biz.censor.net/news/3229060/ukraina_sokratila_vremya_na_ofornlenie_zahoda_sudov_v_porty_v_2_raza_mininfrastruktury_infografika
16. Морская администрация начала оформлять судозаходы через интернет. URL: <https://ports.ua/morskaya-administracziya-nacala-ofornlyat-sudozahody-cherez-internet/?fbclid=IwAR3rX207fWOs3wCr0ef6HfHcUzW-fhRfxyDG-d73gUWBK7sPX7bdESXrFpE>
17. Про припинення дій, які містять ознаки порушення законодавства про захист економічної конкуренції: рекомендації Тимчасової адміністративної колегії Антимонопольного комітету України від 04.11.2020 р. № 2-рк/тк. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fb3a15e7f5fb3a15e73782481469507.pdf>

References

1. On approval of the Maritime Doctrine of Ukraine for the period up to 2035: Resolution The Cabinet of Ministers of Ukraine, of October 7, 2009, No. 1307. The Official Bulletin of Ukraine, 2009, 94, 3216 [in Ukrainian].
2. On Amendments to the Maritime Doctrine of Ukraine for the Period up to 2035: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine, of December 18, 2018, No. 1108. The Official Bulletin of Ukraine, 2019, 2, 53 [in Ukrainian].
3. On Approval of the Strategy for the Development of Seaports of Ukraine for the Period until 2038: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine, of July 11, 2013, No. 548-r. The Official Bulletin of Ukraine, 2013, 61, 2194 [in Ukrainian].
4. On Ukrainian Seaports: Law of Ukraine on May 17, 2012. The Official Bulletin of Ukraine, 2012, 45, 1729 [in Ukrainian].
5. On approval of the Procedure for registration of arrival of vessels in the seaport, granting permission for exit of vessels to the sea and registration of exit of vessels from the seaport: Order of Ministry of Infrastructure of Ukraine of June 27, 2013, No 430. The Official Bulletin of Ukraine, 2013, 76, 2857 [in Ukrainian].
6. On approval of the Procedure for the implementation of customs formalities on sea and river transport: Order of Ministry of Finance of Ukraine of March 10, 2015, No 308. The Official Bulletin of Ukraine, 2015, 39, 1175. [in Ukrainian].
7. Convention on Facilitation of International Maritime Traffic (FAL), 1965. URL: <https://cil.nus.edu.sg/wp-content/uploads/2019/02/1965-Convention-on-Facilitation-of-International-Maritime-Traffic.pdf>

8. Black Sea MoU, 2000. URL: <http://www.bsmou.org/downloads/reference/Memorandum%20text%20including%2012th%20amendment.pdf>
9. Strilets Yu. P. (2011). The principle of controllability in the context of the concept of «good governance». Actual problems of public administration, 2, 319–325 [in Ukrainian].
10. Aver'janov V. B., Derets V. A., Puhtetskaja A. A. (2006). Conceptual of a reforming basis to enforcement authorities of Ukraine in view of the European principles and standards of appropriate board («good governance»). Law Forum, 2, 4–12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index [in Ukrainian].
11. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part, 2014. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN)
12. Ahmad A. (2018). Political management actors in the paradigm of good governance. Grani, 21, 7, 11–16. DOI: 10.15421/171888 [in Ukrainian].
13. Vorobiova O. P. (2015). Modern managerial models “new public management” and “good governance” and their implementation in Ukraine. Efficiency of public administration, 42, 230–234 [in Ukrainian].
14. Audit of the economy of Ukraine. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf> [in Ukrainian].
15. Ukraine has reduced the time for registration of ships' entry into ports by 2 times, Ministry of Infrastructure URL: https://biz.censor.net/news/3229060/ukraina_sokratila_vremya_na_oformlenie_zahoda_sudov_v_porty_v_2_raza_mininfrastruktury_infografika [in Russian].
16. The Maritime Administration has begun to process ship calls by the Internet. URL: <https://ports.ua/morskaya-administracziya-nacala-oformlyat-sudozahody-cherez-internet/?fbclid=IwAR3rX207fW0s3wCr0ef6HfHcUzW-fhRfxyDG-d73gUWBK7sPX7bdESXrFpE> [in Russian].
17. On termination of actions that contain signs of violation of the legislation on protection of economic competition: recommendations of the Provisional Administrative Board of the Antimonopoly Committee of Ukraine of November 4, 2020, No 2-rk/tk. URL: <https://amcu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5fb/3a1/5e7/5fb3a15e73782481469507.pdf> [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.01.2021 р.

А. О. Сурилова, ассистент
 Национальный университет «Одесская морская академия»
 Кафедра морского права
 ул. Дидрихсона, 8, Одесса, 65029, Украина
 e-mail: makarevichn95@gmail.com
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8819-0483>

ПРИНЦИП «GOOD GOVERNANCE» В РЕФОРМИРОВАНИИ ПОРТОВЫХ ФОРМАЛЬНОСТЕЙ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена определению возможностей и направлений усовершенствования правового и организационного обеспечения осуществления административных формальностей в морских портах Украины. Актуальность проблематики исследования определяется необходимостью построения обновленной концепции портовых формальностей и отсутствием современных правовых исследований в области совершенствования механизмов кларирования судов в Украине. Задание статьи состоит в определении возможностей применения принципа «good governance» для формирования обновленного организационно-правового механизма оформления судов в морских портах Украины. В статье охарактеризован нормативно-правовой базис упрощения портовых процедур в Украине и акцентировано внимание на важности качественной организации его выполнения. Определены общие положения принципа «good governance» и возможности его применения в портовой отрасли Украины.

Ключевые слова: «good governance», морской порт, портовые формальности, кларирование судна, портовые процедуры.

A. O. Surilova, Assistant
National university «Odessa maritime academy»
The Department of Maritime Law
Didrikhson Str., 8, Odessa, 65029, Ukraine
e-mail: makarevichn95@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8819-0483>

«GOOD GOVERNANCE» PRINCIPLE IN THE REFORM OF PORT FORMALITIES IN UKRAINE

Summary

The article is dedicated to the identification of opportunities and directions for improving the legal and organizational support for the implementation of administrative formalities in the seaports of Ukraine. The urgency of the research issue is due to the need to build an updated concept of port formalities and the lack of modern legal research in the field of improving the clearing mechanisms of ships in Ukraine. The purpose of the article is to determine the possibilities of applying the principle of 'good governance' for the formation of an updated organizational and legal means for the registration of ships in seaports of Ukraine. The methodological basis of the research is formed by a system of general scientific and special legal methods of scientific knowledge (historical, dialectical, analysis and synthesis, scientific abstraction, forecasting). In the article, the legal and regulatory framework for simplification of port procedures in Ukraine is analyzed and the importance of quality organization of its implementation is emphasized. The general terms of the 'good governance' principle and the possibility of its application in the port industry of Ukraine are outlined. It is noted that establishing an effective dialogue between governmental authorities, businesses and the public in order to constitute an updated concept of port formalities is currently a leading task for the Ministry of Infrastructure, the Maritime Administration and the Ukrainian Sea Ports Authority. It is concluded that nowadays the 'good governance' principle is gradually and mostly declaratively introduced into the sphere of organizational and legal support of port formalities in Ukraine. Some single steps have been taken to simplify the clearance of ships in seaports, but good initiatives are usually overdue, expensive and inadequate, and the principle of good governance still awaits implementation not only in legislation and law enforcement, but also in the minds of politicians and civil servants.

Keywords: «good governance», seaport, port formalities, ship clearance, port procedures.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

УДК 343.54

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225586>

А. Д. Данилюк, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: ann500@ukr.net

ЕКОНОМІЧНЕ НАСИЛЬСТВО В СІМ'Ї: ВИДИ ТА ПРИЧИНИ ЗАСТОСУВАННЯ

У статті на підставі аналізу національного законодавства щодо поняття домашнього насильства, розглядаються види економічного насильства через призму кримінально-правової заборони – ст. 126–1 Кримінального кодексу України; висловлюються пропозиції щодо вдосконалення вказаної статті. Необхідність дослідження форм та видів домашнього насильства, у тому числі і економічного, обумовлена збільшенням кількості випадків застосування домашнього насильства, особливо ця проблема гостро постала у період всесвітньої пандемії, тому чітка законодавча конструкція складу злочину, передбаченого ст. 126–1 Кримінального кодексу України, а також визначення змісту та причин застосування насильства, в тому числі економічного, дозволить у подальшому розробити ефективні заходи щодо його запобігання.

Ключові слова: домашнє насильство, економічне насильство, домашній тиран, жертва.

Постановка проблеми. Домашнє насильство та насильство за ознакою статі є однією із складних та важливих проблем, яка постає перед кожною державою. Визнання на міжнародному рівні вказаної проблеми як однієї із першочергових, сприяло прийняттю Конвенції Ради Європи «Про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 11.05.2011 р. (CETS № 210, Стамбульська конвенція). Після підписання у 2011 р. Стамбульської конвенції у національне законодавство, у тому числі і кримінальне, було внесено низку змін законами України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. № 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017 р. № 2229-VIII) [1] та «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 06.12.2017 р. № 2227-VIII (далі – Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII) [2]. Збільшення кількості випадків вчинення домашнього насильства, у тому числі і економічного, криміналізація домашнього насильства (ст. 126–1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) потягли за собою необхідність розмежування домашнього насильства як злочину від адміністративного правопорушення, розгляду форм та видів домашнього насильства. Отже, стаття присвячена розгляду видів економічного насильства та причин його застосування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню домашнього насильства та протидії дискримінації за ознакою статі за національним та іноземним законодавством присвячені праці таких вчених як: Н. В. Аніщук, А. А. Вознюк, А. О. Драгоненко, П. В. Пихтіна, О. О. Дудоров, Т. М. Головка, І. О. Грицай, О. О. Жидкова, А. В. Ілліна, М. Я. Кондра, О. В. Ломакіна, Е. М. Лібанова, В. В. Пивоваров, О. М. Руднева, Л. О. Смоляр, М. І. Хавронюк, О. В. Харитонова та інших вчених.

Мета статті. Проаналізувавши норми чинного національного законодавства щодо домашнього насильства, визначити основні недоліки законодавчої побудови ст. 126–1 КК

України; розглянути види економічного насильства та причини його застосування у сім'ї; запропонувати пропозиції щодо удосконалення змісту ст. 126–1 КК України.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 28 Конституції України, кожен має право на повагу до його гідності [1]. Відповідно до п. 3 ст. 1 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. 2229-VIII (далі – Закон України від 07.12.2017 р.), «домашнє насильство – діяння (дії або бездіяльність) фізичного, сексуального, психологічного або економічного насильства, що вчиняються в сім'ї чи в межах місця проживання або між родичами, або між колишнім чи теперішнім подружжям, або між іншими особами, які спільно проживають (проживали) однією сім'єю, але не перебувають (не перебували) у родинних відносинах чи у шлюбі між собою, незалежно від того, чи проживає (проживала) особа, яка вчинила домашнє насильство, у тому самому місці, що й постраждала особа, а також погрози вчинення таких діянь» [2]. Законом України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 126–1 КК України, а саме «домашнє насильство, тобто умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [3]. У ст. 126–1 КК України передбачено три форми здійснення домашнього насильства, а саме: фізичне насильство; психологічне насильство; економічне насильство. Сексуальне насильство виходить за межі цих форм та, за наявності підстав, передбачених у відповідних складах, кваліфікується за статтями 149, 152–156, 301, 302, 303 КК України.

З криміналізацією домашнього насильства на практиці стали виникати складнощі розмежування ст. 126–1 КК України з різними формами прояву насильства, закріплених в інших складах. А. А. Вознюк пише, що «буквальне тлумачення об'єктивної сторони цього злочину (ст. 126–1 КК України) дає підстави віднести до нього будь-які прояви домашнього насильства фізичного, психологічного чи економічного характеру» [4, с. 9]. Ми вважаємо, що криміналізація домашнього насильства значним чином ускладнила процес кваліфікації, в першу чергу, злочинів проти життя та здоров'я, оскільки об'єктивна сторона складу, передбаченого ст. 126–1 КК України, не є чітко визначеною. Більш того процес кваліфікації ускладнюється наявністю адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 173–2 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), в якому передбачено, що домашнє насильство, насильство за ознакою статі – це «умисне вчинення будь-яких діянь (дій або бездіяльності) фізичного, психологічного чи економічного характеру (застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо)» [5].

Погоджуємося із Т. О. Павловою та А. С. Кривошликовою про те, що «вирішення цієї колізії можливо шляхом розкриття та уточнення змісту поняття «систематичності» як ознаки діяння, за яке передбачена кримінальна відповідальність відповідно до ст. 126–1 КК України» [6, с. 163]. Важливим критерієм розмежування кримінально караного домашнього насильства від адміністративного правопорушення виступає ступень суспільної небезпеки вчиненого діяння. Якщо мова йде про систематичне заподіяння тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, сексуальне насильство, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право тощо, вказані дії слід кваліфікувати як злочин, оскільки вони можуть мати наслідком смерть жертви або викликати порушення фізичного чи психічного здоров'я.

Домашнє насильство вчинюється спеціальним суб'єктом – домашнім кривдником (домашнім тираном) щодо спеціального потерпілого – жертви насильства, що обумовлюється відносинами (або кровним зв'язком), які виникли між партнерами.

За даними Міністерства соціальної політики, «у 2020 році відбувся сплеск звернень з приводу насильства на 66 %. У числі усіх звернень про домашнє насильство – найбільше від жінок: 86 %, чоловіки – 12 % і 2 % – діти. Обліковано 197 звернень щодо вчинення до-

щодо фінансового питання, а не питання сексуальних відносин, які партнери, як правило, готові частіше обговорювати між собою.

Контроль за використанням коштів проявляється у тотальному фінансовому контролі одного із партнерів щодо іншого. Форми такого контролю можуть бути наступними: повний контроль фінансових ресурсів, одноособове прийняття рішення щодо фінансових витрат, повне знаходження усіх фінансів у одного з партнерів, тотальний контроль щодо витрат фінансових ресурсів іншим партнером, заборона одним партнером іншому щодо можливості працевлаштування, мова йде про емоційний тиск та маніпулювання як прояви психологічного насильства, яке супроводжує економічне насильство. Оскільки без емоційного тиску та впливу, економічне насильство практично не відбувається.

Економічне насильство має місце, коли один з партнерів (частіше жінка) відчуває погрозу безпеці та емоційному комфорту, за рахунок того, що вона знаходиться у повній економічній (фінансовій) залежності від іншого партнера, оскільки в такому випадку має місце емоція страху. У ситуаціях насильства домашній кривдник має переваги: фізична сила, вік, фінансове становище. Через це потерпіла особа зневірюється у будь-якій можливості себе захистити. Насильство можуть вчинювати будь-які члени сім'ї щодо інших.

Усі питання, які стосуються розподілу або користування економічними ресурсами, як й інші питання, які виникають між особами, що планують створити сім'ю, повинні обговорюватися до початку стосунків між партнерами, коли люди спочатку оговорюють умови на яких вони планують утворити шлюб. Мова йде про так звану гормональну фазу, коли критичність партнерів один до одного є низькою. На цій фазі складні питання, у тому числі питання розподілу коштів, обговорювати та вирішувати набагато простіше. Якщо кожна із сторін, оговорюючи питання, пов'язані із економічними ресурсами, має свою думку, яка суттєвим чином відрізняється від точки зору іншого партнера, тоді люди, зберігаючи час та ресурси один одного, просто не вступають у сімейні (близькі) відносини та/або не утворюють шлюб. Основними способами управління фінансами у парі, на нашу думку, є наступні: одноособове управління фінансами одним з партнерів; управління удвох, шляхом обговорення усіх фінансових питань у парі; кожен з партнерів управляє своїми фінансами, а якась частина виділяється на загальні трати.

Питаннями, які слід вирішувати на початку формування відносин між партнерами, є наступні: хто кого буде забезпечувати; чи буде жінка працювати, знаходячись у стосунках; що таке дешево; що таке дорого; що таке мало; що таке багато тощо. З'ясування цих важливих питань пов'язано із необхідністю встановлення картини всесвіту іншої людини та чітким усвідомленням власних. З іншого боку, слова іноді не співпадають із вчинками людини в той чи іншій ситуації, у тому числі і у відносинах із грошима. Тому треба також ще і спостерігати за поведінкою майбутнього партнера, яка в ідеалі повинна співпадати з його словами. Хоча уява людини щодо певної ситуації може і змінюватися на протязі часу.

Вважаємо, що випадків прояву будь-якої з форм насильства було б значно менше, якби батьки при вихованні дитини приділяли б цьому питанню більше уваги. У деяких випадках застосування насильства є наслідком хворобливого психічного стану одного з партнерів, тому вирішити цю проблему без звернення за допомогою до відповідних фахівців практично неможливо. В особливо складних випадках єдиним правильним рішенням вирішення проблеми насильства є розірвання стосунків, особливо у тих випадків, коли у пари є дитина або діти, як вимушені спостерігати постійні факти насильства.

Слід зазначити, що домашні тирани застосовують різні форми насильства, які передбачені у Законі України від 07.12.2017 р. Дуже часто винні не обмежуються застосуванням тільки однієї з форм насильства, наприклад, застосовуючи економічне насильство, вони застосовують і психологічне, а іноді і фізичне насильство. У такому разі жертва насильства відчуває емоційний тиск та страждання від таких дій.

Між партнерами проблему застосування психологічного або економічного насильства (застосування фізичного та/або сексуального насильства, на наш погляд, є підставою для розірвання відносин) слід вирішувати шляхом визнання факту насильства, поступової побудови нових відносин та відтворення власних кордонів за допомогою різних фахівців.

3. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: Закон України від 06.12.2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> (дата звернення: 28.01.2021).
4. Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. Форум права. 2019. 55 (2). С. 6–14.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 р. Дата оновлення: 15.12.2020 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 28.01.2021).
6. Павлова Т. О., Кривошликова А. С. Правовий аналіз норм Кримінального кодексу України щодо гендерної рівності та протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Правова держава. 2018. № 32. С. 159–168.
7. У Міністерстві соціальної політики озвучили статистику звернень через домашнє насильство в Україні у 2020 р. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylystvo-minsotspolityky/30970575.html#> (дата звернення 28.01.2021).
8. Харитоновна О. В. Ключові засади гендерної політики в кримінальному праві України та основні напрями реформ щодо протидії насильству стосовно жінок та домашньому насильству. Науково-практичний посібник. Харків: ТОВ Видавництво «Права людини», 2018. 344 с.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996. № 254k/96-VR. Data onovlennia: 21.02.2019. URL: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-VR [in Ukrainian].
2. Pro zapobihannia ta protydiu domashnomu nasylystvu: Zakon Ukrainy vid 07.12.2017. № 2229-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19> [in Ukrainian].
3. Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasylystvu stosovno zhinok i domashnomu nasylystvu ta borotbu z tsymy yavyschamy: Zakon Ukrainy vid 06.12.2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> [in Ukrainian].
4. Vozniuk A. A. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za domashnie nasylystvo: aktualni pytannia teorii ta praktyky. Forum prava. 55 (2). P. 6–14. [in Ukrainian].
5. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Zakon Ukrainy vid 07.12.1984. Data onovlennia: 15.12.2020. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> [in Ukrainian].
6. Pavlova T. O., Kryvoshlykova A. S. (2018). Pravovy analiz norm Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo hendernoї rıvnosti ta protydiї nasylystvu stosovno zhinok ta domashnomu nasylystvu. Pravova derzhava. № 32. P. 159–168. [in Ukrainian].
7. U Ministerstvi sotsialnoi polityky ozvuchyly statystyku zvernenn cherez domashnie nasylystvo v Ukraini u 2020. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-domashnie-nasylystvo-minsotspolityky/30970575.html#> [in Ukrainian].
8. Kharytonova O. V. (2018). Kliuchovi zasady hendernoї polityky v kryminalnomu pravi Ukrainy ta osnovni napriamy reform shchodo protydiї nasylystvu stosovno zhinok ta domashnomu nasylystvu. Naukovo-praktychnyi posibnyk. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo «Prava liudyny». 344 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 13.02.2021 р.

А. Д. Данилюк, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: ann500@ukr.net

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ НАСИЛИЕ В СЕМЬЕ: ВИДЫ И ПРИЧИНЫ ПРИМЕНЕНИЯ

Резюме

В статье на основании анализа норм национального законодательства, в том числе ст. 126–1 УК Украины и ст. 173–2 КУоАП, рассмотрено понятие домашнего насилия, высказываются законодательные предложения по усовершенствованию ст. 126–1 УК Украины. Особое внимание уделено видам экономического насилия, которое связано с лишением или ограничением права пользования экономическими ресурсами: имуществом, деньгами; наложением имущественных обязательств; переводом на потерявшего денежных обязательств; запретом трудоустройства, что лишает жертву в дальнейшем возможности самореализации и, как следствие, может повлечь за собой психические страдания, снижение психической стабильности, что уже свидетельствует о психологическом насилии и т. д. Совершение указанных действий является насилием в случае,

если партнер, по отношению к которому они совершаются, испытывает психологическое страдание, которое может привести к расстройству здоровья, эмоциональной зависимости или ухудшению качества его жизни. Причинами экономического насилия является неготовность партнеров до начала отношений обсуждать сложные вопросы, связанные с управлением экономическими ресурсами; нежелание одной из сторон брать ответственность за свою жизнь, полностью подпадая под зависимость другого партнера, в том числе, и в финансовых вопросах; пренебрежение личных границ другого партнера, желание манипулировать и, как следствие, зависимость одного партнера от другого и т.д.

Ключевые слова: домашнее насилие, экономическое насилие, домашний тиран, жертва.

A. D. Danylyuk, Graduate Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law, Criminal Process and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: ann500@ukr.net

ECONOMIC VIOLENCE IN THE FAMILY: YPES AND REASONS FOR USE

Summary

Based on national legislation on domestic violence, the article examines the concept of domestic violence. A particular attention is paid to economic violence in the family. Any form of violence is associated with the distribution of power between partners and some certain imbalance between them. In a couple, the partner who is emotionally and/or physically stronger and more influential uses violence. Economic violence is associated with the deprivation or restriction of the right to use economic resources, in which one of the partners (more often a woman) feels a threat towards security and emotional comfort, as she is in complete economic dependence on the tyrant partner. Economic violence can manifest itself in the deprivation or restriction of the right to use property, money; imposition of property obligations; transfer of monetary obligations to the victim; the prohibition of employment, which deprives the victim of the possibility of self-realization in the future. These actions may entail mental suffering and a decrease in the mental stability of the victim of violence, which indicates psychological violence and so on. The commission of these actions is violence in the event that the partner whom they were applied to feels psychological suffering, which can lead to a health disorder, emotional dependence or a deterioration in his/her of life's quality.

The reasons for economic violence are the unwillingness of partners to discuss complex issues related to the management of economic resources before starting a relationship; unwillingness of one of the parties to take responsibility for their lives, completely falling under the dependence of the other partner, including in financial matters; violation of the personal boundaries of another partner, the desire to manipulate him/ her and, as a consequence, the dependence of one partner on the other and so on.

The criteria for distinguishing between criminally punishable domestic violence and domestic violence as an administrative offense are signs of systematicity and social danger. It is proposed to reveal the content of the forms of domestic violence enshrined in Art. 126–1 of the Criminal Code of Ukraine, taking into account the content of the objective side of other articles of Section II, IV of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine; enforce in the footnote to Art. 126–1 of the Criminal Code definition of the concept of “systematic”.

Keywords: domestic violence, economic violence, domestic tyrant, victim.

[1, п. 2 Р. IV]. У цій частині Концепція мала загальний характер і потребувала подальшого розвитку.

Слід враховувати також, що на момент затвердження цієї Концепції чинним був Кримінальний процесуальний кодекс України 1960 року (далі – КПК 1960 року), якому не були відомі угоди про примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), а правова традиція інституту звільнення від кримінальної відповідальності в Україні складалася таким чином, що його регулювання відбувалося, в першу чергу, на рівні Кримінального кодексу України. КПК 1960 року дуже обмежено визначав участь прокурора у примиренні потерпілого та обвинуваченого, не наділяючи його правом ініціювати примирення, та не містив порядку реалізації інших повноважень. Крім того, у його статтях було прямо вказано, що прокурор має *право*, а не обов'язок винести постанову про направлення кримінальної справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності за наявності підстав, визначених Кримінальним кодексом України [2, с. 167]. Таке правове регулювання не відповідало ідеям відновного правосуддя та не демонструвало зацікавленості у відновленні другої сторони кримінального правопорушення – самого правопорушника, і КПК 1960 року очевидно потребував змін. Що стосується ролі адвокатів у цьому процесі, то залежно від виконуваної у конкретній кримінальній справі функції – захисника чи представника та інтересів конкретного клієнта, адвокати нерідко виступали ініціаторами примирення між потерпілою та підозрюваною (обвинуваченою) особою, адже законодавство України про адвокатуру та Правила адвокатської етики зобов'язували та й досі зобов'язують вживати всіх законних засобів для якнайкращого відстоювання інтересів клієнта.

У 2006 році при Міністерстві юстиції України була створена міжвідомча робоча група у складі представників Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Верховного Суду України, Генеральної прокуратури України тощо. Була розпочата розробка концепції законодавчого врегулювання застосування програм відновного правосуддя у кримінальному судочинстві України. Досить багато уваги у ній було приділено участі прокурора у програмах відновного правосуддя: наголошувалося на необхідності надання прокурору права вирішувати питання про застосування медіації між потерпілим та правопорушником за умови надання ними згоди, а також приймати рішення про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням з потерпілим [3, с. 23]. Проте підготовлений робочою групою проєкт концепції так і не було затверджено.

Новим етапом для розвитку відновного правосуддя в Україні стало прийняття Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України). Цей етап міг змінити і загальний підхід до місця прокурора у відновному правосудді, проте, хоча й певні позитивні зрушення загального характеру мали місце, цей нормативно-правовий акт не розв'язав комплексно питання участі прокурора у примиренні потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого), як і залишив багато прогалин у правовому регулюванні, які негативно позначилися на ефективності проведення примирних процедур у кримінальному провадженні.

Як вже було зазначено у цій роботі вище, примирення потерпілого та правопорушника є ключовим елементом у відновному правосудді, і може стати основою як для укладення угоди про примирення, так і стати підставою для звільнення від кримінальної відповідальності. І, якщо означені інститути кримінального процесу мають відповідне врегулювання, то саме примирення лишається повністю поза межами кримінального провадження і сьогодні.

Попри висунуті у Концепції пропозиції, прокурор так і не був наділений правом ініціювати процедуру примирення потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого). Жодна із пропозицій Концепції, спрямованих на розширення меж участі прокурора у відновному правосудді, не отримала законодавчого закріплення. КПК України в частині угод про примирення прямо виключає ініціювання примирення прокурором, а в статтях, що присвячені звільненню від кримінальної відповідальності, не наділяє його відповідними повноважен-

чених Порядком реалізації Пілотного проєкту дій регіональний центр не може розпочати програму відновлення, тому налагоджена співпраця прокурорів та регіональних центрів також є принципово важливою.

Під час проведення програми відновлення прокурор не бере участі у зустрічах, які проводяться між неповнолітнім та потерпілим, проте передбачена можливість створення у конкретних програмах відновлення робочих груп, до складу яких можуть входити, крім представників регіонального центру, також соціальні працівники, психологи, представники органу пробації та, власне, прокурор [10, п. 14]. Порядок реалізації Пілотного проєкту не визначає, якими повноваженнями в таких робочих групах наділений прокурор, і містить лише загальне формулювання мети створення таких робочих груп – “для забезпечення реалізації пілотного проєкту”.

Якщо між підозрюваним та потерпілим була укладена угода про застосування Програми відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення, що засвідчує примирення сторін та визначає порядок відшкодування шкоди, і в цій частині угода була виконана, регіональний центр готує інформацію щодо результатів участі неповнолітнього у програмі відновлення та надсилає її прокурору. Отримана прокурором інформація, якщо на момент її отримання досудове розслідування не було закінчено, має бути відображеною у кримінальному провадженні, і закріплення обов’язку прокурора долучити її до наявних матеріалів у справі дозволяє попередити ігнорування цієї інформації прокурором та слугує гарантією того, що вона потрапить до суду, який прийматиме рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. Якщо ж досудове розслідування вже завершено, прокурор має роз’яснити неповнолітньому та його представнику право подати цю інформацію до суду самостійно [10, п. 13].

У цьому контексті першим виникає питання щодо того, чому регіональний центр направляє інформацію лише щодо тих неповнолітніх осіб, які досягли кінцевої мети у програмі відновлення та уклали угоду з потерпілим, адже неможливість її укладення може бути наслідком поведінки не тільки підозрюваного, але й самого потерпілого, в той час як підозрюваний може сумлінно намагатися залагодити конфлікт та примиритися з ним.

У таких випадках відомості про розпочаті програми примирення, які не були завершені укладенням угоди, також могли б бути долучені прокурором до матеріалів кримінального провадження і у подальшому оцінюватися судом як обставина, що позитивно характеризує підозрюваного, і враховуватися при призначенні покарання. Відсутність більш широкої інформаційної взаємодії регіонального центру з прокурором у кримінальному провадженні слід розцінювати як недолік Пілотного проєкту. Коли свідоме бажання підозрюваної особи примиритися з потерпілим і вжити усі необхідні для цього заходи, чого не було досягнуто з незалежних від неї причин, не буде братися до уваги ані прокурором під час складання обвинувального акту чи іншого процесуального документа, ані судом, це негативно позначатиметься на загальному сприйнятті примирних процедур як етапу, необхідного для відновлення не тільки потерпілого, але й самого підозрюваного.

На нашу думку, не меншим недоліком є те, що під час проведення програми відновлення прокурор не може зупинити досудове розслідування. КПК України передбачає закритий перелік відповідних підстав, жодна з яких не може бути застосована у випадку участі підозрюваного та потерпілого у програмі відновлення, тому право прокурора на таке зупинення не могло бути закріплене у Порядку реалізації Пілотного проєкту, який є підзаконним нормативно-правовим актом і не може доповнювати КПК України.

Разом з тим, проведення досудового розслідування, в тому числі слідчих дій, у тих випадках, коли підозрюваний та потерпілий розпочали програму відновлення та залучені до врегулювання конфлікту за допомогою посередника, може бути недоцільним щодо окремих категорій кримінальних правопорушень, адже в результаті проведення програми кримінальне провадження може бути закрито і усі зусилля, які вживають органи досудового розслідування, виявляться марними. Значно ефективнішою видається можливість слідчого зосередити увагу на іншому кримінальному провадженні, в той час як досудове розслідування у кримінальному провадженні, в якому розпочата програма відновлення, буде

4. Про яку кількість кримінальних проваджень, в яких неповнолітнього було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, Регіональному центру було повідомлено від початку участі Регіонального центру в цьому Проєкті?

Слід враховувати також, що на відміну від Одеської та Миколаївської областей, в Херсонській області Пілотний проєкт почав діяти через рік, навесні 2020 року.

На надіслані до Регіональних центрів запити нами у лютому 2021 року були отримані наступні відповіді:

1. Кількість заяв про участь у Програмі відновлення, які було передано до Регіонального центру в межах означеного проєкту від початку його участі в ньому, в Одеській області склала 23 заяви, в Миколаївській області – 28 заяв, в Херсонській області – 8 заяв.

2. Для проведення медіації в межах Пілотного проєкту Регіональним центром в Одеській області було видано 19 доручень, Регіональним центром в Миколаївській області – 27 доручень, Регіональним центром у Херсонській області було повідомлено про видачу лише 3 доручення. Ця інформація має важливе значення з огляду на те, що видача доручення на проведення медіації посереднику свідчить про початок Програми відновлення.

3. За результатами проведення медіації в межах Пілотного проєкту за участі посередників, залучених Регіональним центром в Одеській області, було укладено 19 угод про застосування Програми відновлення, залучених Регіональним центром в Миколаївській області – 20 угод, залучених Регіональним центром у Херсонській області – 1 угоду.

4. Щодо кількості кримінальних проваджень, в яких неповнолітнього було звільнено від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням винного з потерпілим, Регіональний центр в Одеській області отримав 9 повідомлень про відповідні судові рішення, Регіональні центри в Миколаївській та Херсонській областях таких повідомлень не отримували.

У першу чергу маємо відмітити, що кількість заяв про участь у Програмі відновлення, з урахуванням рівня злочинності серед неповнолітніх, є не надто значною. Одразу постає питання щодо того, чи належним чином виконують прокурори покладений на них обов'язок з інформування неповнолітнього та потерпілого про можливість участі у Пілотному проєкті, та, головне, чи достатньо детальним та зрозумілим є таке інформування.

Наступне, на що ми маємо звернути увагу, – це те, що не у всіх випадках Регіональні центри приймають позитивне рішення щодо початку Програми відновлення. Особливо виділяються дані, отримані з Херсонської області, адже там більше ніж в половині випадків доручення для проведення медіації так і не були видані.

Щодо рівня успішності проведення Програми відновлення, то маємо відзначити Одеську область, де в усіх 19 розпочатих Програмах відновлення були укладені угоди про застосування Програми відновлення, що означає примирення підозрюваного з потерпілим та відшкодування чи взяття на себе обов'язку з відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. У Миколаївській та Херсонській областях цей показник не є стовідсотковим, і маємо знову зауважити, що результати Херсонської області вирізняються з негативного боку, адже за 10 місяців дії Пілотного проєкту була укладена лише одна угода.

І останнє, на чому хочемо зупинитися, – це те, що Регіональні центри в Миколаївській та Херсонській областях не отримали жодних повідомлень від прокурорів, які були процесуальними керівниками у кримінальному провадженні, про прийняті рішення про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. І, якщо у Херсонській області це можна пояснити лише однією укладеною угодою, то щодо Миколаївської області маємо підстави стверджувати, що прокурори цілковито ігнорують положення Порядку реалізації Пілотного проєкту щодо повідомлення Регіональних центрів про рішення у кримінальному провадженні, прийняте відповідно до ч. 2 ст. 283 КПК України [10, п. 13]. Аналіз даних Єдиного державного реєстру судових рішень дозволив виявити 13 судових рішень, прийнятих судами першої інстанції у Миколаївській області, якими неповнолітніх осіб було звільнено від кримінальної відповідальності за результатами їх участі у Пілотному проєкті.

Висновки і пропозиції. Загальний висновок, якого можна дійти у цій роботі, полягає у тому, що участь прокурора у примиренні потерпілого та підозрюваного (обвинувачено-

Не менее важным является изучение вопроса о том, какую роль в восстановительном правосудии в Украине играют адвокаты и система оказания бесплатной вторичной правовой помощи.

Исходя из этого, целью работы является исследование ролей прокурора и адвоката в примирении потерпевшего с подозреваемым (обвиняемым) в Украине на современном этапе и определение возможности расширения границ их участия в примирении сторон в будущем.

Анализ нормативного регулирования полномочий прокурора и адвоката, связанных с примирением сторон, механизма применения восстановительного правосудия, на предмет его достаточности и способности обеспечить необходимые механизмы реализации положений законодательства, свидетельствует о наличии таких пробелов и разногласий, которые сдерживают развитие практики проведения примирительных процедур в отечественном уголовном производстве.

Авторами отмечается необходимость и практическая целесообразность внедрения новой модели участия прокурора в примирении потерпевшего и подозреваемого (обвиняемого) и наделении его правом инициировать проведение медиации с согласия сторон.

В статье также рассматриваются основные положения и первые результаты Пилотного проекта «Программа восстановления для несовершеннолетних, которые являются подозреваемыми в совершении уголовного правонарушения», в рамках которого впервые была предпринята попытка расширить пределы участия прокурора в примирении потерпевшего с подозреваемым (обвиняемым).

С учётом анализа уникальных данных, полученных от Региональных центров по оказанию бесплатной вторичной правовой помощи в Одесской, Николаевской и Херсонской областях, были сделаны выводы относительно реального состояния восстановительного правосудия в Украине на современном этапе и роли адвокатов в нём.

Ключевые слова: примирение, адвокат, бесплатная правовая помощь, соглашение о примирении, прокурор, право на примирение, восстановительное правосудие, медиация, возмещение ущерба, карательный подход.

K. Yu. Karmazina, Attorney at Law, Mediator, Vice-chair of Committee on Constitutional Justice and Human Rights at Odessa Bar Council,
PhD, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
The Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: ekaterina_karmazina@hotmail.com

M. O. Khrapitska, Master Student of the Law Speciality
Economic and Law Faculty
Odessa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzskiy boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: khrapitskaya.maa@gmail.com

TO THE ISSUE OF THE STATE OF RESTORATIVE JUSTICE IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE

Summary

The purpose of the article is to study the roles of the prosecutor and the lawyer in reconciling between the victim and the suspect (accused) in Ukraine at the present time and to examine the possibility of increasing their participation in the reconciliation between the parties in the future.

Reconciliation between victim and suspect (accused) in committing of a criminal offense as the centerpiece of the restorative justice in Ukraine today takes place outside of criminal proceedings, but it may have important substantive and procedural consequences in it. It can be considered as a mitigating circumstance in sentencing and even give rise to release the suspect (accused) from criminal liability. With the importance of reconciliation not only for the victim and the suspect, but also for the state, the question about scope of prosecutor's powers as a procedural chief in criminal proceedings remains relevant. Such powers must

be effective for facilitation such reconciliation, and at the same time they must prevent the unjustly avoidance of liability. It is also equally important to clarify the role of lawyers and the system of free secondary legal aid in restorative justice in Ukraine.

The authors analyzed in the paper the normative regulation of the prosecutor's and the lawyer's powers related to the reconciliation between the parties and the mechanism for the application of the restorative justice for its sufficiency and ability to provide the necessary mechanisms for implementing the provisions of the law. The authors found such gaps and differences in law regulation that hinder the development of conciliation practices in national criminal proceedings. The authors also examined the data of official state registers and revealed negative trends in the participation of the prosecutor in taking the procedural decisions based on the successful reconciliation between the victim and the suspect (accused).

This gives reason to claim that the prosecutor's participation in reconciling between the victim and the suspect (accused) currently does not take into account neither the interests of the parties nor the state's interests in reducing the workload on the judicial and penitentiary systems and resolving other issues that accompany the existing punitive approach.

In view of this, the authors proposes to make a number of changes to national legislation in order to eliminate those legal gaps that negatively affect the implementation of rules that guarantee the right to reconciliation and determine the admission of its positive results during making a final decision by court. In addition, the authors also emphasizes the necessity and practical feasibility of introducing a new model of the prosecutor's participation in reconciling between the victim and suspect (accused) and giving him the right to initiate mediation with the consent of the parties.

Such rules will also require the establishment of some additional provisions that will form a comprehensive implementation mechanism and serve as a guarantee of the interests of the victim and suspect (accused). As an example the authors used the rules of Criminal Procedure Act of the Republic of Slovenia.

The authors also explored the main provisions and first results of The Pilot Project «Restorative Program for Juveniles Suspected of Committing a Criminal Offense». This project is the first attempt to expand the prosecutor's involvement in reconciling between the victim and the suspect (accused).

The authors made conclusions about the real state of restorative justice in Ukraine at the present stage and the role of lawyers in it, taking into account the analysis of unique data collected from the Regional Centers for Free Secondary Legal Aid in Odesa, Mykolaiv and Kherson regions.

Keywords: reconciliation, lawyer, free legal aid, reconciliation agreement, prosecutor, right to reconciliation, restorative justice, mediation, compensation for damages, punitive approach.

УДК 343.13:004

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225612>*Т. О. Павлова*, канд. юрид. наук, доцент

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

e-mail: pavlova.onu01@gmail.comORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

ДІДЖИТАЛІЗАЦІЯ ЯК НАПРЯМ ТРАНСФОРМАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню впливу процесу діджиталізації на трансформацію сучасного кримінального провадження та функціонування органів юстиції в цілому. Впровадження електронного кримінального провадження в нашій країні обумовлено розвитком сучасного електронного суспільства та тенденціями впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в світі. Діджиталізація електронного кримінального провадження пов'язана із необхідністю детального та системного аналізу положень чинного національного законодавства з метою внесення відповідних обґрунтованих законодавчих змін і закріплення поняття, етапів, алгоритму роботи електронного кримінального провадження. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України передбачені норми, які частково регулюють питання здійснення електронних процесуальних процедур та їх фіксації. Аналізуються переваги та ризики (складнощі) впровадження електронного кримінального провадження в Україні.

Ключові слова: діджиталізація, кримінальне провадження, досудове розслідування.

Постановка проблеми. Останніми роками термін «діджиталізація» (від англ. digitalization – цифровізація) є одним із найчастіше вживаних в нашій країні та у світі. Впровадження цифрових технологій швидкими темпами відбувається в усіх сферах життя суспільства та держави. 2020 рік в Україні ознаменувався активним процесом діджиталізації органів юстиції. Діджиталізація кримінального процесу дозволить підвищити ефективність досудового розслідування; скоротити фінансові, людські, часові ресурси у ході здійснення кримінального провадження; сформуванню якісний рівень електронного правосуддя в цілому.

Сьогодні електронне кримінальне провадження діє у багатьох іноземних державах, наприклад, в Австрії, Нідерландах, Фінляндії, Данії, Південній Кореї, Сінгапурі, Чеській Республіці, Естонії, Федеративній Республіці Німеччини, Молдові, Казахстані тощо.

Інноваційні процеси цифровізації поступово впроваджуються в усіх органах юстиції. Наприклад, Інтегрована інформаційно-пошукова система Національної поліції України (ІПІС «АРМОР»); система багатофункціонального електронного документообігу АСКОД у Національному антикорупційному бюро України; Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система (ЄСІТС), що забезпечує функціонування електронного судочинства в Україні тощо.

Певні інноваційні електронні процедури вже діють у ході здійснення кримінального провадження, наприклад, на законодавчому рівні закріплено та функціонує Єдиний реєстр досудового розслідування (далі – ЄРДР). Не дивлячись на це, у роботі правоохоронців є певні складнощі системного розуміння щодо інформації, яку необхідно вносити до цього реєстру, наприклад, використання різних критеріїв для внесення повідомлень про вчинення кримінальних правопорушень до ЄРДР; відсутність злагодженої співпраці між учасниками досудового розслідування тощо.

У квітні 2020 року в Україні стартував пілотний проект системи електронного кримінального провадження eCase. Вказана система спершу була запущена в антикорупційних органах – Національному антикорупційному бюро, Спеціалізованій антикорупційній прокуратурі та Вищому антикорупційному суді. Запуск передбачав інтеграцію eCase з Єдиним

реєстром досудових розслідувань та системами судових органів [1] за для злагодженої роботи органів юстиції з метою підвищення ефективності та спрощення процедури взаємодії між ними, підвищення якості захисту прав громадян.

Впровадження інформаційно-аналітичної системи управління процесами досудового розслідування є одним з елементів реформи прокуратури, що покращить процес нагляду за додержанням законів органами, що провадять оперативно-розшукову діяльність, дізнання, досудове слідство тощо. Недоліком існування вказаних та інших систем є те, що вони функціонують як відокремлені інститути. Тому виникла необхідність розробки на державному рівні Концепції електронного кримінального провадження із визначенням основних етапів її запровадження з подальшим удосконалення положень чинного Кримінального процесуального кодексу та інших законодавчих актів України, що регулюють правові відносини, пов'язані із запровадженням електронного кримінального провадження; удосконалення системи захисту персональних даних – системи інформаційної безпеки тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі проблемні питання використання інформаційних та телекомунікаційних технологій під час досудового розслідування досліджували такі вітчизняні вчені як: В. Білоус, В. Бірюков, В. Голубев, М. Гуцалюк, М. Карчевський, Є. Лук'янчиков, Т. Михальчук, А. Молдован, А. Рибченко, М. Смирнов, А. Столітній, В. Уваров, І. Хараберюш, В. Хахановський, Д. Цехан, С. Чернявський, Г. Чигрина та інші вчені. Разом з тим потребують подальшого дослідження переваги та ризики запровадження електронного кримінального провадження в Україні.

Мета статті. Розглянути нормативно-правову базу впровадження процесів діджиталізації в органах юстиції України; дослідити стан та перспективи впровадження електронного кримінального провадження в Україні; проаналізувати позитивні аспекти та ризики запровадження електронного кримінального провадження в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відносини, пов'язані з електронним документообігом та використанням електронних документів, регулюються Конституцією України, Цивільним кодексом України, законами України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-ХІІ; «Про захист інформації в автоматизованих системах» від 05.07.1994 р. № 80/94-ВР; «Про державну таємницю» від 21.07.1994 р. № 3855-ХІІ; «Про обов'язковий примірник документів» від 09.04.1999 р. № 595-ХІV; «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 861-ІV; «Про Національний архівний фонд та архівні установи» від 24.12.1993 р. № 3814- ХІІ; «Про електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII, а також іншими нормативно-правовими актами.

Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує функціонування електронного судочинства в Україні, працює у зв'язку із змінами, які були внесені Законом України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів» від 03.10.2017 р. № 2147-VIII (далі – Закон України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII).

Законом України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII у ч. 1 ст. 35 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) було внесено зміни щодо удосконалення автоматизованої системи документообігу суду, в межах якої регулюються: об'єктивний та неупереджений розподіл матеріалів кримінального провадження між суддями з додержанням принципів черговості та однакової кількості проваджень для кожного судді; визначення присяжних для судового розгляду з числа осіб, які внесені до списку присяжних; надання інформації фізичним і юридичним особам про стан розгляду матеріалів кримінального провадження у порядку, передбаченому Кримінальним процесуальним кодексом України; централізоване зберігання текстів вироків, ухвал та інших процесуальних документів; підготовка статистичних даних; видача вироків, ухвал суду та виконавчих документів на підставі наявних у системі даних; передача матеріалів до електронного архіву [2].

У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) також передбачені норми, які частково регулюють питання здійснення електронних процесуальних процедур та їх фіксації, а саме електронна форма початку досудового розслідуван-

з А. Столітнім, слід зазначити, що процес впровадження ЕКП – це праця не одного дня, він пов'язаний із певними проблемами технічно-координаційного; морально-етичного та матеріального характеру.

Розслідування кримінальних проваджень завдяки ЕКП стане прозорим, а якість роботи органів, що здійснюють досудове розслідування, підвищиться. У Кримінальному кодексі України передбачено велику кількість складів кримінальних правопорушень, які є суміжними, а це означає, що є певні складнощі у процесі кваліфікації, що пов'язані із обранням необхідного складу кримінального правопорушення, який містить усі ознаки вчиненого кримінального правопорушення. «Розумна система» допоможе з'ясувати, яке кримінальне правопорушення було вчинено, електронний інтелект може розробити необхідний та поетапний план розслідування, із пропонуванням необхідної норми (норм), за якою слід кваліфікувати вчинене кримінальне правопорушення. ЕКП допоможе зекономити час та надмірне обмеження прав людини, приймаючи правильне рішення щодо кваліфікації та інших процесуальних дій, які виконує слідчий протягом досудового розслідування. Електронний інтелект здатний контролювати строки проведення необхідних слідчих дій, наприклад, строки проведення обшуку або арешту майна, таким чином виключається порушення норм КПК України та незаконний тиск на учасників процесу. У разі застосування запобіжного заходу у виді тримання під вартою, підозрюваний (обвинувачений) буде знаходитися під вартою стільки часу, скільки передбачено в КПК України, програма повідомляє про закінчення таких строків, що виключить затягування розслідування. Це свідчить про те, якщо відсутні правові підстави притягнення фізичної особи до кримінальної відповідальності, кримінальне провадження повинно закінчитися закриттям. Якщо є правові підстави притягнення обвинуваченого до кримінальної відповідальності, кримінальне провадження буде проведено продовж строків, визначених у КПК України. Недостатньо законодавчо визначеним та науково розробленим у рамках формування Концепції електронного кримінального провадження є алгоритм призначення судових експертиз. «Метою розробки такої системи повинно стати зменшення кількості порушень при призначенні судової експертизи (у тому числі, порушень прав учасників кримінального провадження) та удосконалення процесу збору відповідних джерел доказів. У контексті функціонування системи електронного кримінального провадження вважаємо, що така система обов'язково повинна бути зв'язана із державним Реєстром атестованих судових експертів» [6, с. 390, 392] тощо.

Таким чином, ЕКП дозволить покращити роботу органів досудового розслідування, зробити її більш ефективною, прозорою та неупередженою. Основними завданнями інформаційно-аналітичної системи ЕКП є встановлення за її допомогою істини за кримінальним провадженням із використанням чіткого алгоритму дій органами досудового розслідування для захисту прав громадян від безпідставного їх порушення; забезпечення сторони обвинувачення від порушення порядку проведення слідчих (розшукових) дій тощо. Впровадження ЕКП пов'язано з певними ризиками та складнощами, а саме великий масив даних, які збираються у ході здійснення кримінального провадження, та необхідність захисту персональних даних, що попередить складання документів-клонів та «вітік» конфіденційної інформації, яка була зібрана, стороннім особам у зв'язку із кібератаками тощо. Ця робота потребує належного матеріально-технічного забезпечення із залученням відповідних компаній, які професійно займаються інформаційною безпекою.

Висновки і пропозиції. Отже, процес діджиталізації є наслідком науково-технічного прогресу та є неминучим в Україні. Запровадження електронного кримінального провадження в нашій країні обумовлено розвитком сучасного електронного суспільства та тенденціями впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у світі. Сьогодні в Україні прийнято цілу низку нормативно-правових актів, на підставі яких поступово відбувається діджиталізація органів юстиції. Електронне кримінальне провадження – це «розумна» інформаційно-аналітична система, що оцифровує паперову документацію, дозволяє обмінюватись файлами в межах кримінального провадження. Метою впровадження системи є спрощення роботи суб'єктів кримінального провадження, які залучені до до-

судового розслідування; скорочення фінансових, людських, часових ресурсів у ході здійснення кримінального провадження; підвищення якості захисту прав громадян тощо.

Пропонується здійснити детальний та системний аналіз положень чинного національного законодавства з метою внесення відповідних обґрунтованих законодавчих змін і закріплення поняття, етапів, алгоритму роботи електронного кримінального провадження; впровадження ЕКП на базі функціонуючого Єдиного реєстру досудових розслідувань. До переваг впровадження електронного кримінального провадження слід віднести: економію коштів та часу; пришвидшення строків розгляду процесуальних документів; спрощення доступу суб'єктів кримінального провадження у межах їхньої компетенції до процесуальних матеріалів; покращення ефективності розслідування кримінальних проваджень тощо. Впровадження ЕКП повинно відбуватися доволі усвідомлено із розумінням того, що цифрові технології неминуче вплинуть на відносини між людьми та формування їх мислення. Вважаємо, що цифровий інтелект не зданий повністю замінити фахівця. Діджиталізація кримінального провадження потягне за собою і певні ризики та складнощі, а саме необхідність захисту зібраних персональних даних, що попередить складання документів-клонів та «витік» конфіденційної інформації у зв'язку із кібератаками; забезпечення необхідним обладнанням працівників правоохоронних органів та суддів на місцях; необхідність інтеграції між собою працюючих електронних систем органів досудового розслідування та суду; підготовка кадрів, здатних працювати з цифровими комп'ютерними технологіями тощо.

Список використаної літератури

1. Діджиталізація кримінального процесу: в Україні планують перевести провадження в електронний формат. URL: <https://uazmi.org/news/post/bReTCc20Q04a1jCN6zj9y2> (дата звернення: 10.02.2021).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. Дата оновлення: 16.12.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> (дата звернення: 10.02.2021).
3. Чигрина Л. Г. Перспективи запровадження міжнародного досвіду електронного кримінального провадження в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. Випуск. 2(23), 2018. С. 72–76.
4. Стратегію сталого розвитку судової системи на 2021–2025 роки передано на розгляд Зеленському. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/713428.html>. (дата звернення: 10.02.2021).
5. Столітній А. Концепція електронного кримінального провадження в Україні. Вісник Національної академії прокуратури України. 2018. № 4(56). С. 24–35.
6. Павлова Т. О., Жученко О. Д. Призначення судової експертизи в концепції електронного кримінального провадження: теоретичний та практичний аспекти. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 3. С. 390–393. URL: www.lsej.org.ua.

References

1. Didzhytalizatsiia kryminalnoho protsesu: v Ukraini planuiut perevesty provadzhennia v elektronnyi format. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> [in Ukrainian].
2. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy vid 13.04.2012. № 4651-VI. Data novlennia: 16.12.2020. URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17?find=1&text> [in Ukrainian].
3. Chyhryna L. H. (2018). Perspektyvy zaprovadzhennia mizhnarodnoho dosvidu elektronnoho kryminalnoho provadzhennia v Ukraini. Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk. Vypusk. 2 (23), P. 72–76 [in Ukrainian].
4. Stratehiu staloho rozvytku sudovoi systemy na 2021–2025 roky predano na rozghliad Zelenskomu. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/713428.html> [in Ukrainian].
5. Stolitnyi A. (2018). Kontseptsiiia elektronnoho kryminalnoho provadzhennia v Ukraini. Visnyk Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy. 4(56). P. 24–35 [in Ukrainian].
6. Pavlova T. O., Zhuchenko O. D. (2020). Pryznachennia sudovoi ekspertyzy v kontseptsii elektronnoho kryminalnoho provadzhennia: teoretynnyi ta praktychnyi aspekty. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal. № 3. P. 390–393 [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

Т. А. Павлова, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: pavlova.onu01@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

ДИДЖИТАЛИЗАЦИЯ КАК НАПРАВЛЕНИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Резюме

Статья посвящена исследованию влияния процесса диджитализации на трансформацию современного уголовного производства и функционирование органов юстиции в целом. Введение электронного уголовного производства в нашей стране обусловлено развитием современного электронного общества и тенденциями внедрения информационно-коммуникационных технологий в мире. Электронное уголовное производство (ЭУП) – это «умная» информационно-аналитическая система, которая оцифровывает бумажную документацию, позволяет обмениваться файлами в рамках уголовного производства. Анализируются преимущества и риски цифровизации уголовного производства.

Предлагается осуществить подробный и системный анализ положений действующего национального законодательства с целью внесения соответствующих обоснованных законодательных изменений и закрепление понятия, этапов, алгоритма работы электронного уголовного производства; внедрение ЭУП на базе функционирующего Единого реестра досудебных расследований. Для этого понадобится надлежащее материально-техническое обеспечение с привлечением соответствующих компаний, профессионально занимающихся информационной безопасностью; подготовка кадров, способных работать с цифровыми компьютерными технологиями и т. д.

Ключевые слова: диджитализация, уголовное производство, досудебное расследование.

T. O. Pavlova, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Criminal Law,
Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine
e-mail: pavlova.onu01@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2558-823X>

DIGITALIZATION AS A DIRECTION OF TRANSFORMATION OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

The article is devoted to the study of the influence of the process of digitalization on the transformation of modern criminal proceedings, the functioning of the institution of justice in general. The introduction of electronic criminal proceedings in our country is due to the development of a modern electronic society and trends in the introduction of information and communication technologies in the world. Electronic criminal proceedings is a “smart” information and analytical system that digitizes paper documents, allows the exchange of files within the framework of criminal proceedings.

It is proposed to carry out a detailed and systematic analysis of the provisions of the current national legislation in order to introduce the appropriate substantiated legislative changes and consolidate the concept, stages, and algorithm of the electronic criminal proceedings; the introduction of electronic criminal proceedings on the basis of the functioning of Unified Register of Pre-trial Inquiry. Electronic criminal proceedings are an inevitable phenomenon of the modern information world. For the quality of operation of electronic criminal proceedings,

it is necessary to take into account the advantages and risks of the functioning of a “smart” system. The advantages of introducing electronic criminal proceedings include: saving money and time; reduction of terms for consideration of procedural documents; simplification of access of subjects of criminal proceedings within their competence to procedural materials; increasing the efficiency of the investigation of criminal proceedings and so on. The introduction of electronic criminal proceedings should take place quite deliberately, with the understanding that digital technologies will inevitably affect relationship between people and the formation of their thinking. We believe that digital intelligence is not capable to replace a specialist completely. The digitalization of criminal proceedings will entail certain risks and difficulties. It is necessary to protect the collected personal data, which will prevent the drafting of clone documents and the «leaking» of confidential information in connection with cyber-attacks. It is also necessary to protect the provision of necessary equipment for law enforcement officers and judges in the field; the need to integrate among themselves the working electronic systems of the pre-trial inquiry bodies and the court; training of personnel capable of working with digital computer technologies and so on.

Keywords: digitalization, criminal proceedings, pre-trial inquiry.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 347.113

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225615>

K. M. Buriak, Candidate of Sciences of Law, Assistant
Oles Honchar Dnipro National University
the Department of European and International Law
e-mail: buriak_kate@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6265-9706

FEATURES OF CONFLICT-OF-LAWS REGULATION OF INTERNATIONAL WORK RELATIONS

The article provides a comprehensive legal study of the basic principles of conflict-of-laws and legal regulation of work, complicated by a foreign element. It is determined that work relations complicated by a foreign element include: work of local citizens with foreign employers outside their country; foreign business trips of citizens to work abroad; work at enterprises owned by foreign entrepreneurs on the territory of their state; work of foreigners in the host state. It is noted that conflict-of-laws issues in the field of work relations complicated by a foreign element arise due to the specifics of the national legislation of each of the countries and the inconsistency of private international law in this area. The article analyzes the peculiarities of work of foreigners in Austria, Brazil, Canada, China, Romania, USA, Tunisia, Hungary, Ukraine, France, Germany, Czech Republic, Sweden, Switzerland, Japan. Based on the analysis it is concluded that the working conditions of emigrants are regulated by Public Law Regulations, which are mandatory and less humane in their content than the general conditions established by the general labor legislation and collective agreements. Foreign workers are directly dependent on entrepreneurs due to threats of expulsion, language difficulties, lack of professional training and other reasons. It is characterized by free overtime work, non-provision of vacations and sick leave. The article describes the conflict-of-laws bindings, which regulate work relations complicated by a foreign element, namely: the law of the autonomous will of the parties, the law of the place of performing of work, the law of the location of the employer, the law of the place of conclusion of an employment contract, the principle of the employer's personal law, the law of citizenship (domicile), the law of the flag, the principle of the closest connection. The features of the operation of conflict-of-laws bindings regulating work relations complicated by a foreign element in countries of different legal families are considered.

Keywords: work relations, work of foreigners, conflict-of-laws binding, working conditions, employment contract.

Problem statement. Today, in the conditions of the development of market relations, the continuous process of economic globalization, the process of legal regulation of work is very important, that is, the regulation of working conditions with international legal acts in the work sphere. International work law aims to protect the rights of employees, establish a specific level of their guarantees in labor relations and social security and improve the working conditions of workers.

Analysis of recent research and publications. The issue of features of conflict of laws regulation of international work relations was explored by Ukrainian and foreign scientists: V.M. Gaivoronsky, V.P. Zhushman, S.G. Kuzmenko, D. Lasok, P. Stone, A.J. Mayss, G.S. Phedinyak, L.S. Phedinyak.

Purpose of the article is to study the features of conflict-of-laws regulation of international work relations, as well as to develop recommendations on the most optimal legislative regulation of such processes in modern conditions.

Research result. The sphere of private international law cannot be imagined without conflicts. They are caused by the fact that in different states the legislative regulation of civil,

family, labor and other relations does not coincide. Conflict-of-laws rules, which mainly solve the conflict-of-laws problem, are the central institution of this legal area.

Conflict-of-laws rules are the most important regulators of work relations and they have a structure similar to other conflict-of-laws rules: breadth and binding. For the legal regulation of work relations, the National Law of different countries contains relevant legal norms in constitutions, codes, laws, employment contracts, etc. Thus, the work law of continental European countries is characterized by a significant share of legislative acts and collective agreements, which are the main sources of work law [1, p. 35]. Legislative regulation divides into two main categories of norms and institutions of international private law: general provisions of this sphere and conflict-of-laws prescriptions.

First, the provisions governing general issues of international private law determine the procedure and conditions for the extraterritorial operation of a national law and the application of foreign law on the territory of a particular state (or the execution of a court decision).

Secondly, all conflict-of-laws rules, including those one of work law, are subject to general rules governing such issues as references, the need for legal qualification and prevention of circumvention of the law.

These issues inevitably arise in the conditions of the coexistence and separation of legal systems of different states, each of which has its own specifics, and therefore they require appropriate regulatory regulation. Conflict-of-laws rules form the central part of the legislation on international private law issues and «substantive» issues do not mean prescriptions, which directly regulate the relations of the parties, but rather the material conditions for the application of conflict-of-laws rules. The legal problems of the conflict-of-laws rule in work relations also concern other issues, which are interrelated with these problems. Such urgent and special problems include:

- possibility of regulating the employment contract on the principle of autonomous will;
- state regulation of work relations and obligations of foreigners and stateless persons;
- the possibility of restricting the labor rights of citizens under the norms of bilateral international treaties.

Moreover, defending the possibility of using conflict-of-laws principles in the sphere of regulating work relations complicated by a foreign element, the legislative initiative consists in the possibility of consolidating the main principle of the international private law – the autonomy will of the parties. In this regard, approach to the relevant article containing a norm on the possibility of the parties to the contract, which regulates work relations complicated by a foreign element is used. It is important to choose the law, which will be applied when a contract is signed or even for regulating international work relations. At the same time, there is also a «protective» clause that the parties' choice of law cannot lead to the deprivation of the employee's rights, which are granted by the mandatory norms of the law of the country of residence of the employee, as well as by the mandatory norms of the law of the country where the work is carried out [2, p. 69].

Some states have a special legislation regulating work relations in joint enterprises, as well as in free economic zones. The relevant rules apply not only to foreign personnel of enterprises, but also to local citizens. Examples include the Act of the people's Republic of Korea «On joint enterprises with Chinese and foreign capital» 1979 and the Regulation «On the application of this Act» 1983.

So, in the French labor code there is a special section called «Foreign work and protection of the interests of the national labor power». The norms of this section relate to the access of foreigners to work in France. According to Article 341–2, in order to enter France for the purpose of performing hired work, a foreigner, in addition to the documents and visas required in accordance with the current international treaties and rules, must submit an employment contract signed by the administrative authorities or a work permit and medical certificate.

In the United States, Austria, Sweden and a number of other countries, annual quotas are set for the entry of foreigners, including for people who specifically come to work in the relevant

country. In this regard, the signing of intergovernmental agreements on the provision of certain quotas to citizens becomes of some importance.

The working conditions of foreign workers are largely determined by Public Law Regulations, which are binding and less humane in their content than the general conditions established by the general labor legislation and collective agreements. In practice, due to the dependence of immigrants on entrepreneurs, the threat of expulsion, language difficulties, lack of professional training and other reasons, their working conditions are even worse (longer working weeks than local workers, additional works, non-granting vacations, etc.) [3].

There are certain conflict-of-laws principles in the field of work relations. It should be noted that private international work law is characterized by the division of conflict-of-laws norms into basic and subsidiary (additional) ones. The main conflict-of-laws principles include the place of performing of work, the place of signing of an employment contract, the common location of the parties and common citizenship. Additional ones regulate atypical work relations – performing work during business trips, for example. In this case, there is a reference to the law of the state to which the employee was sent to a business trip, on the territory of which the work was last performed. Conflict-of-laws bindings are typical for the regulation of work relations in transport: the law of the flag; the registration of the vessel; the personal law of the carrier [4, p. 193].

The law of the autonomous will of the parties (*lex voluntatis*) means that the parties of an employment contract can independently choose the legal order to which they will subordinate their employment relations. Today, the legislation of most countries (especially those ones, which consider an employment contract as a component of civil law) allows the application of autonomous will in labor relations in the field of private international law. Moreover, this principle is recognized by doctrine and practice in certain countries as fundamental, and the legislation of such countries as Great Britain, Italy, Canada, Germany is not limited the application of the principle of autonomous will for work relations in this area with any specific legal order [5, p. 224]. On the other hand, due to the establishment of additional mandatory norms, other restrictions adopted by countries at the legislative level and taking into account the specifics of work relations with a «foreign element», the application of the principle of autonomous will of the parties to an employment contract is rarely applied (Austria, Liechtenstein, Switzerland).

The main limitation of the autonomous will in employment contracts and Employment Relations – the choice of the right of the parties should not lead to the fact that the employee is deprived of the protection, which is provided by the mandatory provisions of the legislation, which is current in accordance with the conflict-of-laws norms of the country of the court. The legislation of many countries does not provide for the autonomous will as a principle to the regulation of work relations (Ukraine, Tunisia).

In the vast majority of jurisdictions, the legislator has imposed restrictions on free choice of law under employment contracts:

- the choice of law is taken into account if it is made with direct way;
- the choice of law is not taken into account if it is made to the detriment of the employee (article 48.3 of the Liechtenstein Act «On Private International Law»);
- the choice of law is taken into account only to the extent if it does not affect the mandatory norms of the country's law:
 - 1) places of usual work performance (Germany, Romania, Canada);
 - 2) the state in which the employer has his usual place of residence (Germany, Liechtenstein, Canada);
 - 3) location of the company (Romania);
 - 4) states with which an employment contract or employment relationship reveals closer (Germany, Romania);
- the choice of law is limited by the legal order expressly established by the legislator: «The parties may subordinate the employment contract to the law of the country of the employee's usual place of residence or the law of the country of business acquisition, place of residence or ordinary stay of the employer» (article 121.3 of the Swiss Act «On Private International Law»).

According to the Japan Act «On Private International Law» (Article 11), even if the parties of the employment contract have chosen the applicable law, but the employee informs the employer that he intends to follow the norms of the law most closely related to the employment contract, then this law is subject to application. It is assumed that the employment contract is most closely related to the law of the place where labor activity should be carried out under the contract [6].

The law of the place of work (*lex loci laboris*) is an important conflict – of-laws reference, which is often called the main one; at the legislative level, it is fixed as the main principle in Austria, Germany, Hungary, Brazil, Canada, Liechtenstein, Tunisia, the Czech Republic, Switzerland and other countries. According to this principle, the law of the country where the work activity is directly carried out applies to foreigners. Most often, it is applied if the parties have not made a choice of law.

A special feature of this law is that alternative bindings cannot be used if real estate objects are being built. In this case, only the law of the place of performing of work will be relevant.

The theoretical justification for the application of such a binding is: 1) this conflict-of-laws binding concerns most relations regulated by work law, in particular individual and collective relations; 2) work performs its economic and other functions mainly in the country where it is carried out; 3) usually the employee is integrated into the work collective at the place of performing of work and the appeal to the law of this place allows, on the one hand, to create equal working conditions for all employees of the same enterprise, and on the other hand – to provide an integral and consistent system of legal regulation, taking into account the operation of mandatory labor rules in this place; 4) the place of work is often also a place of judicial review of conflicts; 5) the parties of the employment contract are better acquainted with the current law of the place of work; 6) for the application of this binding, it also matters that the employment contract is executed in this place [5, p. 231].

It is a fairly common practice to choose the legal order according to the law of the employer's location. According to this conflict-of-laws principle, if, according to an employment contract, work is to be performed on the territory of several states, then the law of the employer's location, place of residence or place of commercial activity should be applied to the employment relationship. The employer's personal law applies in the form of the employer's location or citizenship. For example, according to Hungarian law, if employees of a Hungarian employer perform work abroad during a business trip or on longer foreign service, then Hungarian law should be applied to the legal relationship. The principle of the employer's personal law is mostly additional [7, p. 337].

The law of the place of signing of an employment contract – rarely finds application, because it is not always unambiguously possible to find out such place. In addition, the material work legislation of the place of signing of the contract may be different from the place of performing of work.

The principle of the employer's personal law is mostly complementary and can be applied in cases where work is performed on the territories of different states (as provided for by the Hungarian Act «On Private International Law», 1979).

The law of common citizenship, domicile or location of the parties – often expresses a closer relationship with the legal relationship than others. Therefore, they are inherent in the legislation and practice of many legal systems as alternatives to other bindings. The law of citizenship (domicile) applies to subjects of work relations, in particular to determine the legal capacity of individuals, and for legal entities – the law of the place of signing of the contract or the law of incorporation. These bindings also include references to the legislation on restrictions on work capacity (for example, the signing of a written contract with a minor; the need for written or oral consent of parents or persons replacing them to sign an employment contract for a minor, etc.) [7, p. 349].

The conflict-of-laws principle «law of the flag» (*lex flagi*) is a transformation of the binding «personal (national) law» in relation to aircraft and water vessels. It means that the employee's employment relations are regulated by the law of the country where the vehicle in which he performs official duties is registered [7, p. 352].

The «principle of the closest communication» (Proper Law) plays an important role in regulating work relations with a foreign element in private international law. It is applied by countries if it is not possible to find the charter of work relations with the help of such conflict-of-laws bindings. This norm is applied in exceptional cases, when it follows from the totality of circumstances that an employment contract or employment relationship has a significantly closer connection with another state and, as a result, clearly prevails over the principle of basic binding [7, p. 360].

Conclusions and prospects. So, based on the conflict-of-laws norms given above and others, the status of international work relations is established. It is defined as the totality of all work relations: the emergence, implementation and termination. The lack of a developed system of norms in the field of conflict-of-law regulation of international work relations at the national and legal level is characteristic of a significant number of states. In such circumstances, gaps can be filled both through the provisions of international treaties and through the development of appropriate decisions in the process of law enforcement of national jurisdictional bodies (courts).

References:

1. Lasok D. & Stone P. (1987) Conflict of Laws in the European Community. London: Professional Books Limited.
2. Mayss A. J. (1994) Conflict of Laws. London: Cavendish Publishing Limited.
3. Conflict-of-laws issues of work relations. URL: <https://icprime.ru/uk/gosposhlina/kollizionnye-voprosy-trudovyh-otnoshenii-trudovye-otnosheniya-v/> [in Ukrainian].
4. Kuzmenko S. G. (Ed.). (2010) Private international law. Kiev: Center for educational literature [in Ukrainian].
5. Gaivoronsky V. M. & Zhushman V. P. (Ed.). (2007) Private international law. Kiev: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
6. Conflict-of-laws regulation in private international work law. URL: https://studme.com.ua/170904247722/pravo/kollizionnoe_regulirovanie_mezhdunarodnom_chastnom_trudovom_prave.htm [in Ukrainian].
7. Phedinyak H. S., Phedinyak L. S. (2005) Private international law. Kiev: Atika [in Ukrainian].

Список використаної літератури

1. Lasok D., Stone P. Conflict of Laws in the European Community. London: Professional Books Limited. 1987. 105 p.
2. Mayss A.J. Conflict of Laws. London: Cavendish Publishing Limited. 1994. 183 p.
3. Колізійні питання трудових відносин. URL: <https://icprime.ru/uk/gosposhlina/kollizionnye-voprosy-trudovyh-otnoshenii-trudovye-otnosheniya-v>
4. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за ред. С.Г. Кузьменка. К.: Центр навч. л-ри, 2010. 316 с.
5. Міжнародне приватне право: навч. посіб. / за заг. ред.: В.М. Гайворонський, В.П. Жушман. К.: Юрінком Інтер, 2007. 366 с.
6. Колізійне регулювання в міжнародному приватному трудовому праві. URL: https://studme.com.ua/170904247722/pravo/kollizionnoe_regulirovanie_mezhdunarodnom_chastnom_trudovom_prave.htm
7. Міжнародне приватне право: підручник / Г.С. Фединяк, Л.С. Фединяк. Київ: Атіка, 2005. 544 с.

Стаття надійшла: 04. 02.2021 р.

К. М. Буряк, канд. юрид. наук, асистент
Дніпровський національний університет ім. О. Гончара
Кафедра європейського та міжнародного права
e-mail: buriak_kate@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6265-9706

ОСОБЛИВОСТІ КОЛІЗІЙНОГО РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНИХ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН

Резюме

У статті проведено комплексне правове дослідження основних засад колізійно-правового регулювання праці, ускладненого іноземним елементом. Визначено, що до трудових відносин, ускладнених іноземним елементом відносяться: праця місцевих громадян у іноземних роботодавців за межами своєї держави; відрядження громадян для роботи за кордоном; робота на підприємствах, що належать іноземним підприємцям на території своєї держави; праця іноземців у державі перебування. Зазначено, що колі-

зійні питання у сфері трудових відносин, ускладнених іноземним елементом виникають через специфіку національного законодавства кожної з країн та неузгодженість міжнародного приватного права в даній сфері. Проаналізовано особливості праці іноземців у Австрії, Бразилії, Канаді, КНР, Румунії, США, Тунісі, Угорщині, Україні, Франції, ФРН, Чехії, Швеції, Швейцарії, Японії. На підставі проведеного аналізу сформовано висновок, що умови праці емігрантів регулюються публічно-правовими приписами, які носять обов'язковий характер і за своїм змістом менш гуманні, ніж загальні умови, встановлені загальним трудовим законодавством і колективними договорами. Іноземні працівники напряму залежать від підприємців через загрози висилки, мовні труднощі, відсутність професійного навчання та інші причини. Характерним є безоплатні надурочні роботи, ненадання відпусток та лікарняних. Надано характеристику колізійним прив'язкам, які регулюють трудові відносини, ускладнені іноземним елементом, а саме: закон автономної волі сторін, закон місця виконання роботи, закон місця знаходження роботодавця, закон місця укладення трудового контракту, принцип особистого закону наймача, закон громадянства (доміцилію), закон прапора, принцип найбільш тісного зв'язку. Розглянуто особливості дій колізійних прив'язок, які регулюють трудові відносини, ускладнені іноземним елементом у країнах різних правових сімей.

Ключові слова: трудові відносини, праця іноземців, колізійна прив'язка, умови праці, трудовий договір.

К. М. Буряк, канд. юрид. наук, асистент
Дніпровський національний університет ім. О. Гончара
Кафедра європейського і міжнародного права
e-mail: buriak_kate@ukr.net
ORCID ID: 0000-0001-6265-9706

ОСОБЕННОСТИ КОЛЛИЗИОННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

Резюме

В статье проведено комплексное правовое исследование основных принципов коллизионно-правового регулирования труда, с иностранным элементом. Определено, что к трудовым отношениям, с иностранным элементом относятся: труд местных граждан на иностранных работодателей за пределами своего государства; командировки граждан для за рубежом; работа на предприятиях, принадлежащих иностранным предпринимателям на территории своего государства; труд иностранцев в государстве пребывания. Отмечено, что коллизионные вопросы в сфере трудовых отношений, с иностранным элементом возникают из-за специфики национального законодательства каждой из стран и несогласованности международного частного права в данной сфере. Проанализированы особенности труда иностранцев в Австрии, Бразилии, Канаде, КНР, Румынии, США, Тунисе, Венгрии, Украине, Франции, ФРГ, Чехии, Швеции, Швейцарии, Японии. На основании проведенного анализа сформирован вывод, что условия труда эмигрантов регулируются публично-правовыми предписаниями, которые носят обязательный характер и по своему содержанию менее гуманны, чем общие условия, установленные общим трудовым законодательством и коллективными договорами. Иностранные работники напрямую зависят от предпринимателей из-за угроз высылки, языковых трудностей, отсутствия профессионального обучения и других причин. Характерным являются безвозмездные сверхурочные работы, неоплачиваемый отпуск и больничные. Дана характеристика коллизионным привязкам, регулирующим трудовые отношения, с иностранным элементом, а именно: закон автономной воли сторон, закон места выполнения работы, закон места нахождения работодателя, закон места заключения трудового контракта, принцип личного закона нанимателя, закон гражданства (домицилия), закон флага, принцип наиболее тесной связи. Рассмотрены особенности действия коллизионных привязок, регулирующих трудовые отношения, с иностранным элементом в странах разных правовых семей.

Ключевые слова: трудовые отношения, труд иностранцев, коллизионная привязка, условия труда, трудовой договор.

УДК 341.4

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225616>*Б. І. Неділько*, аспірант

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Інститут міжнародних відносин

Кафедра міжнародного права

вул. Ю. Ілленка, 36/1, Київ, 04119, Україна

e-mail: bohdan.ned18@gmail.comORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5022-4833>

ЗНАЧЕННЯ СПРАВИ БЕМБИ ДЛЯ ІНСТИТУТУ ОСОБИСТОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОМАНДИРІВ ТА НАЧАЛЬНИКІВ ЗА ВЧИНЕННЯ СВОЇМИ ПІДЛЕГЛИМИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Стаття присвячена аналізу справи Жана-П'єра Бемби Гомбо, що розглядалася Міжнародним кримінальним судом. Важливість цієї справи полягає у тому, що вона була найпершою справою Міжнародного кримінального суду, де підсудному інкримінувалися злочини, вчинені його підлеглими, а не підсудним особисто. У статті розкрито основні протиріччя рішень Судової палати, яка визнала Бембу винним, та Апеляційної палати, яка повністю зняла з Бемби всі обвинувачення. Висвітлено правові засади інституту особистої відповідальності командирів та начальників, що були сформовані у рішенні Апеляційної палати по справі Бемби, у міжнародному кримінальному праві. Досліджуються та аналізуються підстави для визнання командирів та начальників винними за вчинення злочинів своїми підлеглими.

Ключові слова: Міжнародний кримінальний суд, справа Бемби, відповідальність командирів та начальників, міжнародні злочини.

Постановка проблеми. Жан-П'єр Бемба Гомбо – конголезький політик, який був Віце-президентом Демократичної Республіки Конго (ДРК) з 2003 по 2006 рік. Також він був польовим командиром, засновником та лідером «Руху за визволення Конго» (фр. «Mouvement de Libération du Congo»), члени якого вчиняли злочини проти людяності та воєнні злочини (включаючи вбивства, зґвалтування, катування, нелюдське поводження тощо) під час Другої війни в Конго. Наразі «Рух за визволення Конго» є політичною партією в ДРК. У 2008 році на Бембу було видано Міжнародним кримінальним судом ордер на арешт. Він обвинувачувався у вчиненні злочинів своїми підлеглими з «Руху за визволення Конго», зокрема, вбивствах та зґвалтуваннях як злочинів проти людяності та вбивствах, зґвалтуваннях та розграбуванні як воєнних злочинів. Висунені обвинувачення проти Бемби були затверджені у 2009 році, з 2010 по 2016 рік тривали слухання його справи Судовою палатою, яка визнала його винним та призначила покарання у вигляді позбавлення волі на строк 18 років. Тим не менш, через два роки у 2018 році Апеляційна палата зняла всі обвинувачення з пана Бемби та визнала його невинуватим [1]. Особливістю даної справи є те, що в ній вперше підсудний обвинувачувався не у вчиненні злочинів особисто, а у вчиненні злочинів його підлеглими, якими він керував, тобто відповідальність інкримінувалася виключно на підставі статті 28 Римського статуту «Відповідальність командирів та інших начальників». Визнання Бемби винним і засудження його до 18 років позбавлення волі і зняття всіх обвинувачень продемонструвало кардинально протилежне ставлення Судової та Апеляційної палати до цієї справи та різні підходи до оцінювання доказів.

Метою статті є аналіз причини таких кардинально різних рішень Судової та Апеляційної палати, а також значення справи Бемби для інституту відповідальності командирів і начальників у міжнародному кримінальному праві.

Виклад основного матеріалу. Перша причина, чому Апеляційна палата зняла всі обвинувачення з Бемби, полягала у тому, що Судова палата визнала його винним у діяннях, що виходили за межі затверджених обвинувачень. Тут слід звернути увагу на доволі слабку

мотивувальну частину вироку Судової палати. Як зауважила Апеляційна палата, всю характеристику Судової палати інкримінованих Бембі злочинів можна охарактеризувати як стисле викладення фактів, в той час як вирок виносився за конкретні діяння, детальна та переконлива характеристика яким так і не була надана, а тому відсутні підстави говорити про доведення вини Бемби «поза розумними сумнівами».

Більш того, вже після затвердження обвинувачень та формування Судової палати для розгляду справи Бемби Прокурор Міжнародного кримінального суду під час слухань, а точніше на етапі розкриття доказів, проінформував сторону обвинувачення і суддів, що він збирається доводити вину підсудного на підставі кримінальних діянь, які не містилися ні в рішенні про затвердження обвинувачень, ні у зміненому Документі, що містить обвинувачення, хоча стаття 74.2 Римського статуту безпосередньо зазначає, що рішення Судової палати «не повинно виходити за межі фактів та обставин, викладених у документі, що містить обвинувачення...» [2, п. 107]. Не дивлячись на той факт, що у рішенні про затвердження обвинувачень та Другому доповненому документі, що містить обвинувачення стосовно обвинувачень містилася фраза «включаючи, але не обмежуючись», Апеляційна палата вказала, що висунення будь-яких додаткових кримінальних діянь повинно передбачати відповідне внесення доповнень до затвердження обвинувачень [3]. З цим важко не погодитися, адже, навіть за наявності доказів вчинення підсудним нових кримінальних діянь, не відомих, наприклад, на момент затвердження Палатою попереднього провадження обвинувачень (Офіс Прокурора Міжнародного кримінального суду проводить розслідування і після потраплення підозрюваного в розпорядження Суду), для їх висунення необхідно пройти відповідну процедуру внесення змін у вже затвержені обвинувачення, оскільки в іншому випадку сторона захисту не зможе чи не матиме достатньо часу належним чином підготуватися до слухань, що буде явним порушенням прав підсудного, відповідно до статті 67 Римського статуту. На цій підставі Апеляційна палата зняла з Бемби обвинувачення у двох випадках вбивства, восьми випадках зґвалтувань та дев'ятнадцяти випадках розграбувань, залишивши один випадок вбивства, двадцять випадків зґвалтувань та п'ять випадків розграбувань [4, 632].

Значна частина рішення Апеляційної палати стосувалася питання відповідальності підсудного як командира, відповідального за злочини членів «Руху за визволення Конго», яких було відправлено в Центральноафриканську Республіку (ЦАР) для участі у бойових діях. На відміну від Судової палати, Апеляційна палата повністю зняла з нього всі обвинувачення, виходячи з наступного. По-перше, як слушно зазначила Апеляційна палата, сам статус начальника чи командира ще не означає автоматичне настання відповідальності за злочини підлеглих, як це, наприклад, було у справі Ямашіти 1946 року [5]. Для того, щоб особу притягнути до відповідальності за статтею 28 Римського статуту, необхідно довести, що особа не вжила всіх необхідних та розумних заходів для запобігання вчиненню підлеглими злочинів та/або покарання за них. А для цього, як зазначила Апеляційна палата, слід проаналізувати, які саме конкретні заходи, що видаються необхідними та розумними, особа могла вжити тоді, коли відбувались інкримінованій їй злочини [2, п. 170]. Відповідно, у кожній справі, де підіймається питання відповідальності командирів, Судова палата зобов'язана встановити та зазначити, які саме конкретні заходи підсудний мав вжити, а не висловлювати теоретично-абстрактні судження.

Відповідно, у справі Бемби Апеляційна палата зазначила, що Судова палата приділила недостатньо уваги тому факту, що члени «Руху за визволення Конго» проводили свої військові операції на території іншої країни – ЦАР – внаслідок чого у Бемби були труднощі у їх контролюванні дистанційно. Зокрема, будь-які спроби розслідувати випадки вчинених злочинів значною мірою залежали від уряду ЦАР, особливо в питаннях логістики, доступу до місць вчинення злочинів та контактуванні зі свідками [2, п. 171]. Це повністю було підтверджено показами свідків, тим не менш, Судова палата їх проігнорувала. Таким чином, Судовою палатою були залишені поза увагою об'єктивні обмеження щодо здатності Бемби проводити повноцінні розслідування випадків вчинення злочинів.

Іншим фактором, залишеним поза увагою Судовою палатою, був лист, написаний Бембою Прем'єр-міністру ЦАР з проханням створити міжнародну слідчу комісію, а також покази свідка, який підтвердив існування такого листа та його зміст. Вагомість такого доказу підтверджується кореспонденцією між Бембою та Представником ООН в ЦАР генералом Циссе, у якій останній підтвердив, що ЦАР та Чад погодилися створити відповідну міжнародну слідчу комісію [2, п. 174]. Більш того, факт існування такого листа не оспорювався Прокурором Міжнародного кримінального суду під час слухань, а тому з висновком Апеляційної палати, що Судова палата повинна була обґрунтувати, чому не взяла до уваги цей лист, важко не погодитися.

Окреме місце займає аналіз мотивів вжиття Бембою заходів для розслідування злочинів. Зокрема, Судова палата зазначила, що всі заходи, вжиті Бембою, були вжиті лише з єдиною метою – відновлення та підтримка позитивної репутації «Руху за визволення Конго» [6, п. 728]. Тим не менш, навіть якщо припустити, що Бемба дійсно діяв виключно з метою збереження репутації своїх бійців, це жодним чином не впливає на необхідність чи розумність його дій, спрямованих на запобігання чи покарання за вчинення злочинів. Більш того, на думку Апеляційної палати, саме занадто велика увага Судової палати до мотивів Бемби і призвела до того, що без уваги залишилася згадана вище кореспонденція між Бембою та генералом Циссе [2, п. 177]. Відповідно, Судова палата, вирішуючи питання відповідальності командира за дії своїх підлеглих, приділила значну кількість часу розгляду абсолютно неважливого фактору, оскільки командир, вживаючи належні дії, може за їх допомогою досягати кілька цілей, включаючи і збереження репутації своїх підлеглих. Як зазначила Апеляційна палата, Судова палата, підіймаючи питання мотивів Бемби, повинна була конкретно вказати, як його мотив відновити репутацію підлеглих негативно вплинув на необхідність чи розумність вжитих ним заходів, чого не було вказано у вироку палати першої інстанції.

Стосовно вжитих Бембою заходів Судова палата однозначно заявила про їх недостатність, оскільки вони, фактично, ні до чого не призвели [6, п. 720]. Тим не менш, цей аргумент був також спростований Апеляційною палатою, яка зазначила, що недостатність заходів не можна встановити, виходячи виключно із того, що вони не були належним чином виконані. Важливим тут є чотири критерії, наведені Апеляційною палатою, відповідно до яких кожна Судова палата зобов'язана перевіряти ступінь недостатності вжитих командиром заходів. Відповідно, судді, перед тим як визнати заходи недостатніми, повинні переконатися, що неналежне виконання заходів призвело до тяжких наслідків, командир знав про неналежне виконання заходів, командир мав змогу виправити яким-небудь чином таке неналежне виконання, і така змога підпадала під його повноваження [2, п. 180]. Апеляційна палата не аналізувала справу відповідно до цих чотирьох критеріїв, зазначивши, що оскільки Судова палата не проводила відповідного аналізу, висновок останньої про недостатність вжитих Бембою заходів не є обґрунтованим. Варто зауважити, що Апеляційна палата жодним чином не пояснила походження та джерела цих чотирьох критеріїв. Тим не менш, оскільки це рішення Апеляційної палати є остаточним та першим, яке стосувалося саме питання відповідальності командирів та начальників, імовірно, що ці критерії матимуть прецедентний характер і будуть в подальшому активно застосовуватися Судовою палатою.

Також стосовно висновку Судової палати, що мандат слідчої комісії був обмежений, Апеляційна палата доцільно зазначила, що в рішенні першої відсутнє обґрунтування того, що саме підсудний Бемба спеціально обмежив повноваження комісії [2, п. 181].

Більш того, деякі твердження Судової палати у своєму рішенні безпосередньо суперечать одне одному. Зокрема, судді Судової палати дійшли висновку, що Бемба не уповноважив інших посадовців та керівників «Руху за визволення Конго» розслідувати належним чином вчинені злочини [6, п. 733]. Проте жодних доказів на підтвердження цього не було наведено в рішенні. Більш того, у параграфі 449 вироку зазначено наступне: «Полковник Мустафа та інші командири «Руху» також мали деякі дисциплінарні повноваження», що дещо суперечить наведеному вище висновку Судової палати [6, п. 449].

злочинів на Сході України й в АРК та місті Севастополі також збирати інформацію про вжиття/невжиття військовим командуванням та цивільним керівництвом як так-званих «Л/ДНР», так і РФ заходів, спрямованих на запобігання вчинення своїми підлеглими злочинів чи на покарання за їх вчинення. У випадку невиконання заходів слід чітко та конкретно стосовно кожного злочину, особливо найтяжчих, встановити, що саме можна було зробити для їх запобігання чи покарання за їх вчинення.

Список використаної літератури

1. Schuon, C. (2012). The Appeals Decision in the ICC's Jean-Pierre Bemba Gombo Case on the Trial Chamber's "Decision on the Admission into Evidence of Materials Contained in the Prosecution's List of Evidence". *Leiden Journal of International Law*, 25(02), 511–520. doi:10.1017/s0922156512000180.
2. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's "Judgment pursuant to Article 74 of the Statute", ICC-01/05–01/08–3636-Red, 08 June 2018, Appeals Chamber, Decision.
3. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, ICC-01/05–01/08–3343, 21 March 2016, Trial Chamber III, Decision.
4. Statute of the International Criminal Court (Rome Statute), 17 July 1998. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalCriminalCourt.aspx>
5. Karsten, N. (2009). Distinguishing Military and Non-military Superiors: Reflections on the Bemba Case at the ICC. *Journal of International Criminal Justice*, 7(5), 983–1004. doi:10.1093/jicj/mqp071.
6. Kevin Jon Heller, Frédéric Mégret, Sarah MH Nouwen (2020). *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press. Co. 878 p.

References

1. Schuon, C. (2012). The Appeals Decision in the ICC's Jean-Pierre Bemba Gombo Case on the Trial Chamber's "Decision on the Admission into Evidence of Materials Contained in the Prosecution's List of Evidence". *Leiden Journal of International Law*, 25(02), 511–520. doi: 10.1017/s0922156512000180.
2. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment on the appeal of Mr Jean-Pierre Bemba Gombo against Trial Chamber III's "Judgment pursuant to Article 74 of the Statute", ICC-01/05–01/08–3636-Red, 08 June 2018, Appeals Chamber, Decision.
3. The Prosecutor v. Jean-Pierre Bemba Gombo, Judgment pursuant to Article 74 of the Statute, ICC-01/05–01/08–3343, 21 March 2016, Trial Chamber III, Decision.
4. Statute of the International Criminal Court (Rome Statute), 17 July 1998. URL: <https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/InternationalCriminalCourt.aspx>
5. Karsten, N. (2009). Distinguishing Military and Non-military Superiors: Reflections on the Bemba Case at the ICC. *Journal of International Criminal Justice*, 7(5), 983–1004. doi:10.1093/jicj/mqp071.
6. Kevin Jon Heller, Frédéric Mégret, Sarah MH Nouwen (2020). *The Oxford Handbook of International Criminal Law*. Oxford: Oxford University Press. Co. 878 p.

Стаття надійшла 02.02.2021 р.

Б. И. Недилько, аспирант

Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко

Институт международных отношений

Кафедра международного права

ул. Ю. Ильенка, 36/1, Киев, 04119, Украина

e-mail: bohdan.ned18@gmail.com

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5022-4833>

ЗНАЧЕНИЕ ДЕЛА БЕМБЫ ДЛЯ ИНСТИТУТА ЛИЧНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ КОМАНДИРОВ И НАЧАЛЬНИКОВ ЗА СОВЕРШЕНИЕ СВОИМИ ПОДЧИНЕННЫМИ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Резюме

Статья посвящена анализу дела Жана-Пьера Бембы Гомбо, которое рассматривалось Международным уголовным судом. Важность этого дела заключается в том, что оно было первым делом Международного уголовного суда, где подсудимому инкриминировались преступления, совершенные его подчиненными, а не подсудимым лично.

В статье раскрыты основные противоречия решений Судебной палаты, признавшей Бембу виновным, и Апелляционной палаты, которая полностью сняла с подсудимого все обвинения. Освещены правовые основы института личной ответственности командиров и начальников, которые были сформированы в решении Апелляционной палаты по делу Бембы, в международном уголовном праве. Исследуются и анализируются основания для признания командиров и начальников виновными за совершение преступлений своими подчиненными.

Ключевые слова: Международный уголовный суд, дело Бембы, ответственность командиров и начальников, международные преступления.

B. I. Nedilko, Post-graduate Student
Taras Shevchenko National University of Kyiv
Institute of International Relations
Department International Law
Yu. Illienka, 36/1, Kyiv, 04119, Ukraine
e-mail: bohdan.ned18@gmail.com
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5022-4833>

IMPORTANCE OF THE BEMBA CASE FOR THE INSTITUTE OF PERSONAL RESPONSIBILITY OF COMMANDERS AND OTHER SUPERIORS FOR THE COMMITMENT OF CRIMES AGAINST INTERNATIONAL LAW BY THEIR SUBORDINATES

Summary

This article is devoted to the analysis of the Jean-Pierre Bemba Gombo case of the International Criminal Court. He was a Congolese politician, as well as the founder and the head of non-governmental armed group, named "Movement for the Liberation of Congo", which members committed number of crimes during armed conflict in Central African Republic. The importance of this case lies in the fact, that it was the first case of the International Criminal Court, where the accused was charged with crimes, committed by his subordinates, and not by the accused himself. This article reveals the main contradictions between the judgments of the Trial Chamber, which found Bemba guilty, and the Appeals Chamber, which acquitted him. The legal basics of the institute of personal responsibility of commanders and other superiors in international criminal law, which were formed in the decision of the Appeals Chamber in the Bemba case, are highlighted therein. The author addresses and analyzes the grounds for recognizing commanders and other superiors guilty for committing crimes by their subordinates. It was discovered, that Article 28 of the Rome Statute requires the commanders to take only necessary or reasonable measures to prevent or punish the crimes, committed by their subordinates, not all possible measures at the relevant time. The Trial Chamber should specify what exactly the accused had to do to prevent or punish the crimes, as well as inform the accused of it prior to the hearing. It is also necessary to take into account objective circumstances, that could prevent the commander from adequately responding to the commission of crimes by his subordinates, especially if they operated in the territory of another state. The commander's ability to take the necessary or reasonable measures to prevent or punish the crimes, committed by his subordinates, should be analyzed in relation to each individual crime he is charged with, and not in relation to all the actions of subordinates as a whole. At last, the Appeals Chamber provided an exhaustive list of criteria for determining whether the measures, taken by the commander, were sufficient.

Keywords: International Criminal Court, Bemba case, responsibility of commanders and other superiors, international crimes.

УДК 340.112 (113.1–2); 340.136

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411–2054.2021.41.225617>

Г. С. Федуняк, канд. юрид. наук, доцент
Львівський національний університет імені І. Франка
Кафедра міжнародного права
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна

ВІДПОВІДНІСТЬ НАЗВ СТРУКТУРНИХ ЧАСТИН МІЖНАРОДНИХ ДВОСТОРОННІХ ДОГОВОРІВ ЗА УЧАСТЮ УКРАЇНИ ЇХ ТЕКСТУ (НА ПРИКЛАДІ УГОД ПРО СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ)

Міжнародні договори є актами, які містять уніфіковані норми, обов'язкові для суб'єктів права хоч би двох держав. Україна бере участь у значній кількості міжнародних договорів, як багатосторонніх, так і двосторонніх. До викладу тексту міжнародних договорів застосовують правила законодавчої техніки. Якісний текст міжнародного договору за участю держави, що пропонує текст договору, є «візитною карткою» цієї держави.

В цій статті аналізується застосування деяких правил законодавчої техніки при створенні міжнародних договорів. Аналізуються тексти міжнародних двосторонніх договорів за участю України з питань соціального забезпечення. Звернено увагу на назви деяких розділів, глав, статей таких міжнародних договорів, як: Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 р.; Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 7 жовтня 1996 р.; Угода між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 7 липня 2009 р.

Ключові слова: міжнародна угода, міжнародний двосторонній договір, соціальне забезпечення, законодавча техніка, термінологія, приватноправові відносини, іноземний елемент.

Постановка проблеми. Правова культура нормотворця є багатограним явищем, яке стосується як національного законодавства держави, так і норм права, яких досягають шляхом взаємної домовленості кілька держав. Мова йде, зокрема, про норми міжнародних договорів: як багатосторонніх, так і двосторонніх. Саме міжнародний договір (як і міжнародний звичай) є складовою частиною нормативної бази права, зокрема міжнародного приватного. Україна, починаючи з 1991 р., уклала чимало міжнародних договорів з іноземними державами, передбачивши у них і норми цивілістичного характеру. Особлива активність України при укладенні міжнародних договорів, норми яких регулюють приватноправові відносини, спостерігається з 1993 по 1997 роки. Така діяльність стосується міжнародних двосторонніх договорів. З 2005 р., коли розпочалися процеси наближення законодавства України до норм уніфікованого права європейських держав, Україна починає змінювати окремі норми міжнародних двосторонніх договорів, а іноді й міжнародні договори цілком. Так, наприклад, у зв'язку з укладенням Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про певні аспекти повітряного сполучення від 1 грудня 2005 р. (затверджена Указом Президента України від 21 вересня 2006 р.) [1; 2] в міжнародні двосторонні договори за участю України, які були укладені з питань повітряних перевезень з 1993 р. по 2001 р. з Австрією, Бельгією, Грецією, Данією, Естонією, Іспанією, Італією, Кіпром, Латвією, Литвою, Люксембургом, Нідерландами, Німеччиною, Словаччиною, Словенією, Угорщиною, Фінляндією, Францією, Чехією та Швецією були внесені поправки. З Португалією, Великою Британією та Північною Ірландією, Польщею були укладені нові міжнародні договори замість існуючих раніше. Так, укладений Україною 20 січня 1994 р. міжнародний двосторонній договір з Польщею [3] сьогодні замінений новим – Угодою між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про повітряне перевезення від 12 березня 2013 р. [4]; міжнародний двосторонній договір за участю Португалії, парафований 18 жовтня 2000 р. [5] замінений Угодою між Україною і Португальською Республікою

про повітряне сполучення від 24 червня 2008 р. [6] Зазначене засвідчує активну нормотворчу позицію української держави у одній з вузьких сфер врегулювання правовідносин між суб'єктами права двох держав – у сфері міжнародних повітряних перевезень. Проте міжнародні договори за участю України укладаються щодо найрізноманітніших приватноправових відносин. Така діяльність з приводу укладання міжнародних договорів за участю України стосовно регулювання будь-яких приватноправових відносин повинна бути якісною, зокрема, з точки зору законодавчої техніки, а саме – їх викладу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Автором цієї статті вже зверталася увага на якість сучасного законодавства України, яке регулює приватноправові відносини. Мова йшла про національне законодавство України в аспекті достовірності актів права та мови викладу актів національного законодавства України [7, с. 18–24]. В зазначеній публікації наводилися праці вчених, у яких досліджувалися питання якості сучасного законодавства. Це праці С.В. Плавича [8], Є.П. Євграфової [9]. Це також публікації Ж.О. Дзейко [10], В.І. Риндюк [11], М. Швець [12] – усі автори є представниками української науки. Досліджують вказані питання й за кордоном. Так, автором цієї статті уже зверталася увага на праці А.Б. Венгрова (Росія). [13]

Проте термін «законодавство» охоплює не тільки національні (внутрішньодержавні за походженням) акти, але й міжнародні договори. Стосовно цих актів є чимало наукових досліджень. До таких належить, наприклад, праця Д.О. Булгакової [14]. Однак ні вказане, ні інші дослідження майже не містять аналізу питань стосовно законодавчої техніки як основи якості викладу міжнародних договорів. Тим більше, якщо йдеться про міжнародні договори, норми яких регулюють конкретний вид приватноправових відносин з іноземним елементом (до них належать міжнародні двосторонні договори за участю України з питань соціального забезпечення).

Виклад тексту міжнародних двосторонніх договорів за участю України з питань соціального забезпечення з точки зору законодавчої техніки в переважній більшості випадків є якісним. Проте в низці випадків виклад тексту має недоліки. Це стосується, зокрема, відповідності назв структурних частин міжнародного двостороннього договору тексту договору, який слідує після цієї назви. Вказана проблема не досліджувалася вченими України.

Метою написання статті є з'ясування можливості логічного відображення назвами окремих складових частин міжнародних двосторонніх договорів за участю України з питань соціального забезпечення, тексту, що слідує за цими назвами. Мова йде про відображення назвою статті (розділу, глави) змісту цієї (цього) статті (розділу, глави) міжнародного договору. Метою написання цієї статті є також формулювання рекомендацій по усуненню недоліків у текстах міжнародних двосторонніх договорів, що регулюють приватноправові відносини з іноземним елементом.

Виклад основного матеріалу. Оскільки кількість міжнародних договорів за участю України є достатньо велика, доцільно зупинитися на певній їх частині. У цій статті для аналізу обрано ті міжнародні договори, які регулюють правовідносини по соціальному забезпеченню. Аналіз цих міжнародних договорів дозволяє стверджувати: не завжди вказані угоди за участю України викладені якісно з юридичної точки зору. Неточний, а іноді й неграмотний юридичний виклад, має бути неприпустимим, адже норми міжнародних договорів адресуються не тільки суб'єктам права України, але й суб'єктам права інших держав. Таким чином текст міжнародного договору за участю України стає «візиткою» грамотності спеціалістів, які працювали над ним.

Серед різних проблем, які можуть виникнути при підготовці тексту міжнародного двостороннього договору, нормотворцям слід звернути увагу на правильне відображення змісту цього договору в назвах глав, розділів, статей договору. Зрештою, це одна з вимог, яка має пред'являтися до будь-якого нормативно-правового акту. Назва глави, розділу, статті не повинна бути багатослівна. Вона має відображати суть тексту, що слідує за ним. Використання юридичної термінології повинно бути доцільним та виправданим. Тоді назва легко запам'ятовуватиметься, а значить заінтересована особа з легкістю зможе відшукати необхідну їй норму права. Вказане можна продемонструвати на наступному при-

встановлюються такі особливі норми і винятки...» і далі зазначено сім пунктів, які, на думку українського нормотворця, містять ці «особливі норми і винятки». Зі змісту ст. 7 не вбачається відмежування особливих норм від винятків. Слід пам'ятати, що норми міжнародних договорів формулюються для спеціалістів – юристів. Тому назва ст. 7 та початок її викладу в їх теперішньому вигляді можуть ввести в оману спеціаліста. Назва «Спеціальні норми щодо...» була б юридично доцільнішою. Частина речення, яка передує п. 1, сформульована як: «Щодо положень статті 6 встановлюються такі особливі норми і винятки...» є такою, що не містить ніякої значимої інформації, тобто є зайвою, а тому її слід виключити зі статті. Тим паче, що ст. 8 вказаної Угоди має назву: «Винятки з принципу забезпечення». З тексту статті, який є наступним: «Уповноважені органи обох Договірних Сторін чи установи, призначені ними, можуть на основі взаємної домовленості, в інтересах окремих осіб чи категорій осіб встановлювати інші винятки чи змінювати ті, що передбачені в пункті 1 статті 6 і в статті 7 цієї Угоди» – не слідують ніякі винятки. Йдеться тільки про можливість їх встановлення. Тобто назва ст. 8 також не відповідає її змісту.

Зазначені положення стосовно класифікації норм стосуються й розділу II за назвою: «Визначення застосовного законодавства» згадуваної Угоди за участю України та Португалії 2009 р. Розділ містить ст. 8 за назвою «Загальне правило», ст. 9 – «Особливі правила», ст. 10 – «Особливі правила, що застосовуються до осіб, які працюють у дипломатичних представництвах або консульських установах», ст. 11 – «Виняток з положень статей 8–19». Оскільки назва розділу чітко свідчить про те, що йдеться про колізійні норми, то знову мова йде про загальні та спеціальні норми. Спеціальні норми містять спеціальні колізійні прив'язки, які можуть бути додатковими, кумулятивними й іншими [21, с. 71–75]. Зазначене має юридичне значення для правозастосування. Тому назви статей 8–10 також потребують змін. До того ж назва ст. 9 охоплює назву ст. 10, хоч зміст статей є різним. Це також слід було б врахувати при формулюванні назв статей.

Частина IV Угоди за участю України та Іспанії 1996 р. має назву: «Різні, перехідні та заключні положення». Глава перша називається: «Різні положення» (статті 16–22), глава друга – «Перехідні положення» (ст. 23), глава третя – «Заключні положення» (ст. 24–25). Аналіз тексту вказаних статей породжує запитання: 1) що слід розуміти під поняттям «різні положення», яке використане в назвах частини IV і глави першої Угоди, та 2) хіба до ст. 16 положення Угоди не є різними? З метою уникнення цих запитань доцільно термін «різні» в обох випадках замінити терміном «інші». Таким чином назва ч. IV Угоди буде викладена як «Інші, перехідні...» і далі за текстом. Відповідно до вказаного назва глави першої має бути викладена – «Інші положення».

Висновки і пропозиції. Найвищим виявом якості нормативно-правових актів можна вважати міжнародні договори, в тому числі й двосторонні. Формулювання їх текстів опирається на правові традиції держав, що домовляються. Внесення змін до текстів міжнародних договорів відбувається вкрай рідко. Тому результатом правотворчого процесу має бути відразу якісний текст міжнародного договору.

1. Деякі міжнародні двосторонні договори за участю України, що містять норми для регулювання правовідносин, які виникають у сфері соціального забезпечення, свідчать про те, що назви окремих глав, розділів, статей цих договорів правильно не відображають зміст тексту, який слідує за ними.

2. У термінології «об'єктивна сфера застосування», що використана у міжнародних двосторонніх договорах за участю України з питань соціального забезпечення, термін «об'єктивна» не потрібен.

3. Термінологія «об'єктивна сфера застосування», що використана у міжнародних двосторонніх договорах за участю України з питань соціального забезпечення, не відображає зміст статей, у яких йдеться про суб'єктів права і правовідносин. Терміни «суб'єктивний» і «суб'єкт» є різними.

4. Правові норми класифікуються на загальні та спеціальні. Термінологія «особлива норма права» не має того смислового навантаження, який має термінологія «спеціальна норма», оскільки останні мають свою класифікацію (додаткові, кумулятивні та інші).

5. Досягнувши згоди стосовно врегулювання певного кола правовідносин, цілком можливо, що необхідно досягти такої згоди стосовно інших питань, скажімо, правового механізму реалізації врегулювання цих правовідносин. Норми, які необхідно для цього передбачити в міжнародних договорах, слід кодифікувати у розділі (главі) за назвою «Інші положення» замість назви «Різні положення». Зміст термінів «інший» і «різний» неоднаковий.

6. Для правозастосування значення мають не тільки загальні норми права, але й ті, що встановлюють винятки. Норми, що встановлюють винятки, звужують коло суб'єктів права, яким адресована загальна норма права. Нормотворцям слід чітко відділяти норми, якими встановлюються винятки, від інших норм права, зокрема, від тих, якими визначається правовий механізм встановлення винятків.

Список використаної літератури

1. Угода між Україною та Європейським Співтовариством про певні аспекти повітряного сполучення від 01 грудня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_743
2. Про затвердження Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про певні аспекти повітряного сполучення: Указ Президента України від 21 вересня 2006 р. № 774/2006. Офіційний вісник України. 2006. № 39. Ст. 2619.
3. Угода між Урядом Республіки Польща та Урядом України про повітряне сполучення від 20 січня 1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_024#Text
4. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіки Польща про повітряне перевезення від 12 березня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_197#Text
5. Угода між Урядом Португальської Республіки та Кабінетом Міністрів України про повітряне сполучення, парафована 18 жовтня 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_743#Text
6. Угода між Україною і Португальською Республікою про повітряне сполучення від 24 червня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_025#Text
7. Федіняк Г. С. Якість сучасного законодавства України, яке регулює приватноправові відносини. Правова держава. 2020. № 39. С. 18–24.
8. Плавич С. В. Правотворення, правотворчість та законотворчість: проблема співвідношення. Держава і право: Зб. наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип. 35. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. 2007. С. 88–94.
9. Євграфова Є. П. Об'єктивність права: теоретико-прикладні засади: Дис. ... докт. юрид. наук. К., 2016. 180 с.
10. Дзейко Ж. О. Історіографія законодавчої техніки. Держава і право. 2010. Вип. 49. С. 28–34.
11. Риндюк В. І. Законодавча техніка: Поняття, форми, види, реалізація в Україні. Дис. ... канд. юрид. наук. К., 2008. 194 с.
12. Швець М. Нова технологія законотворення. Право України. 2003. № 3. С. 3–4.
13. Венгеров А. Б. Теория государства и права: Учебник для юридических вузов. М., 2000. 503 с.
14. Булгакова Д. О. Міжнародний договір у системі права Європейського Союзу (теоретичні аспекти). Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Х., 2013. 19 с.
15. Угода між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення від 18 травня 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_161#Text
16. Про ратифікацію Угоди між Україною та Республікою Польща про соціальне забезпечення: Закон України від 05 вересня 2013 р. № 458-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-18#Text>
17. Угода між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян від 07 жовтня 1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_161#Text
18. Про ратифікацію Угоди між Україною і Королівством Іспанія про соціальне забезпечення громадян: Закон України від 17 грудня 1997 р. № 741/97-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1998. № 16. Ст. 75.
19. Угода між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення від 7 липня 2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_024#Text
20. Про ратифікацію Угоди між Україною та Португальською Республікою про соціальне забезпечення: Закон України від 21 грудня 2011 р. № 4209-VI. Відомості Верховної Ради України. 2012. № 30. Ст. 353.
21. Федіняк Г. С., Федіняк Л. С. Международное частное право. Общая часть: Учебник. Харьков: Право, 2015. 352 с.

References

1. Agreement between Ukraine and the European Community on certain aspects of air services of 1 December 2005. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_743 [in Ukrainian]
2. On approval of the Agreement between Ukraine and the European Community on certain aspects of air services: Decree of President of Ukraine from September 21, 2006. (2006) Official Bulletin of Ukraine. 39. 2619 [in Ukrainian]

3. Agreement between the Government of the Republic of Poland and the Government of Ukraine on Air Services of January 20, 1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_024#Text [in Ukrainian]
4. Agreement between the Cabinet of Ministers of Ukraine and the Government of the Republic of Poland on air transportation of March 12, 2013. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_197#Text [in Ukrainian]
5. Agreement between the Government of the Portuguese Republic and the Cabinet of Ministers of Ukraine on air services, initialed on 18 October 2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_743#Text [in Ukrainian]
6. Agreement between Ukraine and the Portuguese Republic on air services of June 24, 2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_025#Text [in Ukrainian]
7. Phedinyak H. S. (2020) Quality of modern legislation of Ukraine, that regulates private relationships. Constitutional State. № 39. P. 18–22. [in Ukrainian].
8. Plavich S. V. (2007) Pravotvorenniya, pravotvorchist' ta zakonotvorchist': problema spivvidnoshennya. State and Law. Collection of scientific works. Legal and political sciences. Producing 35. K.: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine. P. 88–94. [in Ukrainian].
9. Yevgrafova Ye. P. (2016) Objectivity of law: theoretical and practical foundations.–Doctor's thesis. Kyiv: V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2016. 180 p. [in Ukrainian].
10. Dzeiko Zh. O. (2010) Historical description of legislative technique. State and Law. Issue 49. P. 28–34. [in Ukrainian]
11. Ryndyuk V. I. (2008) Legislative technique: concepts, forms, types, implementation in Ukraine. Dis. Candidate of Law, Kyiv, 194 p. [in Ukrainian]
12. Shvets M. (2003) New technology of lawmaking. Law of Ukraine. № 3. P. 3–4. [in Ukrainian]
13. Vengerov A. B. (2000) Theory of the state and law: Textbook for legal institutions of higher learning. M., 503 p. [in Russian].
14. Bulgakova D. O. (2013) International treaty in the system of law of the European Union (theoretical aspects) [Text]: author. dis. ... cand. jurid. sciences: 12.00.11. Kharkiv, 19 p. [in Ukrainian]
15. Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on social security of May 18, 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_161#Text [in Ukrainian]
16. On Ratification of the Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on Social Security: Law of Ukraine of September 5, 2013 № 458-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/458-18#Text> [in Ukrainian]
17. Agreement between Ukraine and the Kingdom of Spain on Social Security of Citizens of October 7, 1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616_161#Text [in Ukrainian]
18. On Ratification of the Agreement between Ukraine and the Kingdom of Spain on Social Security of Citizens (1997, December 17). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 1998. № 16. 75. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian]
19. Agreement between Ukraine and the Portuguese Republic on social security of 7 July 2009 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/620_024#Text [in Ukrainian]
20. On Ratification of the Agreement between Ukraine and the Portuguese Republic on Social Security (2011, December 21). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2012. № 30. 353. Kyiv: Parlam. vyd-vo [in Ukrainian]
21. Phedinyak H. S., Phedinyak L. S. (2015) Private International Law. A Common Part. Textbook. Kharkiv: Pravo, 352 [in Russian].

Стаття надійшла 15.01.2021 р.

Г. С. Фединяк, канд. юрид. наук, доцент
Львовский национальный университет имени И. Франко
Кафедра международного права
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина

СООТВЕТСТВИЕ НАЗВАНИЙ СТРУКТУРНЫХ ЧАСТЕЙ МЕЖДУНАРОДНЫХ ДВУСТОРОННИХ ДОГОВОРОВ С УЧАСТИЕМ УКРАИНЫ ИХ ТЕКСТА (НА ПРИМЕРЕ СОГЛАШЕНИЙ О СОЦИАЛЬНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ)

Резюме

Международные соглашения являются источником норм международного права, а также международного частного права. Эти соглашения выражают волю двух или большего количества государств. Они разрабатываются в соответствии с Венской конвенцией о праве международных договоров, которая была открыта для подписания 23 мая 1969 г. и вступила в действие 27 января 1980 г.

Международные соглашения являются актами, содержащими унифицированные нормы, обязательные для субъектов права хотя бы двух государств. Украина принимает участие в большом количестве международных договоров, как многосторонних, так и двусторонних. Качественный текст международных договоров возможен, в частнос-

ти, в случае применения правил законодательной техники. Именно качественный текст международного договора с участием государства, которое предлагает текст договора, является «визитной карточкой» этого государства.

В этой статье анализируется применение некоторых правил законодательной техники при создании международных договоров.

Анализируются тексты международных двусторонних договоров с участием Украины по вопросам социального обеспечения. Обращено внимание на названия некоторых разделов, глав, статей таких международных договоров как: Соглашение между Украиной и Республикой Польша о социальном обеспечении от 18 мая 2012 г.; Соглашение между Украиной и Королевством Испания о социальном обеспечении граждан от 7 октября 1996 г.; Соглашение между Украиной и Португальской Республикой о социальном обеспечении от 7 июля 2009 г. Некоторые части текста указанных международных договоров должны быть изменены.

Ключевые слова: международное соглашение, международный двусторонний договор, социальное обеспечение, законодательная техника, терминология, частноправовые отношения, иностранный элемент.

H. S. Phedinyak, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
I. Franko National University of Lviv
the Department of International Law
Universitetska Str., 1, Lviv, 79000, Ukraine

CORRESPONDENCE OF THE NAMES OF THE STRUCTURAL PARTS OF INTERNATIONAL BILATERAL AGREEMENTS WITH THE PARTICIPATION OF UKRAINE TO THEIR TEXT (ON THE EXAMPLE OF AGREEMENTS ON SOCIAL SECURITY)

Summary

International treaty is mode of creating norms of international law and private international law. Treaties are legally binding agreements between two or more states. According Vienna Convention on Law of Treaties (1969, May 23), which came into force on January 27, 1980 treaty means an international agreement concluded between states in written form and governed by international law, whether embodied in a single instrument or two or more related instruments and whatever its particular designation.

International treaties are acts that contain unified rules that are binding on the subjects of law of at least two states. Ukraine participates in a significant number of international agreements, both multilateral and bilateral. The rules of legislative technique are applied to the presentation of the text of international agreements. The qualitative text of an international treaty with the participation of the state proposing the text of the treaty is the "card" of this state.

This article analyzes the application of some rules of legislative technique in the creation of international treaties. The texts of international bilateral agreements with Ukraine on social security are analyzed. Attention is drawn to the names of some sections, chapters, articles of such international agreements as: Agreement between Ukraine and the Republic of Poland on social security of May 18, 2012; Agreement between Ukraine and the Kingdom of Spain on social security of citizens of October 7, 1996; Agreement between Ukraine and the Portuguese Republic on social security of July 7, 2009. The text of these international bilateral agreements needs to be changed.

Key words: international agreement, international bilateral agreement, social security, legislative technique, terminology, private relationships, foreign element.

МОЛОДІ ВЧЕНІ

УДК 342.951:373.2/.5.043.2(477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225618>

О. Ю. Криворучко, студентка магістратури
економіко-правового факультету, спеціальності 081 «Право»
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: alena.yurievnaa@gmail.com

М. С. Шевченко, студентка магістратури
економіко-правового факультету, спеціальності 081 «Право»
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: mary.sheva18@gmail.com

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У ЗАКЛАДАХ ДОШКІЛЬНОЇ ТА ПОВНОЇ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанням удосконалення адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в закладах дошкільної освіти та повної загальної середньої освіти в Україні. Звернення до цієї теми є беззаперечно актуальним з огляду на те, що, по-перше, інклюзивна освіта – новий інститут для українського суспільства, справжній виклик для дітей, педагогів та законодавця. По-друге, у науці вітчизняного адміністративного права відсутнє комплексне дослідження українських джерел права у сфері інклюзивної освіти, яке б повно визначало також виклики даної галузі. По-третє, адміністративно-правові акти у сфері інклюзивної освіти, на жаль, не відповідають реаліям сьогодення, мають прогалини як у сфері права, так і у сфері педагогіки. Автори поставили завданням здійснити аналіз джерел права, що регулюють відносини, що виникають у сфері інклюзивної освіти в Україні; виділити сучасні виклики галузі та внести пропозиції щодо шляхів їх подолання та якісного заповнення прогалин адміністративно-правового регулювання сфери інклюзивної освіти в Україні. Авторами статті на виконання мети дослідження, було здійснено переклад та вивчено законодавство Держави Ізраїль як прогресивної країни у сфері інклюзії; проведено опитування серед керівників навчальних закладів міста Одеси, у яких наразі діють інклюзивні групи/класи. Завдяки цьому було виявлено такі виклики, як, зокрема, прогалини у самій законодавчо встановленій процедурі відкриття інклюзивних груп/класів; забезпечення шкіл та садочків особами, які повинні допомагати вихователям/вчителям та дитині з особливими освітніми потребами в освітньому процесі; питання щодо кількості дітей з особливими освітніми потребами в групі або класі та щодо характеру нозологій (особливостей розвитку). Щодо кожного виклику запропоновано відповідні пропозиції та детально викладено їх у порівняльних таблицях.

Ключові слова: інклюзія, діти з особливими освітніми потребами, адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти, відкриття інклюзивної групи/класу, право на освіту.

Постановка проблеми. В рамках Нової української школи інклюзивна освіта посідає одне із особливо важливих місць як мінімум тому, що це новий інститут для української освіти. Це справжній виклик як для суспільства та застарілої системи освіти в цілому, так і для педагогів звичайних шкіл та садочків, які ніколи раніше не працювали з дітьми з особливими освітніми потребами. Впровадження інклюзивної освіти в Україні є певною реформою освіти загалом та великою територією для адміністративно-правового регулювання, впровадження нових адміністративних рішень та перевірки системи освіти на готовність до змін.

Реалізація права на освіту дітей з особливими освітніми потребами (далі – діти з ООП) та створення відповідних гарантій – важливе питання у світі та Україні, яке, незважаючи на багаторічні дискусії та чисельні адміністративні акти у цій сфері, видані за останні роки, все ще залишається невирішеним. Адміністративно-правові акти, на жаль, не відповідають реаліям сьогодення, мають прогалини як у сфері права, так і у сфері педагогіки, деякі норми є неактуальними та невиконуваними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результатом наукових досліджень вчених на перетині юриспруденції та педагогіки є розроблені рекомендації та наукові праці як методичного педагогічного характеру, так і процедурних питань, що частково врегульовані законодавством. Вирішенням цих питань займалися такі науковці, як М. І. Берегова, Г. В. Давиденко, А. Ю. Мухіна, Н. Є. Серомаха, А. А. Колупасва, О. М. Таранченко, І. Ю. Хомишин та інші.

Деякі аспекти зарубіжного досвіду регулювання інклюзивної освіти, а саме – Держави Ізраїль, розглядалися у статтях О. В. Майзель.

М. І. Берегова у своєму дисертаційному дослідженні проаналізувала проблеми та «розробила чотирьохетапну методику підготовки майбутніх корекційних педагогів до роботи в інклюзивному освітньому просторі, яка включає пропедевтичний, теоретико-операційний, продуктивний та рефлексивно-оцінний етапи» [1, с. 3].

У своїх статтях та наукових роботах канд. юрид. наук І. Ю. Хомишин проводила «аналіз нормативних документів щодо правового забезпечення навчання дітей з особливими освітніми потребами, проводила аналіз сучасних тенденцій та проблем у механізмі впровадження інклюзивної освіти в Україні» [2, с. 54].

Кандидатки психологічних наук А. Ю. Мухіна та Н. Є. Серомаха займалися «аналізом сучасних реалій інклюзивної освіти в Україні; виявленням факторів, що перешкоджають впровадженню і розвитку інклюзивної освіти; визначенням результативних напрямків вирішення існуючих проблем інклюзії» [3, с. 2].

Як стало зрозумілим із аналізу наявного матеріалу, дуже багато аспектів інклюзивної освіти з юридичної точки зору є недостатньо проаналізованими, що свідчить про необхідність їх подальшої наукової розробки.

Мета статті. Метою даного дослідження є всебічне вивчення та аналіз адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в Україні на сучасному етапі, визначення викликів, що існують у даній сфері суспільних відносин, та шляхів їх подолання.

Виклад основного матеріалу. На шляху свого розвитку суспільство пройшло складний шлях від відсторонення до інтеграції осіб з ООП. Сучасна Україна довгий час йшла до ідеології рівності в освіті, а категорії «інклюзія» та «інклюзивне навчання» з'явилися в джерелах права нещодавно.

Слід відмітити той факт, що першочергово прогресивні зміни відбулись на рівні міжнародних актів. Так, основи розвитку інклюзивної освіти у ХХ–ХХІ ст. заклали: Конвенція про права дитини 1989 року, Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийняті резолюцією 48/96 Генеральної Асамблеї ООН 1993 року, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю в 2006 року та інші. Аналіз деяких положень даних актів є важливим для історичного аналізу розвитку інституту інклюзивної освіти в світі, а також для розуміння сутності окремих норм як частини українського законодавства.

Відповідно до ст. 29 Конвенції про права дитини 1989 року освіта дитини має бути спрямована, зокрема, на: розвиток особи, талантів, розумових і фізичних здібностей дитини в найповнішому обсязі; підготовку дитини до свідомого життя у вільному суспільстві в дусі розуміння, миру, терпимості, тощо [4, ст. 29]. З огляду на те, що Конвенція ратифікована Постановою Верховної Ради України № 789XII від 27 лютого 1991 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року, з цього моменту дані норми є частиною національного законодавства України. З аналізу даних положень виходить проголошення курсу на захист права дитини на освіту у найповнішому обсязі. Слід підкреслити, що дана Конвенція не містить виключень, які стосуються дітей з ООП, що, фактично, свідчить про інклюзивну ідеологію незалежної України.

Натомість, Конвенція містить категорію «неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина». З аналізу положень ст. 23 Конвенції випливає наступне: «держави-учасниці визнають необхідність того, щоб життя такої дитини було повноцінним та достойним, а умови останнього сприяли почуттю впевненості в собі і полегшували б її активну участь у житті суспільства» [4, ст. 23].

Негативне враження справляє термін «неповноцінна». Так, відповідно до визначення, яке надає «Словник української мови» в 11 томах 1974 року, «неповноцінний» – який не має потрібних якостей; позбавлений багатьох позитивних ознак» [5, с. 356]. Таке формулювання є некоректним і застарілим: сьогодні у науці, законодавстві та навіть у побуті використовують категорії «особливості» та «особливі потреби», в тому числі, що стосується потреб освітніх. І це – один з позитивних кроків.

Сам термін «інклюзія» набув поширення і почав розглядатись як основна концепція саме з прийняттям Стандартних правил забезпечення рівних можливостей для інвалідів, прийнятих резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 1993 року. І хоча у сучасному суспільстві термін «інваліди» все частіше замінюють на «особа з інвалідністю», даний документ відіграв важливе значення для розповсюдження ідеї інклюзії у світі. Його положення були «спрямовані на необхідність визнання державами важливості забезпечення доступності в процесі створення рівних можливостей для даних осіб у всіх сферах життя суспільства» [6].

Основний Закон незалежної України також не обійшов регулювання даної сфери суспільних відносин. Так, відповідно до положень ст. 53 Конституції України «кожен має право на освіту» [7, ст. 53].

Для кращого розуміння змісту конституційного права на освіту пропонується звернутись до рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень ч. 3 ст. 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» [7, ст. 53] (справа про доступність і безоплатність освіти) від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004.

Хоча у доктрині існує плюралізм думок щодо правової природи рішень КСУ, ми пропонуємо вважати останнє джерелом права, частиною національного законодавства України, спираючись, зокрема, на думку таких фахівців, як: К.Ю. Кармазіна [8, с. 13], Т.О. Цимбалістий [9, с. 156], І.О. Сквірський [10, с. 43] тощо.

Так, з висновку, якого дійшов КСУ в аспекті вищенаведеного конституційного подання «положення ч. 3 ст. 53 Конституції України необхідно розуміти так: доступність освіти як конституційна гарантія реалізації права на освіту на принципах рівності, визначених ст. 24 Конституції України, означає, що нікому не може бути відмовлено у праві на освіту, і держава має створити можливості для реалізації цього права» [11]. Таким чином, вбачається, що будь-які ознаки, в тому числі фізіологічного характеру, не можуть бути перепорою для реалізації особою права на освіту.

Спеціальні закони у сфері інклюзії (зокрема, Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту») піддавалися багаточисельним змінам перш, ніж запровадити у повній мірі інклюзивну модель навчання. У жовтні 2010 року Міністерство освіти і науки України (далі – МОН України) затвердило «Концепцію розвитку інклюзивної освіти», а в серпні 2011 року Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) затвердив «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах».

Станом на сьогодні держава створює гарантії для осіб з ООП. Так, відповідно до ч. 6 ст. 3 Закону України «Про освіту» держава створює умови для здобуття освіти особами з ООП з урахуванням індивідуальних потреб, можливостей, здібностей та інтересів, а також забезпечує виявлення та усунення факторів, що перешкоджають реалізації прав і задоволенню потреб таких осіб у сфері освіти [12, ст. 3]. Між тим, розвиток інклюзивного освітнього середовища визначається засадою державної політики у сфері освіти та одним

з принципів освітньої діяльності. Закон України «Про освіту» вперше надав визначення поняттям «інклюзивне освітнє середовище» та «інклюзивне навчання». Друге, зокрема, визначається як «система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників» [12]. Прогресивним, на наш погляд, є те, що законодавець не обмежився у наданні права на інклюзивну освіту особам з інвалідністю, адже особи з ООП – це, відповідно до ст. 1 Закону України «Про освіту», особи, які потребують додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення їх права на освіту [12, ст. 1]. Таким чином, коло суб'єктів не є звуженим.

Закон України «Про дошкільну освіту» конкретизує норми Закону України «Про освіту», закріплюючи можливість створення у закладах дошкільної освіти інклюзивних груп із обмеженням не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами в такій групі [13, ст. 12].

Таке обмеження є необхідним для забезпечення ефективності навчання та догляду за дітьми у окремих закладах. Прогалиною вбачається той факт, що кількісне обмеження не підкріплене обмеженням якісним: якщо у інклюзивній групі навчатимуться три дитини з ООП, проте в них будуть різні нозології – це може викликати труднощі для організації навчального та виховного процесу у такій групі.

Як у дитячих садках, так і у школах впроваджено таку посаду як асистент вихователя або вчителя відповідно, а також посаду асистента дитини. З аналізу норм Закону України «Про повну загальну середню освіту» випливає, що «асистент вчителя – це особа, яка належить до педагогічних працівників закладу освіти на відміну від асистента дитини, що є окремим учасником освітнього процесу і може бути представлена соціальним робітником, одним з батьків або уповноваженою на це особою» [14, ст. 26]. На наш погляд, в даних нормативно-правових актах не досить повно викладено перелік функцій, обов'язків даних осіб та їх розмежування. До того ж, відповідно до положень Закону України «Про повну загальну середню освіту» організація інклюзивного навчання у закладах повної загальної середньої освіти здійснюється у порядку, затвердженому КМУ [14, ст. 26]. Таким чином, фактично усі процедурні питання організації навчального процесу регулюються підзаконними нормативно-правовими актами.

Зокрема, важливим кроком у адміністративно-правовому регулюванні інклюзивної освіти стало прийняття 12 липня 2017 року КМУ Постанови № 545 «Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр». Відповідно до даного Положення інклюзивно-ресурсний центр (далі – ІРЦ) є установою, що утворюється з метою забезпечення права дітей з особливими освітніми потребами віком від 2 до 18 років на здобуття дошкільної та повної загальної середньої освіти шляхом проведення комплексної оцінки розвитку дитини, надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових послуг та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу [15, п. 1].

Саме ІРЦ надає батькам (одному з батьків) або законним представникам дитини з ООП, за заявою яких (якого) її проведено, висновок про комплексну оцінку у двох примірниках, один з яких подається батьками (законними представниками) дитини до закладу освіти [15, п. 30]. Таким чином, даний висновок фактично є юридичною підставою для відкриття інклюзивної групи або класу.

Ще одним важливим документом в історії розвитку інклюзивної освіти в Україні, безумовно, стала Концепція розвитку інклюзивної освіти (далі – Концепція), затверджена Наказом МОН від 1 жовтня 2010 року. Концепцією передбачалось розроблення Типового положення про порядок організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, а також внесення змін до актів, що регулюють порядок здійснення психолого-медико-педагогічних консультацій [16].

По-перше, дані документи так і не було розроблено у повному обсязі, що, безумовно, вказує на «непріоритетність» інклюзивної освіти для органів влади.

По-друге, підхід, викладений у Концепції, в цілому видається недостатнім. Адже, навіть за умови розроблення відповідних актів, дана сфера залишається неврегульованою

у багатьох питаннях. Більшість документів носять рекомендаційний характер, надсилаються до органів влади та закладів освіти у формі листів і не є нормативно-правовими актами за своєю природою.

Прикладами подібної ситуації у 2019–2020 роках є листи МОН України від 31.08.2020 № 1/9–495 «Щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами у закладах загальної середньої освіти у 2020/2021 навчальному році» та від 26.06.2019 № 1/9–409 «Щодо організації інклюзивного навчання у закладах освіти у 2019/2020 навчальному році» тощо. Дані листи містять, зокрема, інструктивно-методичні рекомендації щодо організації дистанційного навчання в інклюзивних класах, дотримання закладами освіти умов архітектурної доступності, деталі проведення комплексної оцінки ІРЦ, проведення корекційно-розвиткових занять.

Таким чином, можна побачити, що великий масив норм мають рекомендаційний характер і, фактично, певне коло досить важливих питань залишаються за межами адміністративно-правового регулювання даної сфери суспільних відносин.

Слід також підкреслити, що станом на сьогодні не існує діючої Концепції. Така ситуація негативно впливає на темпи розвитку інклюзії в Україні з огляду на динамічність відносин у сфері освіти взагалі і інклюзивної освіти зокрема. За певних умов це може навіть стати передумовою порушення права осіб з ООП на інклюзивну освіту у майбутньому.

Нова Концепція має бути не просто декларативним документом, а чітким планом спільних дій органів влади, закладів освіти і сімей дітей з ООП.

На нашу думку, досвід іноземних країн у даному дослідженні є необхідним для успішного подальшого розвитку інклюзії в Україні. Багато європейських країн було проаналізовано у дисертаційній роботі Г.В. Давиденко [17]. Тому нами було вперше самостійно здійснено переклад законодавчих актів Держави Ізраїль з івриту на українську мову, офіційного перекладу яких немає у вільному доступі ані англійською, ані українською, ані російською.

Хоча система інклюзивної освіти в Державі Ізраїль існує поряд із системою спеціальної освіти, вона є успішною з огляду на особливу політику. В Ізраїлі велика увага держави приділяється програмам ранньої діагностики та інтервенції. Наприклад, програма «From prevention to inclusion». Освіта тісно співпрацює із медициною на виконання важливого завдання – надати якомога більше допомоги особі з ООП в ранньому дитинстві, щоб вона комфортно почувала себе у дитячому садку та у школі [18]. Так, наприклад, спеціальний Закон Держави Ізраїль «Про реабілітаційні центри денного догляду» призначений забезпечити малюкам віком від одного до трьох років, які страждають від інвалідності, розумової відсталості чи іншої вади, відповідну реабілітаційну, терапевтичну та освітню основу, що фінансується державою [19].

Таким чином, пропонується доповнення українського Проекту Концепції розвитку інклюзивної освіти принципом ранньої діагностики та інтервенції, що могло б максимально підготувати дитину з ООП до входження в освітній соціум.

Дослідження проблем сучасної інклюзивної освіти було б неповним та надто теоретичним, якби не було б з'ясовано реальну ситуацію в інклюзивних навчальних закладах України. Для досягнення цієї мети були проведені дослідницькі інтерв'ю з керівниками навчальних закладів міста Одеси, в яких функціонують інклюзивні групи та класи, щодо реального стану інклюзивної освіти (див. Рис. 1).

На основі проведеного емпіричного соціологічного дослідження було зроблено висновок, що перед інклюзивною освітою в Україні наразі постає досить багато викликів, яким і буде приділено увагу нижче в цій публікації.

Окремим важливим аспектом є процедура відкриття інклюзивної групи/класу. Наразі процедура відкриття інклюзивних груп регулюється Порядком організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти, що був затверджений постановою КМУ від 10 квітня 2019 р. № 530 [20], де зазначаються основні засади діяльності таких груп та головні процедурні аспекти їх відкриття. У відповідності до Закону України «Про освіту» керівник навчального закладу зобов'язаний створити інклюзивну групу чи клас, якщо до

Дата проведення інтерв'ю	15.12.2020 р., 25.12.2020 р., 06.01.2021 р.
Спосіб інтерв'ювання	онлайн-інтерв'ю за допомогою додатку Zoom
Кількість, коло та посади респондентів	<ol style="list-style-type: none"> 1. Директор закладу дошкільної освіти «Незабудка» №37 (м. Одеса); 2. Директор закладу дошкільної освіти №107 (м. Одеса); 3. Директор закладу дошкільної освіти «Джерельце» №266 (м. Одеса); 4. Вихователь-методист закладу дошкільної освіти «Незабудка» №37 (м. Одеса); 5. Вихователь-методист закладу дошкільної освіти «Джерельце» №266 (м. Одеса); 6. Директор Одеського ліцею «Європейський»; 7. Завуч з інклюзії Одеського ліцею «Європейський».
Кількість годин, витрачених на інтерв'ю	загалом 5 годин 40 хвилин
Тип фіксації ходу та результатів	відео- та аудіо- запис
Загальний зміст інтерв'ю (питання)	<ol style="list-style-type: none"> 1. Як часто звертаються до закладу батьки за інформацією щодо інклюзивних класів/груп 2. Наскільки складною є, з Вашої точки зору, процедура оформлення документів і подача заяви для батьків дітей з ООП?

	<p>3. Батьки дітей з якими особливостями найчастіше звертаються?</p> <p>4. Які інклюзивні класи/групи функціонують у Вашому закладі? Як довго?</p> <p>5. Наскільки повно держава забезпечує усіма матеріальними аспектами, що є необхідними для функціонування таких груп/класів?</p> <p>6. Чи доводиться батькам дітей брати участь у забезпеченні групи/класу чимось необхідним для діяльності інклюзивної групи/класу?</p> <p>7. Наскільки складно при відкритті інклюзивної групи/класу знайти асистента вчителя, асистента дитини та інших необхідних спеціалістів?</p> <p>8. Наскільки Ви задоволені законодавством і актами міністерств та відомств у сфері інклюзії?</p> <p>9. Наскільки юридично та фактично є складною процедура відкриття інклюзивної групи/класу з нуля для керівника установи, на Ваш погляд?</p>
Мова інтерв'ю	українська/російська
Особи, що проводили інтерв'ю	Криворучко Олена Юріївна, Шевченко Марія Сергіївна

Рис. 1 «Паспорт інтерв'ю»

нього із відповідною заявою звернеться хоча б один із батьків дитини з ООП. Батьки отримують висновок ІРЦ, в якому зазначається комплексна оцінка їхньої дитини з рекомендаціями щодо процесу навчання [12, ст. 20]. При цьому, засновник закладу має надати кошти на створення матеріально-технічної та навчально-методичної бази, штат працівників та доступ до будівель особами з порушенням опорно-рухового апарату.

Приблизно такою ж є процедура відкриття інклюзивного класу у школах. Вона регулюється Порядком організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах, що затверджений Постановою КМУ від 15 серпня 2011 р. № 872 [21]. Цікавим є те, що раніше, відповідно до цього порядку, інклюзивні групи створювалися лише за наявності матеріально-технічної бази, проте за останньою редакцією керівник закладу зобов'язаний створити такий клас за заявою батьків хоча б однієї дитини у будь-якому випадку і за допомогою коштів засновника закладу створити усі необхідні умови.

Проте у процедурі відкриття інклюзивних груп та класів існують декілька прогалин, що так і не заповнені законодавцем. В результаті, керівники навчальних закладів досить часто вимушені використовувати свої дискреційні повноваження там, де повинна бути встановлена чітка законодавча процедура, а не «особиста думка» особи, оскільки практика у сфері інклюзії повинна бути одноманітною та сформованою через професійний погляд педагогів-дефектологів. Наприклад, у вищезазначеному Положенні лише поверхнево описується сама процедура відкриття та діяльності інклюзивної групи/класу. Зазначається, що наказом директора у школі створюється команда психолого-педагогічного супроводу, що складає індивідуальну програму розвитку, до якої входить власне сам керівник закладу, асистент дитини, вчителі, батьки та психолог [21]. На практиці ж педагоги, яким довелося вперше працювати з індивідуальною програмою розвитку, не тільки позбавлені офіційних роз'яснень та рекомендацій щодо її складання з боку законодавця, а й не мають практичного досвіду роботи із такими дітьми та, відповідно, не можуть знати, яким чином скласти цю програму максимально корисно для дитини.

На нашу думку, слухним є: по-перше, звернути увагу на недосконале регулювання цього важливого аспекту та заповнити прогалини офіційними практичними рекомендаціями. По-друге, запровадити систему підвищення кваліфікації, що буде фінансуватися МОН, саме з питань організації інклюзивної освіти, роботи з дітьми з ООП та ефективного складання індивідуальної програми розвитку.

Окремим викликом у сфері інклюзивної освіти є забезпечення шкіл та садочків особами, які повинні допомагати вихователям/вчителям та дитині з ООП в освітньому процесі (асистентами, реабілітологами, логопедами, психологами та дефектологами). В «Типових штатних нормативах дошкільних навчальних закладів» від 04.11.2010 р. № 1055 та у листі МОН від 12.10.2015 р. № 1/9-487 посада асистента вихователя інклюзивної групи закладу дошкільної освіти вводиться з розрахунку одна штатна одиниця на одну інклюзивну групу [22].

Проте фактично ми маємо ситуацію, коли дошкільний навчальний заклад отримує ставку асистента вихователя, що відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» складає 36 годин [13, ст. 30], тобто асистент повинен працювати 7,2 годин на день, хоча дитячий садок працює 12 годин. З'являється логічне питання, яким чином дитина з ООП має перебувати у дитячому садочку ще 5 годин, адже особливості дітей з ООП можуть проявлятися досить різноманітно (починаючи від психозу та закінчуючи агресією в бік інших дітей).

З огляду на це, пропонується внесення змін до джерел права у сфері інклюзивної освіти щодо збільшення кількості годин асистента вихователя (див. Рис. 2).

Альтернативною пропозицією із нашої сторони може бути введення ще однієї штатної одиниці: другий помічник вихователя, який буде мати основною метою не спрямування освітнього процесу дітей з ООП, а займатися їх фізіологічною стороною, допомагати знаходити спільну мову з іншими дітьми та доглядати за собою.

До речі, з цього випливає ще один виклик. Якщо ми говоримо про дошкільні навчальні заклади, у Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти

Джерело права	Зміст положення чинного законодавства	Зміст запропонованих змін
Закон України «Про дошкільну освіту»	<p>Стаття 30. Педагогічне навантаження, оплата праці, відпочинок педагогічних та інших працівників у сфері дошкільної освіти.</p> <p>...</p> <p>3. Педагогічне навантаження педагогічного працівника закладу дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності відповідно становить:</p> <p>вихователя групи загального типу - 30 годин; вихователя інклюзивної групи, групи компенсуючого типу - 25 годин; асистента вихователя інклюзивної групи-36 годин педагога- 40 годин; практичного психолога - 40 годин;</p> <p>...</p>	<p>Стаття 30. Педагогічне навантаження, оплата праці, відпочинок педагогічних та інших працівників у сфері дошкільної освіти.</p> <p>...</p> <p>3. Педагогічне навантаження педагогічного працівника закладу дошкільної освіти незалежно від підпорядкування, типу і форми власності відповідно становить:</p> <p>вихователя групи загального типу - 30 годин; вихователя інклюзивної групи, групи компенсуючого типу - 25 годин; асистента вихователя інклюзивної групи - 40 годин педагога- 40 годин; практичного психолога - 40 годин;</p> <p>...</p>

Рис. 2 «Пропозиції щодо внесення змін до законодавства України щодо педагогічного навантаження асистента вихователя інклюзивної групи»

зазначається, що для забезпечення ефективності освітнього процесу в інклюзивних групах кількість дітей з особливими освітніми потребами має становити не більше трьох осіб, проте ці діти можуть бути з різними нозологіями (особливостями) [20]. Варто розуміти, що для таких дітей потрібен максимально індивідуальний підхід, з урахуванням особливостей їх розвитку.

Тому, на нашу думку, доцільним є внесення змін до джерел права, що регулюють наповнюваність груп та класів таким чином, аби в межах одного класу могли знаходитися діти лише з однаковими видами порушень розвитку (див. Рис. 3).

На нашу думку, з метою зменшення загальної кількості викликів у сфері інклюзії взагалі вдалими вирішенням буде співпраця правотворців і практиків у сфері інклюзії шляхом запровадження системи щорічних обов'язкових звітів та планів-пропозицій, де керівники закладів будуть мати змогу описати реальні проблеми та пропонувати шляхи їх вирішення (див. Рис. 4).

Джерело права	Зміст положення чинного законодавства	Зміст запропонованих змін
<p>Закон України «Про дошкільну освіту»</p>	<p style="text-align: center;">Стаття 14.</p> <p>Комплектування груп закладу дошкільної освіти.</p> <p style="text-align: center;">...</p> <p>2. Наповнюваність груп у закладах дошкільної освіти становить:</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком до одного року - до 10 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком від одного до трьох років - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком від трьох до шести (семи) років - до 20 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">різновікові - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">з короткотривалим і цілодобовим перебуванням дітей - до 10 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">в оздоровчий період - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">в інклюзивних групах - не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами.</p> <p style="padding-left: 40px;">Засновник (засновники) може встановлювати меншу наповнюваність груп у закладі дошкільної освіти.</p> <p>У закладах дошкільної освіти, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (засновниками) залежно від демографічної ситуації.</p>	<p style="text-align: center;">Стаття 14.</p> <p>Комплектування груп закладу дошкільної освіти.</p> <p style="text-align: center;">...</p> <p>2. Наповнюваність груп у закладах дошкільної освіти становить:</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком до одного року - до 10 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком від одного до трьох років - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">для дітей віком від трьох до шести (семи) років - до 20 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">різновікові - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">з короткотривалим і цілодобовим перебуванням дітей - до 10 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">в оздоровчий період - до 15 осіб;</p> <p style="padding-left: 40px;">в інклюзивних групах - не більше трьох дітей з особливими освітніми потребами з однаковим видом (типом) нозології.</p> <p style="padding-left: 40px;">Засновник(засновники) може встановлювати меншу наповнюваність груп у закладі дошкільної освіти.</p> <p>У закладах дошкільної освіти, розташованих у селах, селищах, кількість дітей у групах визначається засновником (засновниками) залежно від демографічної ситуації.</p>

Закон України «Про повну загальну середню освіту»	<p>... Стаття 26. Інклюзивне навчання ... Положення відсутні</p>	<p>... Стаття 26. Інклюзивне навчання ... 1.1. В одному інклюзивному класі можуть навчатися діти лише із нозологією однакового типу.</p>
---	---	---

Рис. 3 «Пропозиції щодо внесення змін до законодавства України щодо комплектування інклюзивних груп та класів»

Висновки і пропозиції. Інститут інклюзії є більш прогресивною системою, аніж спеціальні навчальні заклади для дітей з особливими потребами, які існували раніше. Це є логічним продовженням та формою реалізації норм, зазначених у Конвенції про права дитини, учасницею якої є Україна. Проте система інклюзивної освіти, що була введена в систему дошкільної освіти та повної загальної середньої освіти України, є недоопрацьованою та потребує ґрунтового доповнення та переробки.

Принципово важливою особливістю адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти є те, що фактично всі процедурні питання організації навчального процесу регулюються підзаконними нормативно-правовими актами. До того ж, проаналізувавши масив усіх нормативно-правових актів та рекомендаційних листів, які вдалося знайти у відкритому доступі, можна зробити висновок, що певне коло досить важливих питань, таких як, наприклад, організація дистанційного навчання, залишаються за межами адміністративно-правового регулювання з боку держави.

З огляду на те, що неможливо переоцінити цінність положень розглянутої та проаналізованої у дослідженні Концепції як програмного документу, яку можна по праву назвати «Конституцією інклюзивної освіти», запропоновано втілити успішні положення іноземного законодавства, в тому числі, у новій Концепції. Так, пропонується доповнення українського Проекту Концепції розвитку інклюзивної освіти принципом ранньої діагностики та інтервенції, що могло б максимально підготувати дитину з ООП до входження в освітній соціум на прикладі успішного досвіду Ізраїлю.

За результатами проведення емпіричного соціологічного дослідження, а саме опитування та інтерв'ю з керівниками навчальних закладів міста Одеси, у яких наразі діють інклюзивні групи/класи, та аналізу нормативно-правових актів, були виявлені виклики та прогалини, що заважають розвитку цього інституту та створюють колізії.

По-перше, це прогалини у самій законодавчо встановленій процедурі відкриття інклюзивних груп/класів. Керівники закладів освіти повинні самостійно приймати рішення, використовуючи свої дискреційні повноваження, щодо питань, інформації щодо яких взагалі не встановлено з-боку держави ані нормативними актами, ані рекомендаційними листами.

По-друге, це необхідність внесення змін до законів України «Про освіту», «Про дошкільну освіту» та «Про загальну середню освіту» в аспекті кількості годин роботи асистента вихователя та асистента вчителя в бік їх збільшення, оскільки через недостатність годин, нівелюється досягнення основної педагогічної мети інклюзивної освіти. Слід внести зміни щодо наповнюваності груп та класів таким чином, аби в межах одного класу могли знаходитися діти лише з однаковими видами порушень.

Джерело права	Зміст положення чинного законодавства	Зміст запропонованих змін
Закон України «Про дошкільну освіту»	<p>Стаття 24. Планування роботи закладу дошкільної освіти.</p> <p>...</p> <p>Положення відсутні</p>	<p>Стаття 24. Планування роботи закладу дошкільної освіти.</p> <p>...</p> <p>3. Керівники закладів, де функціонують інклюзивні групи, щорічно (до 2 вересня кожного року) повинні подавати звіти та плани-пропозиції до регіонального відділу освіти із описом проблем, які виявляються у процесі впровадження інклюзивної освіти у закладі.</p>
Закон України «Про повну загальну середню освіту»	<p>Стаття 26. Інклюзивне навчання</p> <p>...</p> <p>Положення відсутні</p>	<p>Стаття 26. Інклюзивне навчання</p> <p>...</p> <p>6. Керівники закладів, де функціонують інклюзивні класи, щорічно (до 2 вересня кожного року) повинні подавати звіти та плани-пропозиції до регіонального відділу освіти із описом проблем, які виявляються у процесі впровадження інклюзивної освіти у закладі.</p>

Рис. 4 «Пропозиції щодо внесення змін до законодавства України щодо запровадження системи щорічних обов’язкових звітів та планів-пропозицій керівників закладів освіти»

По-третє, ще одним питанням є брак професійних кадрів та можливості своєчасної перекваліфікації педагогів через нестачу коштів. Для його вирішення нами пропонується запровадження курсів перекваліфікації педагогічних кадрів на базі ІРЦ.

Таким чином, побачивши наскільки багато викликів існує перед українським суспільством сьогодні і як небагато потрібно зробити, щоб подолати деякі з них, ми сподіваємось зробити життя багатьох дітей яскравішим, повнішим, а життя дорослих, які працюють на добробут і соціалізацію дітей, – простішим і організованішим.

Список використаної літератури

1. Берегова М. І. Дидактично-практична підготовка майбутніх корекційних педагогів до роботи в умовах освітнього інклюзивного простору: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03/ Берегова Марія Ігорівна. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. 235 с.
2. Хомишин І. Ю. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. 2017. № 28. С. 53–55. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc28/15.pdf>.
3. Мухіна А. Ю., Серомаха Н. Є. Осмислення реалій вітчизняної інклюзії на основі аналізу теоретико-методологічних основ світової освітньої інтеграції. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/68/1563/3399-1?inline=1>
4. Конвенція про права дитини: міжнародний документ, ратифіковано Постановою ВР України № 789-XII від 27.02.91. Редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
5. Потебні О. О. Словник української мови: [в 11 т.]. Київ: Наук. думка, 1974. 840 с.
6. Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів: резолюція 48/96 Генеральної Асамблеї ООН. Редакція від 20 грудня 1993 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_306#Text.
7. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30.
8. Кармазіна К. Ю. Механізм взаємодії джерел континентального та загального права: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. К. Ю. Кармазіна. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2011. 16 с.
9. Цимбалістий Т. О. Щодо нормативності рішень Конституційного Суду України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: «Право». 2013. № 23. ч. I. С. 156–170.
10. Сквірський І. О. Рішення Конституційного Суду України в системі джерел конституційного права України. Вісник Запорізького національного університету. Серія: «Право». 2011. № 3. С. 42–46.
11. Рішення Конституційного Суду України від 4 березня 2004 року № 5-рп/2004 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частини третьої статті 53 Конституції України «держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах» (справа про доступність і безоплатність освіти). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v005p710-04#Text>
12. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
13. Про дошкільну освіту: Закон України від 11.07.2001 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/ed20210101#Text>.
14. Про повну загальну середню освіту: Закон України від 16.01.2020 р. № 463-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14/ed20210101#Text>.
15. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр: Постанова Кабінету Міністрів України від 12.07.2017 р. № 545. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-п#Text>.
16. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: Наказ Міністерства освіти і науки України від 01.10.2010 № 912. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya>.
17. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня докт. пед. наук: спец. 13.00.01. Г. В. Давиденко. Київ: НАУ, 2015. 42 с.
18. Майзель О. В. Инклюзивное образование в Израиле. Клиническая и специальная психология. 2013. № 2. URL: https://psyjournals.ru/files/62063/psyclin_2013_2_Majzel.pdf.
19. Про реабілітаційні центри денного догляду: Закон Держави Ізраїль. URL: https://www.nevo.co.il/law_html/law01/278_001.htm.
20. Про затвердження Порядку організації діяльності інклюзивних груп у закладах дошкільної освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 квітня 2019 р. № 530. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/530-2019-п#>.
21. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у загальноосвітніх навчальних закладах: Постанова Кабінету Міністрів України від 15 серпня 2011 р. № 872. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п#Text>.
22. Щодо організації діяльності інклюзивних груп у дошкільних навчальних закладах: Лист МОН від 12.10.2015 р. № 1/9-487. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/137899__137899.

References

1. Beregova M. I. (2019). Didactic and practical training of future correctional teachers to work in an inclusive educational space. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
2. Khomyshyn I. Yu. (2017). Administrative and legal management of inclusive education in Ukraine. Scientific Bulletin of the International Humanities University. Ser. : Jurisprudence (28), 53–55 [in Ukrainian].
3. Mukhina A. Y., Seromakha N. E. (2020). Understanding the realities of national inclusion based on the analysis of theoretical and methodological foundations of world educational integration [in Ukrainian].
4. Convention on the Rights of the Child: an international document ratified by the Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine № 789-XII. (1991, February 27). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
5. Potebni O. O. (1974). Dictionary of the Ukrainian language. Kyiv: Nauk. Thought [in Ukrainian].
6. Standard Rules on the Equalization of Opportunities for Persons with Disabilities: UN General Assembly Resolution 48/96. (1993, December 20) [in Ukrainian].
7. The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine № 254k / 96-VR. (1996, June 28). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
8. Karmazina K. Yu. (2011). The mechanism of interaction of sources of continental and common law. Extended abstract of candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
9. Tsybalytsky T. O. (2013). On the normativeness of decisions of the Constitutional Court of Ukraine. Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Ser. : "Law". I (23), 156–170 [in Ukrainian].
10. Skvirsky I. O. (2011). Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the system of sources of constitutional law of Ukraine. Bulletin of Zaporizhia National University. Ser. : "Law". (3), 42–46 [in Ukrainian].
11. The decision of the Constitutional Court of Ukraine № 5-рп / 2004. (2004, March 4). The decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional petition of 50 deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of part three of Article 53 of the Constitution of Ukraine "the state ensures technical, higher education in state and municipal educational institutions "(the case of accessibility and free education) [in Ukrainian].
12. Law of Ukraine on education № 2145-VIII. (2017, September 9). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
13. Law of Ukraine on preschool education № 1556-VII. (2001, July 11). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
14. Law of Ukraine on secondary education № 463-IX. (2020, January 16). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
15. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Regulations on the Inclusive Resource Center № 545. (2017, July 12). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
16. Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on approval of the Concept for the development of inclusive education № 12912. (2010, October 1) [in Ukrainian].
17. Davidenko G. V. (2015) Theoretical and methodological principles of the organization of inclusive education in higher educational institutions of the European Union. Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
18. Maisel O. V. (2013) Inclusive education in Israel. The journal "Clinical and Special Psychology". (2) [in Russian].
19. Law of the State of Israel on day care rehabilitation centers. (2000) [in Hebrew].
20. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Procedure for organizing the activities of inclusive groups in preschool education institutions № 530. (2019, April 10). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
21. Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine on approval of the Procedure for the organization of inclusive education in secondary schools № 872. (2011, August 15). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrainy [in Ukrainian].
22. Letter of the Ministry of Education and Science on the organization of activities of inclusive groups in preschool educational institutions № 1/9–487 (2015, October 12) [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.02.2021 р.

Е. Ю. Криворучко, студентка магистратуры
экономико-правового факультета, специальности 081 «Право»
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: alena.yurievnaa@gmail.com

М. С. Шевченко, студентка магистратуры
экономико-правового факультета, специальности 081 «Право»
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина
e-mail: mary.sheva18@gmail.com

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПОЛНОГО ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена вопросам совершенствования административно-правового регулирования инклюзивного образования в учреждениях дошкольного образования и полного общего среднего образования в Украине. Обращение к этой теме является безусловно актуальным ввиду того, что, во-первых, инклюзивное образование – новый институт для украинского общества, настоящий вызов для детей, педагогов и законодателя. Во-вторых, в науке отечественного административного права отсутствует комплексное исследование украинских источников права в сфере инклюзивного образования, которое бы полно определяло также вызовы данной отрасли. В-третьих, административно-правовые акты в сфере инклюзивного образования, к сожалению, не соответствуют реалиям, имеют пробелы как в сфере права, так и в области педагогики. Авторы поставили перед собой следующие задачи: осуществить анализ источников права, регулирующих отношения, возникающие в сфере инклюзивного образования в Украине; выделить современные вызовы отрасли и внести предложения о путях их преодоления и качественного заполнения пробелов административно-правового регулирования в сфере инклюзивного образования в Украине. Авторами статьи были осуществлены перевод и изучение законодательства Государства Израиль как прогрессивной страны в сфере инклюзии; проведен опрос среди руководителей учебных заведений города Одессы, в которых в данный момент функционируют инклюзивные группы/классы. Благодаря этому были выявлены такие вызовы, как, например, пробелы в самой законодательно установленной процедуре открытия инклюзивных групп/классов; обеспечение школ и садилов лицами, которые должны помогать воспитателям /учителям и ребенку с особыми образовательными потребностями в образовательном процессе; вопрос о количестве детей с особыми образовательными потребностями в группе или классе и о характере нозологий (особенностей развития). Детально изучив каждый из вызовов, авторами были предложены соответствующие изменения и дополнения в действующее законодательство, что подробно изложено в сравнительных таблицах.

Ключевые слова: инклюзия, дети с особыми образовательными потребностями, административно-правовое регулирование инклюзивного образования, открытие инклюзивной группы/класса, право на образование.

O. Yu. Kryvoruchko, Master's Degree student
Economics and Law Faculty
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: alena.yurievnaa@gmail.com

M. S. Shevchenko, Master's Degree student
Economics and Law Faculty
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: mary.sheva18@gmail.com

ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF INCLUSIVE EDUCATION IN PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS AND SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the issues of improving the administrative and legal regulation of inclusive education in institutions of preschool education and secondary education institutions in Ukraine. Addressing this topic is certainly relevant due to the fact that, firstly, inclusive education is a new institution for Ukrainian society and a real challenge for children, teachers and the legislator. Secondly, in the science of domestic administrative law there is no comprehensive study of Ukrainian sources of law in the field of inclusive education, which would also fully identify the challenges of this field. Thirdly, administrative and legal acts in the field of inclusive education, unfortunately, do not correspond to reality, have gaps in both the field of law and in the field of pedagogy. The authors set themselves the following tasks: to analyze the sources of law governing relations arising in the field of inclusive education in Ukraine; highlight the current challenges of the inclusive education in Ukraine and make suggestions on ways to overcome them. The methodology of this article includes: the method of analysis and synthesis, the systemic and functional approach, the historical method, abstraction, the comparative method, explanations, research interviews, modeling and forecasting methods. So, the authors of the article translated and studied the legislation of the State of Israel as a progressive country in the field of inclusion. To achieve the main goal of the research it was also conducted a survey among the heads of educational institutions in the city of Odessa, where currently inclusive groups or classes are functioning.

This has identified challenges such as gaps in the most legally established procedure for opening inclusive groups and classes; providing schools and kindergartens with assistants who should help educators /teachers and children with special educational needs; the question of the number of children with special educational needs in a group or class and the nature of nosologies. Having studied each of the challenges in detail, the authors proposed appropriate changes and additions to the current legislation, which are detailed in the comparative tables.

The conclusions of the article can be used both in research work for the further development of Ukrainian administrative law and in national lawmaking by making appropriate changes to Ukrainian legislation and the adoption of relevant legal acts regulating important issues in the field of inclusive education.

Keywords: inclusion, children with special educational needs, administrative and legal regulation of inclusive education, opening an inclusive group/class procedure, right to education.

УДК 342.726–021.414:329(477)

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411–2054.2021.41.225619>

М. В. Сізокрилов, студент спеціальності «Політологія»
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: michaelsizokrylov@gmail.com

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В УКРАЇНІ

Статтю присвячено питанням правового статусу політичних партій в Україні, як необхідному механізму регуляції їхньої діяльності. Необхідність всебічного вивчення особливостей правового статусу політичних партій в Україні обумовлюється необхідністю знань про основні законодавчі акти, які регулюють їхню діяльність, а також функціонування політичної та партійної систем України. Безумовно, це питання є одним із найактуальніших на даний період часу, тому що питання, які досліджуються у цій статті є головними у впровадженні внутрішньої та зовнішньої політики держави, та, відповідним чином, впливають на життя громадян. Правова база функціонування політичних партій та партійної системи в Україні не є досконалою і до сьогодні, але є певний прогрес у цьому напрямі за допомогою використання іноземного досвіду.

Ключові слова: політичні партії, закони України, Конституція України, правова база, конституційно-правове регулювання, партійна система України, політична система України.

Постановка проблеми. Партійна система України почала свою історію із початку перебудови, коли закінчилася епоха однопартійної диктатури КППС. Перші вибори на альтернативній основі до Верховної Ради ще УРСР пройшли у 1990 році. У 90-році партійна система України розвивалася в атомізованому вигляді та немала ніякої правової бази. Окремий Закон України «Про політичні партії» був прийнятий тільки в 2001 році, тобто через 10 років після того, як Україна стала незалежною. Ця правова база мала певні вади, які із року в рік наростали. Але свідомої уваги цьому питанню не було нада

но, це питання було на останньому місці для вирішення. Після Революції Гідності цим питанням почали опікуватися, ґрунтуючись на міжнародному досвіді та українській специфіці. Питання врегулювання правової бази функціонування політичних партій в Україні залишається відкритим, але певні кроки на цьому шляху вже робляться.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предмет наукових досліджень становить доробок учених, які безпосередньо займаються дослідженням проблем конституційно-правового регулювання та правового статусу політичних партій в Україні, серед яких слід відзначити праці: К. А. Бабенка, І. В. Музики, В. М. Висоцького, Л. І. Адашиса, С. Рибачка, В. В. Джугана та ін.

В. В. Джуган у своїй дисертаційній роботі «Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз» досліджує дуже актуальне питання на сьогодні, як правова база фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС. Вчений у своїй роботі здійснив загальний аналіз національного законодавства України та окремих країн-членів ЄС, яке регулює фінансування політичних партій та встановив, що порядок фінансування політичних партій у країнах ЄС регулюється або загальним законом про політичні партії або спеціальним законом про фінансування політичних партій. Але вивчаючи висловлені пропозиції про необхідність прийняття в Україні спеціального Закону «Про фінансування політичних партій», автор доходить висновку, що наразі такої необхідності немає, оскільки, як показує досвід країн ЄС ефективність системи фінансування партій жодним чином не залежить від наявності такого спеціального закону [8, с. 2].

І. В. Музика у своїй праці «Конституційно-правовий статус політичних партій в Україні» визначає, що основними елементами правового статусу політичних партій є: понят-

тя політичної партії, юридичне визначення місця і ролі партій у політичній системі та державному механізмі й правові гарантії їх функціонування; умови та порядок створення, реєстрації, припинення й заборони діяльності політичних партій; фіксування завдань і цілей партій, вимоги щодо ідеології та програмних положень партій; обмеження діяльності недемократичних об'єднань (фашистських, расистських і т.п.), а також псевдопартій, утворених групами тиску; вирішення питань внутрішньої структури та організації партій; здійснення державного контролю за діяльністю партій (адміністративного, судового, ідеологічного та фінансового); регулювання фінансових аспектів діяльності партій, зокрема встановлення і підтримка порядку їх державного фінансування; законодавче закріплення форм участі партій в органах державної влади і управління [9, с. 4].

К. А. Бабенко у своїй праці «Конституційно-правове забезпечення діяльності політичних партій в сучасній Україні: перспектива партократії чи здоровий патогенез?» констатує, що не дивлячись на прийняття правової бази та функціонування відповідних статей Конституції, все одно на практиці не вироблені реальні механізми забезпечення здорового функціонування партійної системи в Україні. Також науковець наполягає на необхідності вдосконалення правової бази, бо інакше можна чекати на такий негативний феномен як «партократія» [10].

Мета статті. Проаналізувати правову базу функціонування політичних партій та партійно-політичної системи України, знайти недоліки і на основі проведеного аналізу запропонувати шляхи вирішення нагальних проблем.

Виклад основного матеріалу. Політична партія – це добровільне об'єднання громадян, які є прихильниками певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку. Має за мету сприяти формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах [11, с. 1].

Під час перебування України у складі Радянського Союзу ніякої багатопартійності та питання конституційно-правового регулювання діяльності політичних партій взагалі не було. Діяла однопартійна система, де вся влада належала КПРС. Перші натяки на багатопартійність в Україні почалися із середини перебудови, але все одно панівне становище займала правляча Компартия СРСР, притому не тільки фактично, але й офіційно (6 стаття Конституції СРСР) [7; 12].

Скасування 6 статті радянської Конституції відбулося у 1990 році. Тоді ж відбулися і перші вибори до Верховної Ради ще УРСР на альтернативній основі. 24 серпня 1991 року Україна отримала свою незалежність, через 5 років – 28 червня 1996 року була прийнята Конституція України [13].

Діяльність політичних партій в Україні регулюється статтями 36 та 37 Конституції України [1].

1) Стаття 36 – Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей.

Політичні партії в Україні сприяють формуванню і вираженню політичної волі громадян, беруть участь у виборах. Членами політичних партій можуть бути лише громадяни України. Обмеження щодо членства у політичних партіях встановлюються виключно цією Конституцією і законами України.

Громадяни мають право на участь у професійних спілках з метою захисту своїх трудових і соціально-економічних прав та інтересів. Професійні спілки є громадськими організаціями, що об'єднують громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної діяльності. Професійні спілки утворюються без попереднього дозволу на основі вільного вибору їх членів. Усі професійні спілки мають рівні права. Обмеження щодо членства у професійних спілках встановлюються виключно Конституцією і законами України. Ніхто не може бути примушений до вступу в будь-яке об'єднання громадян чи обмежений

у правах за належність чи неналежність до політичних партій або громадських організацій. Усі об'єднання громадян рівні перед законом [1, с. 36].

2) Стаття 37 – Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань. Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку [1, с. 37].

Окремий закон, який регулює діяльність політичних партій в Україні, який є правовою базою для функціонування партійної системи України був прийнятий у 2001 році – Закон України «Про політичні партії в Україні» [2].

Відповідно до Закону України «Про політичні партії в Україні»:

1) Членами партій в Україні можуть бути тільки її громадяни, яким виповнилося 18 років. Певним категоріям працівників (суддям, працівникам прокуратури, органів внутрішніх справ, Служби безпеки України, органів Державної податкової служби, військовослужбовцям) заборонено бути членами будь-яких партій. Статути і програми політичних партій повинні відповідати Конституції країни і чинному законодавству, інакше забороняються їх утворення і діяльність. Забороняється утворення партій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалення міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, зазіхання на права і свободи людини, здоров'я населення.

2) Рішення про утворення політичної партії ухвалюється на її установчому з'їзді (рішення має бути підтримане підписами не менш як 10 тис. повнолітніх громадян України, зібраними у 2/3 районів не менш як 2/3 регіонів України). Реєстрацію політичних партій провадить Міністерство юстиції України, після якої вони набувають статусу юридичної особи. Реєстрація їх обласних, міських і районних організацій чи інших структурних утворень, передбачених статутом, здійснюється відповідними органами юстиції на місцях тільки після реєстрації політичної партії. За державну реєстрацію політичної партії необхідно сплатити адміністративний збір у розмірі 140 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Партія створюється групою громадян України у складі не менш як 100 осіб. Протягом шести місяців з дня реєстрації партія забезпечує утворення та реєстрацію своїх обласних організацій у не менш як у чотирнадцяти адміністративно-територіальних одиницях України.

3) Правовий статус політичних партій відрізняється від інших громадських об'єднань, що виявляється в їх правах (висувати кандидатів на вибори до органів державної влади, агітувати за кандидатів, брати участь у нагляді за виборами на виборчих дільницях та у підбитті підсумків виборів тощо) і обов'язках (щорічно опубліковувати в загальнодержавному засобі масової інформації фінансовий звіт про доходи і видатки, а також звіт про майно політичної партії; подавати на вимогу контролюючих органів необхідні документи та пояснення тощо). Права неполітичного характеру, якими наділені політичні партії, як і інші громадські об'єднання, котрі є юридичними особами (діяти від свого імені, користуватися правом власності на майно, залучати кошти для діяльності), є допоміжними. Ці права особливо обмежені у майновій сфері – забороняється: підприємницька діяльність; залучати кошти від іноземних держав, органів державної влади та органів місцевого самоврядуван-

ня, крім випадків, зазначених у законі, юридичних і фізичних осіб та ін. Разом з тим партії мають право одержувати фінансування від держави (з 2005 р.) [2; 14].

Утворення і діяльність політичних партій забороняється, якщо їх програмні цілі або дії спрямовані на:

- ліквідацію незалежності України;
- зміну конституційного ладу насильницьким шляхом;
- порушення суверенітету і територіальної цілісності України;
- підрив безпеки держави;
- незаконне захоплення державної влади;
- пропаганду війни, насильства, розпалювання міжетнічної, расової чи релігійної ворожнечі;
- посягання на права і свободи людини;
- посягання на здоров'я населення;
- пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їх символіки [15] (відповідно до окремого Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганду їхньої символіки») [4].

Політичні партії не можуть мати воєнізованих формувань. Діяльність політичної партії може бути заборонена лише за рішенням суду. Також в якості додаткової правової бази для функціонування політичних партій в Україні виступають закони України «Про громадські об'єднання» [5], «Про вибори народних депутатів України» [3], «Про місцеві вибори» [6] тощо.

Україна має багатопартійну систему, на 1 січня 2020 року у реєстрі Міністерства юстиції України було офіційно зареєстровано 361 партія, але в якості «живих» виступають набагато менше, ніж є в реєстрі [16; 17]. За результатами останніх виборів до Верховної Ради України у 2019 році, у парламенті опинилося 5 партій – «Слуга народу» (вперше в історії України здобута монобільшість), «Опозиційна платформа – За життя», «Батьківщина», «Європейська солідарність» та «Голос» [18]. Із впровадженням реформи децентралізації в Україні нову силу отримали місцеві політичні партії, як до цього просто існували на папері. Але зараз вони набирають реальну силу, й із ними потрібно рахуватися [19].

Висновки і пропозиції. Отже, виходячи із вищесказаного, можна сказати, що в Україні існує міцна правова база для розвитку та функціонування політичних партій та в цілому партійної системи. Якщо говорити про діяльність політичних партій в Україні в аспекті не тільки правовому, але й у практичному, то їхня політична роль та вага зросла через перехід до парламентсько-президентської форми правління, а також до пропорційної виборчої системи з відкритими списками. Але все одно постає питання щодо внутрішньопартійного демократизму, оскільки більшість партій в Україні має вождистський характер і там все відбувається лише за наказом лідера цієї політичної сили. Це є немалим вадом у законодавстві, який на протязі багатьох років не те, щоби не вирішується, його просто не помічають.

Другим проблемним аспектом є дуже часта зміна законодавчої бази, відбувається перехід до президентсько-парламентської форми правління, потім до парламентсько-президентської, потім знову до першого варіанту. Те ж саме відбувається і з виборчою системою. При такій ситуації ця правова нестабільність може дуже проблемно відобразитися на розвитку партійної, та взагалі політичної системи України.

Третє питання яке потрібно вирішити – це законодавче врегулювання відносин між основними гілками влади, яке буде в Україні не тільки де-юре, але й де-факто. І тоді й політична система буде у вииграші, і партійна, і взагалі сама держава Україна загалом також.

Список використаної літератури

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text>.
2. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-ІІ. Відомості Верховної Ради України, 2001. № 23.

3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17.11.2011 № 4061-VI. Відомості Верховної Ради України, 2012. № 10–11.
4. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки: Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2015. № 26.
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. Відомості Верховної Ради України, 2013. № 1.
6. Про місцеві вибори: Закон України від 14.07.2015 № 595-VIII. Відомості Верховної Ради України, 2015. № 37–38.
7. Етапи становлення і розвитку партійної системи України. Політологія. URL: https://pidruchniki.com/17401201/politologiya/etapi_stanovlennya_rozvitku_partiynoyi_sistemi_ukrayini.
8. Джуган В. В. Конституційно-правові засади фінансування політичних партій в Україні та країнах ЄС: порівняльний аналіз: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.02. В. В. Джуган. Ужгород, 2017. 230 с.
9. Висоцький В. М. Структура конституційно-правового статусу політичних партій. Південноукраїнський правничий часопис. О., 2015. С. 3–6.
10. Бабенко К. А. Конституційно-правове забезпечення діяльності політичних партій в сучасній Україні: перспектива партократії чи здоровий патогенез?. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/430-konstitutsijno-pravove-zabezpechennya-diyalnosti-politichnikh-partij-v-suchasnij-ukrajini-perspektiva-partokratiji-chi-zdorovij-partogenez.html>.
11. Політична партія // Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.). К.: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4: 720 с.
12. Конец 6-й статьи. Как коммунисты утратили монополию на власть. URL: <https://www.svoboda.org/a/30485442.html>.
13. Шемшученко Ю. С. Акт проголошення незалежності України // Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 21.
14. Політичні партії в політичній системі громадянського суспільства та їх правовий статус. Політологія. URL: https://pidruchniki.com/17401201/politologiya/etapi_stanovlennya_rozvitku_partiynoyi_sistemi_ukrayini.
15. Пономарьов М. Порядок створення та реєстрації політичних партій в Україні. URL: <http://artimmer.com/ua/home/28-publikatsiji/pravovyi-likbez/272-poryadok-stvorennja-ta-reestraczi-politichnix-partij-v-ukrajini>.
16. Міністерство юстиції України: Політичні партії. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>.
17. В Україні понад 300 партій – "мертві". URL: https://gazeta.ua/articles/life/_v-ukrajini-ponad-300-partij-mertvi/870612.
18. Результати виборів в Раду в Україні 2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rezultaty-parlamentskih-vyborov-ukraine-1558364994.html>.
19. Місцеві вибори-2020: підсумки, тенденції та що буде далі. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/3142240-miscevi-vibori2020-pidsumki-tendencii-ta-so-bude-dali.html>.

References

1. The Constitution of Ukraine of June 28, 1996 № 254k / 96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vp#Text>. [in Ukrainian].
2. On political parties in Ukraine: Law of Ukraine of 05.04.2001 № 2365-II. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2001. № 23. [in Ukrainian].
3. On elections of people's deputies of Ukraine: Law of Ukraine of 17.11.2011 № 4061-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2012. № 10–11. [in Ukrainian].
4. On the condemnation of the communist and National Socialist (Nazi) totalitarian regimes in Ukraine and the prohibition of propaganda of their symbols: Law of Ukraine of 09.04.2015 № 317-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015. № 26. [in Ukrainian].
5. On public associations: Law of Ukraine of March 22, 2012 № 4572-VI. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2013. № 1. [in Ukrainian].
6. On local elections: Law of Ukraine of 14.07.2015 № 595-VIII. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015. № 37–38. [in Ukrainian].
7. Stages of formation and development of the party system of Ukraine. Politology. URL: https://pidruchniki.com/17401201/politologiya/etapi_stanovlennya_rozvitku_partiynoyi_sistemi_ukrayini. [in Ukrainian].
8. Dzhugan V. V. (2017). Constitutional and legal principles of financing political parties in Ukraine and EU countries: a comparative analysis: dis. for science. stup. Cand. jurid. Science: 12.00.02. Uzhhorod, 230 p. [in Ukrainian].
9. Vysotsky V. M. (2015). The structure of the constitutional and legal status of political parties / South Ukrainian legal journal; О., P. 3–6. [in Ukrainian].
10. Babenko K. A. Constitutional and legal support of political parties in modern Ukraine: the prospect of partocracy or a healthy pathogenesis?. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/b/430-konstitutsijno-pravove-zabezpechennya-diyalnosti-politichnikh-partij-v-suchasnij-ukrajini-perspektiva-partokratiji-chi-zdorovij-partogenez.html>. [in Ukrainian].
11. Political party // Legal encyclopedia (2002). [in 6 volumes] / ed. count Yu. S. Shemshuchenko (ed. Ed.) [That in.]. K.: Ukrainian encyclopedia im. M. P. Bazhana, T. 4: P. 720 p. [in Ukrainian].

12. End of 6th article. How the communists lost their monopoly on power. URL: <https://www.svoboda.org/a/30485442.html>. [in Russian].
13. Shemshuchenko Yu. S. (2011). Act of sounding the square of Ukraine // Political encyclopedia / editorial board: Yu. Levenets (head), Yu. Shapoval (head back). K.: Parlamentske vidavnistvo, S. 21. [in Ukrainian].
14. Political parties in the political system of the community support and legal status. Politics. URL: https://pidruchniki.com/17401201/politologiya/etapi_stanovlennya_rozvitku_partynoyi_sistemi_ukrayini. [in Ukrainian].
15. Ponomariov M. The order of the establishment and restoration of political parties in Ukraine. URL: <http://artimmer.com/ua/home/28-publikatsiji/pravovy-likbez/272-poryadok-stvorenniya-ta-reestraczi-politichnix-partij-v-ukrayini>. [in Ukrainian].
16. Ministry of Justice of Ukraine: Political parties. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561>. [in Ukrainian].
17. In Ukraine more than 300 parties are "dead". URL: https://gazeta.ua/articles/life/_v-ukrayini-ponad-300-partij-mertvi/870612. [in Ukrainian].
18. Results of the elections to the Rada in Ukraine in 2019. URL: <https://www.rbc.ua/ukr/news/rezultaty-parlamentskih-vyborov-ukraine-1558364994.html>. [in Ukrainian].
19. Local elections 2020: results, trends and what will happen next. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-elections/3142240-miscevi-vibori2020-pidsumki-tendencii-ta-so-bude-dali.html>. [in Ukrainian].

Стаття надійшла 25.01.2021 р.

М. В. Сизокрьлов, студент спеціальності «Політологія»
Одеський національний університет імені Й. Й. Мечникова
Факультет міжнародних відносин, політології та соціології
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: michaelsizokrylov@gmail.com

ПРАВОВОЙ СТАТУС ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В УКРАИНЕ

Резюме

Статья посвящена вопросам правового статуса политических партий в Украине, как о необходимом механизме регуляции их деятельности. Необходимость всестороннего изучения особенностей правового статуса политических партий в Украине обусловливается необходимостью знаний об основных законодательных актах, регулирующих их деятельность, а также функционирование политической и партийной систем Украины. Безусловно, этот вопрос является одним из самых актуальных на данный период времени, так как вопросы, которые исследуются в этой статье являются главными во внедрении внутренней и внешней политики государства, и, соответствующим образом, влияют на жизнь граждан.

Правовая база функционирования политических партий и партийной системы в Украине не является совершенной и сегодня, но есть определенный прогресс в этом направлении посредством использования зарубежного опыта.

Ключевые слова: политические партии, законы Украины, Конституция Украины, правовая база, конституционно-правовое регулирование, партийная система Украины, политическая система Украины.

M. V. Sizokrylov, Student Specialty «Political Science»
Odesa I. I. Mechnikov National University
Faculty of International Relations, Political Science and Sociology
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odesa, 65058, Ukraine
e-mail: michaelsizokrylov@gmail.com

LEGAL STATUS OF POLITICAL PARTIES IN UKRAINE

Summary

The article is devoted to the issues of the legal status of political parties in Ukraine, as a necessary mechanism for regulating their activities. The need for a comprehensive study of the features of the legal status of political parties in Ukraine is due to the need for knowledge about the main legislative acts that regulate their activities, as well as the functioning of the political and party systems of Ukraine. Undoubtedly, this issue is one of the most relevant for this period of time, since the issues that are explored in this article are the main ones in the

implementation of the domestic and foreign policy of the state, and, accordingly, affect the life of citizens. The legal framework for the functioning of political parties and the party system in Ukraine is not perfect today, but there is some progress in this direction through the use of foreign experience.

The imperfection of the legal framework for the functioning of political parties in Ukraine and the party system of Ukraine in general can be explained by certain specifics of our state. It consists in the fact that for seventy years Ukraine has been within the framework of a one-party totalitarian system. Under such conditions, there can be no question of any legal basis for regulating the activities of political parties. because the Constitution of the Soviet Union officially enshrined that the ruling Communist Party was the only one in the country.

Prior to the establishment of Soviet rule for three years, there were some steps towards advancing Ukraine's party system, but they were all offset by the fact that Ukraine lost its independence and found itself under the rule of the northern neighbor's dictatorship for 70 years. It is clear that during this short period there was no question of any legal aspect, only political.

As can be seen from the concrete facts, with the gaining of independence in 1991, no great strides were made in this important issue. The Constitution of Ukraine was adopted only for 5 years of independence, and a separate law regulating the activities of political parties in Ukraine was adopted only in 2001, ie 10 years after independence. Some slow steps towards progress have been made since 2014, but much remains to be done to say that Ukraine's legal framework for regulating political parties is the same as Europe's.

Keywords: political parties, laws of Ukraine, Constitution of Ukraine, legal base, constitutional and legal regulation, party system of Ukraine, political system of Ukraine.

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2021.41.225620>

О. І. Миколенко, докт. юрид. наук, професор, завідувач кафедри
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна
e-mail: O.Mykolenko@onu.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9755-9454

РЕЦЕНЗІЯ

НА ПІДРУЧНИК М. І. СМОКОВИЧ, В. М. БЕВЗЕНКО «АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС УКРАЇНИ: ТЕОРІЯ, ПРАКТИКА»

Актуальність тематики підручника. Адміністративний процес є правовим явищем, яке викликає серед представників адміністративного права та процесу дискусії і суперечки як стосовно визначення його змісту, форми та функціонального призначення в системі юридичних процесів, так і стосовно суб'єктів, принципів та предметної юрисдикції. Отже уявлення науковців України про адміністративний процес не завжди пов'язані виключно з розумінням і правовим регулюванням адміністративного судочинства, а тому підручники та навчальні посібники з дисциплін «Адміністративний процес» та «Адміністративне процесуальне право» суттєво різняться за змістом.

Характеристика змісту, структури та мови викладання ключових положень підручника. Зміст підручника «Адміністративний процес України: теорія, практика» яскраво свідчить про те, що його автори є прибічниками розуміння адміністративного процесу як діяльності адміністративних судів щодо розгляду і вирішення публічних спорів в порядку, передбаченому КАС України. Тобто в основу структури та змісту підручника була покладена концепція адміністративного (судового) процесу.

Структурно підручник складається із Загальної та Особливої частин. Загальна частина охоплює собою історичні факти виникнення і розвитку адміністративного процесу, зокрема, період Запорізької Січі, періоди Австро-Угорської та Російської імперій і ін. Також Загальна частина підручника містить теоретичні засади адміністративного процесу, зокрема, детально висвітлені принципи та стадії адміністративного процесу, підсудність адміністративних справ, суб'єкти та учасники адміністративного процесу, докази та доказування в адміністративному процесі, тощо. Особлива частина підручника присвячена висвітленню особливостей процедури розгляду адміністративних справ в судах першої інстанції, процедурам перегляду судових рішень, а також особливостям виконання судових рішень в адміністративних справах. Запропонована структура підручника показує, що автори намагались логічно об'єднати та всебічно висвітлити історичні передумови виникнення і розвитку адміністративного процесу на теренах України, теоретично-правові та практично-правові засади реалізації адміністративного процесу в Україні. Це дозволило в підручнику в спрощеному та доступному для студентів вигляді викласти сучасні досягнення юридичної науки про адміністративний процес, тобто оптимально охопити питання історії, теорії та практики у сфері адміністративного судочинства.

Використання в закладах вищої освіти України тестової системи оцінки знань студентів вимагає такого викладу навчального матеріалу у підручниках, при якому б відбувались, по-перше, поєднання теорії та практики, по-друге, синтез знань національного законодавства та знань національного права, що не одне і те ж саме, по-третє, розвиток теоретичного мислення у студентів та набуття ними практичних навичок майбутньої професії. На жаль, за останні тридцять років поглибився розрив між теорією адміністративного права і процесу та юридичною практикою. Підручники з права, як правило, були перевантажені тео-

ретичним матеріалом без будь-якого виходу на практику, а практика намагалася вирішувати існуючі проблеми без врахування теоретичних розробок. Тобто теорія права перестала обслуговувати практику, зосередившись виключно на проблемах науки, тоді як практика перестала збагачувати теорію, обмежуючись експериментами та узагальненнями досвіду діяльності суб'єктів правозастосування, наприклад, адміністративних судів. В цьому сенсі підручник М.І. Смокович і В.М. Бевзенка яскраво демонструє вмiле поєднання теорії та практики адміністративного процесу, адже окрім теоретичних визначень адміністративного процесу, процесуального розсуду, адміністративної юрисдикції і ін., автори пропонують чисельні приклади із діяльності адміністративних судів, що допомагає студентам одночасно сприймати правові явища як на теоретичному, так і практичному рівнях.

Дуже негативно ставимось до підручників та навчальних посібників, які перевантажені визначеннями із нормативно-правових актів та положеннями національного законодавства, адже переконані в тому, що фаховий юрист це не просто особа, яка знає положення національного законодавства, а юрист, який системно мислить правовими категоріями та вмiле використовувати ці знання на практиці. Такі системні знання неможливо отримати лише шляхом вивчення норм адміністративного процесуального законодавства. Наприклад, реалізація принципів адміністративного судочинства неможлива без теоретичного осмислення цього правового явища, адже у кожній сфері процесуальних відносин реалізація будь-якого принципу може набувати своєї специфіки. Така специфіка не завжди напряму прописується в нормах чинного законодавства, але може витікати із його чисельних норм, цілей та завдань законодавства. Щоб сприймати цільову спрямованість національного законодавства взагалі та адміністративного процесуального законодавства зокрема, необхідно мати достатній рівень теоретичних знань про право. В цьому сенсі підручник М.І. Смокович і В.М. Бевзенка приємно відрізняється від інших підручників з адміністративного процесу, адже пропонує синтез знань як національного законодавства (наприклад, чисельні посилання на статті КАС України), так і національного права (наприклад, використовуються наукові категорії при поясненні процесуальних явищ).

Переконані в тому, що в сучасних умовах функціонування вищої освіти та викладання правових дисциплін підручники і навчальні посібники з права повинні одночасно сприяти розвитку у студентів теоретичного мислення і навичок практичної діяльності. Наприклад, параграф п'ятий Розділу 3 підручника М.І. Смокович і В.М. Бевзенка присвячено процесуальному розсуду адміністративних судів. Цей параграф показує як теоретичні знання про право та процесуальні явища допомагають на практиці суддям адміністративного суду використовувати процесуальний розсуд. Тому повністю погоджуємося з висловленням авторів підручника про те, що «юристові важливо оволодіти методикою практичного застосування сили розсуду» [1, с. 27]. Тобто факт оволодіння студентом методики застосування теоретичних знань для вирішення практичних проблем одночасно буде свідчити, по-перше, про суттєвий розвиток теоретичного мислення у студента, та, по-друге, про формування у студента практичних навичок щодо вирішення проблем прикладного характеру.

Вражає і об'єм підручника, який складається із 1345 сторінок. Якщо взяти до уваги інтелектуальну та освітню складові, то підручник буде мати попит серед студентів, адже в межах одного навчально-методичного джерела об'єднані всі знання про адміністративний процес. Не звертаючись до інших навчальних джерел, студент може знайти у підручнику М.І. Смокович і В.М. Бевзенка відповіді на всі питання про адміністративний процес, що вимагає від нього освітня програма. Разом з тим, великий об'єм підручника породжує певні недоліки у його використанні – студенту незручно його носити із собою (важка, не вміщується у студентську сумку), незручно перегортати сторінки, тримаючи книгу в руках та ін.

Отже мова викладання підручника, його зміст і структура свідчать про те, що підручник відповідає основним вимогам та стандартам вищої юридичної освіти. Системне, аргументоване, всебічне і логічне викладення матеріалу сприяє доступності знань про адміністративний процес серед студентів, юристів-практиків та інших зацікавлених осіб.

Дискусійні положення та зауваження до підручника. Є незначні зауваження, які обумовлені, в першу чергу, нашим власним світоглядом про адміністративний процес. Зокрема, автори підручника, керуючись побажаннями студентів (бакалаврів, магістрів), не перевантажують його зміст окремими альтернативними думками вчених як стосовно адміністративного процесу, так і стосовно інших правових явищ, які розкривають особливості адміністративного судочинства. Тобто системно і послідовно в підручнику аргументуєте авторська позиція стосовно змісту адміністративного процесу, його структури, співвідношення з адміністративною процедурою і ін. При цьому, в якості аргументу використовуються положення національного законодавства і безпосередньо положення КАС України. Такий виклад навчального матеріалу однозначно позитивно буде сприйнятий студентами закладів вищої освіти (бакалаврами, магістрами). Науковці, які працюють у сфері адміністративного процесуального права, знайдуть в підручнику додаткову аргументацію окремих дискусійних питань, що сприятиме підвищенню наукової активності на монографічному рівні та в періодичних наукових виданнях. Разом з тим, бажання авторів підручника уникнути критичного аналізу думок інших науковців обмежує потенційну цільову аудиторію підручника. Зокрема, здобувачі вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук (аспіранти) цікавляться не тільки авторською позицією окремого науковця щодо розуміння і тлумачення правового явища (в нашому випадку адміністративного процесу). Їх цікавить і критичний аналіз представлених в науковій літературі думок. Науковцю-початківцю іноді дуже важко розібратись у розмаїтті концепцій, теорій, авторських думок, представлених в юридичній літературі. Критичний же аналіз цих концепцій, теорій і авторських думок, з якими знайомиться науковець-початківець, має важливий позитивний ефект – прискорює розвиток його наукового потенціалу та допомагає остаточно визначитись зі своїм власним баченням існуючої проблеми і шляхами її вирішення.

Разом з тим, автори підручника, по-перше, підкреслюють у зверненні до читача, що підручник покликаний виконувати передусім роль «путівника» для суддів, учасників адміністративної справи, їхніх представників та інших учасників адміністративного процесу [1, с. 24]. Тобто мова йде про спрямованість положень підручника на вузьке коло суб'єктів, а саме, на практикуючих юристів чи безпосередніх учасників адміністративного процесу. Підручник для бакалаврів, магістрів та здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук, на нашу думку, повинен відрізнятись від практичних рекомендацій юристам, що приймають участь у відповідному процесуальному статусі (судді, представника і ін.) в адміністративному судочинстві. По-друге, якщо звернутися до змісту підручника, то помітимо, що його автори часто знаходять приводи уникнути дискусії чи ухилитися від ґрунтового критичного аналізу альтернативних думок щодо правових явищ. Наприклад, на сторінці 125 підручника автори зазначають: «Не намагаючись ані критикувати існуючі розуміння адміністративного процесу, ані, тим паче, їх спростувати, слід проте, поставити запитання: наскільки такі тлумачення та їх результати відповідають запитам, викликам й очікуванням захисту прав, свобод, інтересів, порушених суб'єктами публічної адміністрації (суб'єктами владних повноважень), практики судового розгляду й вирішення адміністративно-правових спорів?» [1, с. 125]. Отже можна констатувати, що положення підручника розраховані в основному на здобувачів першого та другого рівнів вищої освіти, а також на практикуючих юристів, тоді як потреби здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук щодо об'єму знань про адміністративний процес не в повній мірі задовольняються цим підручником. Адже формування критичного мислення є невід'ємною складовою навчання у аспірантурі.

Хочемо звернути увагу і на використання в підручнику авторських понять і визначень, які не отримали належного визнання серед представників адміністративного процесуального права. Наприклад, автори використовують в підручнику термін «втручання адміністративного суду в розсуд суб'єкта публічної адміністрації» та розкривають його зміст. Вперше це поняття було запропоноване та використане Г.В. Пановою у дисертації «Втручання адміністративного суду в розсуд суб'єкта публічної адміністрації: сутність та підстави» (2017 р.) [2]. Цей термін не отримав широкого використання у спеціальній літе-

ратурі, а тому дивно, що він знову з'явився у підручнику М. І. Смокович і В. М. Бевзенка, адже підручник – це стислий виклад у спрощеній формі підтверджених та загально визнаних результатів наукових досліджень. Цей термін, по-перше, суперечить сутності принципу розподілу державної влади на три гілки – законодавчу, виконавчу і судову, де жодна із гілок влади не може «втручатися» в діяльність іншої. По-друге, загальний зміст положень підручника дає можливість зробити висновок, що мова йде не скільки про «втручання адміністративного суду в розсуд суб'єкта публічної адміністрації», оскільки про заходи примусового характеру, які вправі застосовувати адміністративний суд задля захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у публічно-правовій сфері. Вважаємо, що цей термін не отримав в спеціальній літературі достатнього наукового обґрунтування.

Як вже зазначалося вище, зазначені зауваження обумовлені лише світоглядом рецензента (тобто мають суб'єктивне підґрунтя), а тому жодним чином не знижують загальне позитивне враження від змісту підручника. Є всі підстави стверджувати, що підручник «Адміністративний процес України: теорія, практика» сприятиме підготовці висококваліфікованих юристів, які спроможні будуть якісно та ефективно вирішувати в Україні завдання адміністративного судочинства.

Висновки. На підставі проведеного вище аналізу можна зробити наступний висновок. Підручник М. І. Смокович, В. М. Бевзенко «Адміністративний процес України: теорія, практика» відповідає вимогам, які висуваються до такого виду робіт, та може бути рекомендований до опублікування.

Список використаної літератури

1. Смокович М.І. Адміністративний процес України: теорія, практика: Підручник. Заг. ред. д.ю.н., проф. Бевзенка В.М. Київ. 2020. 1346 с.
2. Панова Г.В. Втручання адміністративного суду в розсуд суб'єкта публічної адміністрації: сутність та підстави: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 246 с.

References

1. Smokovych M. I. (2020). *Administrativnyy protses Ukrainy: teoriya, praktyka*: Pidruchnyk. Zah. red. d.yu.n., prof. Bevzenka V. M. Kyiv. 1346 s. [in Ukrainian].
2. Panova H. V. (2017). *Vtruchannya administrativnoho sudu v rozsud sub"yekta publichnoyi administratsiyi: sutnist' ta pidstavy: dys. ...kand. yuryd. nauk: 12.00.07 – administrativne pravo i protses; finansove pravo; informatsiyne pravo*. Zaporiz'kyy natsional'nyy universytet. Zaporizhzhya, 246 s. [in Ukrainian].

Рецензія надійшла 03.02.2021 р.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

ПРАВИЛА ОФОРМЛЕННЯ ТА ПОДАННЯ РУКОПISУ ДО НАУКОВОГО ФАХОВОГО ЖУРНАЛУ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА»

Рішенням Атестаційної колегії Міністерства освіти та науки України від 06 березня 2020 р. науковий фаховий журнал «Правова держава» отримав категорію "Б" (юридичні науки) в переліку наукових фахових видань (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.).

Науковий фаховий журнал «Правова держава» успішно пройшов процес оцінки і внесений до наукометричної бази даних ICI Journals Master List на 2019 рік. На підставі поданої інформації в анкеті і аналізі випусків журналу за 2019 рік, експерти Index Copernicus розрахували значення індексу:

ICV 2019 = 82,85. <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=32241>

1. У виданні публікуються матеріали, в яких висвітлюються актуальні питання та аналіз теоретичних та практичних проблем сучасного стану розвитку правової системи, розгляд теоретичних проблем розвитку окремих елементів правової системи України, дослідження місця національної правової системи серед правових систем сучасності та її адаптація до європейських стандартів, загальнотеоретичні питання правознавства, актуальні проблеми публічно-правових наук та тенденції розвитку науки приватного права.

2. До друку приймаються статті українською, англійською, російською та німецькою мовами.

3. Рукопис статті подається до редакції у формі: файлу рукопису, який надсилається на електронну адресу редакції pd-onu@mail.ua у форматі **Автор_Назва статті**, оформлену згідно вказаних вимог.

4. Рукопис статті, супроводжується:

- Довідкою про автора.
- Авторський реферат (анотація) статті англійською мовою для розміщення на вебсайті видання. Авторський реферат повинен містити прізвище та ім'я автора (–ів), місце роботи або навчання, назву та стислий зміст статті. Реферат повинен бути написаний з використанням наступного алгоритму: мета та актуальність теми; методика (методи) дослідження; отримані результати; практичну цінність статті. Обсяг реферату має бути не менше 1800 знаків. Переклад англійською мовою повинен бути достовірним (не машинним).

5. Рукопис статті не має містити заборонених до друку матеріалів, оскільки журнал є відкритим джерелом інформації. Автори повинні подавати оригінальні наукові статті, а якщо автори використовували роботи та / або вислови інших людей, вони повинні бути належним чином оформлені у вигляді цитат. Плагіат у всіх його формах розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним.

6. Автор не має публікувати статтю, в якій описується по суті одне й те саме дослідження, у більш ніж одному науковому виданні або первинній публікації. Подання статті до більш ніж одного наукового видання одночасно розцінюється як неетична поведінка і є неприйнятним. Автор не має подавати на розгляд в інші наукові видання раніше опубліковані статті. У випадку, якщо автор у вторинній публікації використовує матеріали попередніх праць, автор має навести посилання на первинну статтю. Редколегія залишає за собою право на рецензування, редакційні виправлення, скорочення і відхилення статей. Відповідальність за матеріал статті несе автор (автори).

7. Наукові статті, що надійшли до редколегії, обов'язково проходять сліпе подвійне рецензування, після чого відповідальний секретар редколегії повідомляє авторів про позитивне чи негативне рішення щодо прийняття статті для публікації у збірнику.

8. Технічні вимоги до оформлення наукової статті:

- загальний обсяг статті має складати до 20 сторінок;
- кількість співавторів – не більше двох;
- стаття повинна бути підготовлена за допомогою редактора Word for Windows®;
- стандарти:

a) **формат аркуша** – А4 (210×297), орієнтація сторінки – «книжна»;

b) поля: **ліве** – 20 мм, **праве** – 15 мм, **верхнє** – 20 мм, **нижнє** – 20 мм; сторінки без нумерації;

c) **абзац** – 1,25 см;

d) **переплетіння** – 0 см;

e) **інтервал між рядками** – 1,5 пт.;

f) інтервал між абзацами «до», «після» – 0 пт.;

g) відступи «праворуч», «ліворуч» – 0 пт.;

h) шрифт набору – Times New Roman;

i) **назва, текст статті, додатки** – кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5;

- стаття набирається по всій ширині абзацу;

9. Текст рукопису має бути побудований за загальноприйнятою схемою:

- **індекс УДК** у верхньому лівому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа українською (або мовою статті). Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; науковий ступінь, вчене звання**, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори); **адреса; e-mail** (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5).

- порожній рядок;

- **назва статті** – великими літерами, по центру українською (або мовою статті) (Times New Roman, 14 пт., жирний). Назва статті подається без використання вузькоспеціалізованих скорочень, крапка в кінці назви не ставиться;

- порожній рядок;

- **анотація** українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

анотацію не потрібно розмішувати на окремому листі. Анотація повинна містити стисле формулювання змісту статті, не повторювати назву статті. Загальна структура анотації повинна містити: актуальність теми дослідження, постановка проблеми та завдання, аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення недосліджених частин загальної проблеми, постановка завдання, викладення основного матеріалу (**стисло**), висновки відповідно до статті;

- **ключові слова** (3–10 слів) українською (або мовою статті) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1,5);

- порожній рядок;

- **основний матеріал статті:**

Структура статті має бути такою:

- **Постановка проблеми;**

- **Аналіз останніх досліджень і публікацій;**

- **Мета статті;**

- **Виклад основного матеріалу;**

- **Висновки і пропозиції.**

- **література** (Times New Roman, 14 пт., **жирний**, по центру); перелік літератури є останнім в статті і його необхідно оформити відповідно чинних вимог з оформлення літератури;

- **стаття надійшла** у нижньому правому кутку листа (Times New Roman, 14 пт.) у форматі (ДД.ММ.РРРР);

- **ініціали та прізвища авторів** у верхньому правому кутку листа російською та англійською мовою. Порядок подання: **ім'я, по-батькові, прізвище; на-**

уковий ступінь, вчене звання, назва факультету або кафедри, де працює автор (або автори);

адреса; e-mail (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1).

- анотація російською мовою (до 10 строк) та англійською мовою (від 1800 знаків) (Кегль 14 pt, міжрядковий інтервал – 1);
- references (Times New Roman, 14 pt., жирний, по центру).

10. Літературні джерела, що цитуються, повинні бути пронумеровані відповідно з порядком звертання до них у тексті. Посилання на джерело подається у квадратних дужках, наприклад: "... відомо з [4]. ..." або "... розглянуто у [4, с. 203] ...".

11. Список літератури наводиться наприкінці статті відповідно до порядку звернення по тексту на мові оригіналу, відповідно до ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання»

12. References повинен бути оформлений за міжнародним бібліографічним стандартом APA (<http://www.bibme.org/citation-guide/apa/>).

До уваги авторів та читачів!

Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.

ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ «ПРАВОВА ДЕРЖАВА» на 2021 рік

№.№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Електронна версія журналу	Друкowana версія журналу
41	15.01.2021	15.02.2021	15.03.2021	01.04.2021
42	15.04.2021	15.05.2021	15.06.2021	01.07.2021
43	15.08.2021	15.09.2021	15.10.2021	01.11.2021
44	15.10.2021	15.11.2021	15.12.2021	01.01.2022

Редколегія має право редагувати текст статей,
погоджуючи відредагований варіант
з автором, а також не приймати рукописи,
якщо вони не відповідають вимогам
журналу «Правова держава».

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

Опубліковані матеріали відбивають позицію автора,
яка може не збігатися з думкою редакції.

За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів
відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія KB № 16843–5605ПР від 20.07.2010 р.

Підписано до друку 15.03. 2021 р. Формат 70x108/16. Ум.-друк. арк. 13,3.
Зам. № 2103-10. Тираж 100 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702–31–31
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
Україна, 65009, Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел. +38 050 7775901, +38 048 7959160
e-mail: fenix-izd@ukr.net
www.fenixbooks.com